

VEPRAT E APOSTUJVE

Rruga e Paqes, 2021

Veprat e apostujve është pjesa e dytë e historisë së Lukës. Në këtë vepër Luka na tregon se si kisha doli si fenomen botëror kryesisht joçifut nga prejardhjet e saj të një sektit çifut në Jerusalem, dhe se si Shpirti i shenjtë ishte autor i këtij fenomeni të shpëtimit universal të bazuar vetëm në hir. Kjo është kisha siç e synoi Perëndia: ungjilltare, e gëzuar dhe e fuqizuar nga Shpirti i shenjtë. Veprat e apostujve është apologjia dhe mbrojtja e misionit joçifut drejtuar nga Pali. Veprat është, gjithashtu, apologjia e ungjillit drejtuar qeverisë romake, e cila u jep përgjigjet pyetjeve që u paraqitën me rastin e procesit të Palit në Romë. Çfarë është krishterimi? Nëse është sekt çifut, pse kaq shumë çifutë janë kundër tij, kurse kaq shumë joçifutë anëtarë të sektit? Nëse krishterimi është çështje fetare e jo politike, pse Jezusi quhet «Mbret», kurse lëvizja e tij «mbretëri»? – pse shkakton trazira dhe çrregullim?

Bashkëkohësi i Lukës, Josef Flaviu, shkroi një apologji (mbrojtje) për hebrenjtë, e cila u nda në dy libra, e dyta prej të cilave fillon kështu: «Në vëllimin e parë të kësaj vepre, Epafroditi im më se i denjë, unë demonstrova antikitetin e racës sonë ... sfidoj gjithashtu thëniet e Manethos, Chaeremon dhe disa të tjerë. Tani do të vazhdoj të hedh poshtë pjesën tjetër të autorëve që na kanë sulmuar” (Jos, Ap. 2,1). Kjo është edhe një provë që Luka-Veprat ishte një apologji që synonte një audiencë skeptike romake.

VEPRAT E APOSTUJVE

I. **Fillimet e Kishës.** 1,1 – 2,47.

A. **Përgatitja. Shërbesa dhe ngjitja e Jezusit në qiell pas ringjalljes.** 1,1-14. 1,2.

Dy vargjet e para përbëjnë një hyrje të shkurtër që lidh Veprat me Ungjillin sipas Lukës. Vargjet hyrëse të Ungjillit (Lk 1,1-4) kanë për qëllim të shërbejnë si për Ungjillin, ashtu edhe për Veprat; Veprat 1,1,2 është një lloj hyrjeje dytësore që rikthehet te Lk 1,1-4. *Traktati i dikurshëm.* Ungjilli sipas Lukës. Veprat e apostujve është pjesa e dytë e një vepre me dy vëllime, Luka-Veprat. Ungjilli përmban gjithçka që Jezusi filloi të bënte dhe të mësonte; Veprat gjurmojnë shërbimin e vazhdueshëm të Krishtit të ngjitur përmes Shpirtit të Shenjtë që vepron ndër apostuj. Ne nuk e dimë kush ishte Teofili, qoftë një i krishterë që kishte nevojë për udhëzime të mëtejshme, apo një pagan i interesuar (shih Lk 1,3).

2. Ky aludim ndaj Shpirtit të Shenjtë tingëllon në notën kryesore teologjike të Veprave – vepër e Shpirtit të Shenjtë.

3. Shërbesa e Zotit tonë pas ringjalljes prej dyzet ditësh kishte një qëllim të dyfishtë, të siguronte një demonstrim pozitiv të realitetit të ringjalljes së tij dhe të jepte shpjegime të mëtejshme të mësimëve të tij rreth mbretërisë së Zotit. Prandaj mund të presim që kjo temë të rishfaqet në shërbimin e apostujve. Lajmi i mirë për mbretërinë e Zotit ishte përmbajtja e mesazhit të Filipit në Samari (8,12), e predikimit dhe e mësimdhënies së Palit në Efes (20,25), dhe e mesazhit të Palit për çifutët dhe joçifutët në Romë, kur më në fund arriti ai qytet (28,23,31).

4. Mandati te Lk 24,49 përsëritet këtu. Meqenëse shërbesa e apostujve do të ishte vepër e Shpirtit të Shenjtë, ata duhet të prisnin në Jerusalem deri në premtimin e ardhjes së Shpirtit të Shenjtë të dhënë nga Ati në DhV (Joeli 2,28; Ezk 36,27) dhe të konfirmuar me anë të Birit, duhet të përmbushen. Fjala e përkthyer e mbledhur së bashku ka një kuptim të pasigurt dhe mund të jepet gjithashtu “duke ngrënë me” ose “duke qëndruar me të”.

5. Shërbesa e Gjon Pagëzorit, duke pagëzuar njerëzit me ujë, ishte përgatitore për ardhjen e Mesisë. Realiteti më i madh, pagëzimi i Shpirtit të Shenjtë, do të ndodhte së shpejti.

6. Ky varg zgjeron fjalët e fundit të vargut 3. Për hebrenjtë e shekullit të parë, mbretëria e Zotit nënkuptonte një mbretëri tokësore, politike për Izraelin. Në një moment në shërbesën e Zotit tonë, njerëzit ishin të përgatitur ta merrnin Jezusin me forcë dhe ta detyronin atë të bëhej mbreti i tyre (Gjn 6,15). Sidoqoftë, misioni i Krishtit nuk ishte ta sjellë mbretërinë me shkëlqim tokësor, por ta sjellë atë në fuqi shpirtërore. Ky ishte një mësim i vështirë, për t'u mësuar nga dishepujt. Gjatë dyzet ditëve, një nga pyetjet kryesore të tyre ishte nëse Jezusi së shpejti do ta vendoste këtë mbretëri tokësore përmes Izraelit.

7. Jezusi u përgjigj se përgjigjja e kësaj pyetje nuk ishte shqetësimi i tyre i tanishëm. Kohët dhe stinët ndoshta i referohen kohës që duhet të kalojë para vendosjes përfundimtare të mbretërisë së Zotit dhe karakterit të ngjarjeve që do të shoqërojnë krijimin e saj. Ati i ka përcaktuar këto ngjarje me autoritetin e tij. Kjo nuk do të thotë që Zoti ka mbaruar me Izraelin; Rom 11,26 thotë se në fund i gjithë Izraeli do të shpëtohet. DhR nuk na tregon pothuajse asgjë për kohën dhe mënyrën e shpëtimit të ardhshëm të Izraelit.

8. Në vend që t'u kushtoheshin pyetjeve rreth themelimit përfundimtar të mbretërisë hebraike, apostujt duhej të kishin një shqetësim tjetër. Shpirti i Shenjtë do të vinte mbi ta dhe do t'u jepte atyre fuqi të mbinatyrshme, në forcën e së cilës ata do të ishin dëshmitarë të Krishtit në të gjithë botën. Ky varg është një tabelë e përmbajtjes së librit të Veprave, në Jerusalem mbulon kapitujt 1-7; në të gjithë Judenë dhe në Samari mbulon kapitujt 8,1-11,18; dhe në pjesën më të skajshme të tokës mbulon 11,19 deri në fund të librit.

9. Reja që pranoi Krishtin në ngjitjen e tij nuk ishte thjesht një re e avullit të kondensuar, por ishte një simbol i lavdisë së Shekinës që përfaqëson praninë e lavdishme të Zotit (Da 33,7-11; 40,34; Mk 9,7) . Ngjitja e Krishtit do të thoshte se ai kishte prishur shoqërinë e dukshme me dishepujt e tij në tokë dhe, duke mbajtur akoma trupin e tij të ringjallur, kishte hyrë në botën e padukshme të banesës së Zotit.

10. E bardha është ngjyra e veshjes së engjëjve (Mt 28,3; Gjn 20,12).

11. Engjëjt i njoftuan apostujt se kjo përvojë nuk ishte përsëritje e Shpërfytyrimit (Lk 9,27-36). Jezusi i kishte lënë, por një ditë ai do të kthehej në tokë në të njëjtën mënyrë të dukshme, të lavdishme në të cilën ishte larguar. Pritja e kthimit trupor të Krishtit është thelbësore në besimin e krishterë.

12. Ngjitja ishte bërë nga Mali i Ullinjve, i cili qëndron drejtpërdrejt në lindje të Jerusalemit, rreth gjysmë km larg. Kjo ishte largësia e lejuar për një hebre për të ecur ditën e shabatit pa prishur pushimin e shabatit.

13. Kjo dhomë e sipërme mund të ketë qenë skena e Darkës së Fundit (Lk 22,12) dhe ndoshta ishte vendosur në shtëpinë e Marisë, nënës së Markut (Veprat 12,12). Për listat e

tjera të Të Dymbëdhjetëve, shih Mt 10,2 ++ .; Mk 3,16 f ++ .; Lk 6,14 e gj. Simon Zelotes. Simon i zellshmi. Emri i tij mund t'i referohet karakterit të zjarrtë të Simonit, por ka shumë të ngjarë të tregojë se ai i përkiste një partie nacionaliste midis hebrenjve që mbronte rebelimin e hapur kundër Romës.

14. Vëllezërit e tij. Nëna-vëllezërit e Jezusit (Mt 13,55), të cilët nuk besuan në të para vdekjes së tij (Gjn 7,5), por që u sollën në besim nga ringjallja e tij. Një paraqitje e ringjalljes tek Jakobi është regjistruar në I Kor 15,7. Gratë mund të përcaktojnë ose gratë e dishepujve ose gratë e përmendura në Lk 8,2; 24,10.

B. Zgjedhja e Matias. 1,15-26.

Kolegji apostolik ishte prishur nga largimi i Judës dhe apostujt ndien nevojën e zgjedhjes së një burri për të zënë vendin e tij.

15. Pjetri tani u shfaq si udhëheqësi natyror midis 120 besimtarëve, të cilët quhen vëllezër. Emrat është një shprehje semite që do të thotë persona ose individë.

16. Pjetri u kujtoi dëgjuesve se tradhtia e Judës ndaj Jezusit nuk ishte një tragjedi e paparashikuar, por ishte në qëllimet providenciale të Zotit dhe për këtë arsye ishte parathënë në DhV (shih v. 20).

18,19. Këto vargje janë një shënim i futur nga Luka në regjistrin e tij të vërejtjeve të Pjetrit për t'u shpjeguar lexuesve të tij fatin e Judës. Sipas Mt 27,7, kryepriiftërinjtë e blenë këtë fushë; por siç duket ata e bënë këtë në emër të Judës, pasi paratë ishin ligjërisht të tijat. Rënia me kokë duhet të përkthehet me ënjtje, dhe i referohet një këputje fatale. Augustini e interpreton këtë pasazh të thotë: "ai mbërtheu një litar rreth qafës së tij dhe, duke rënë në fytyrë, shpërtheu në mes". *Akeldama*. Një fjalë aramaike që do të thotë fushë gjaku.

20. Pjetri citoi lirisht nga Ps 69,25; 109,8.

21,22. Kualifikimet për pasardhësin e Judës në kolegjin apostolik ishin dy, ai duhet të ketë qenë një shok i Jezusit dhe duhet të ketë qenë dëshmitar i ringjalljes së Jezusit. Nuk ka asnjë aludim për shugurimin në këto vargje.

23. Ne nuk kemi asnjë informacion tjetër për këta dy kandidatë të kualifikuar në mënyrë të barabartë.

24-26. Një zgjedhje e tillë nga hedhja e shortit kishte një precedent te DhV (Fu 16,33), por nuk ndodh askund tjetër në DhR dhe nuk është normative për praktikën e krishterë. *për të shkuar në vendin e vet*. Juda përjetoi fatin që meritonte për tradhtinë e tij të pabesueshme. Vendi i Judës u mbush jo sepse kishte vdekur, por sepse ishte larguar. Kur Jakobi, vëllai i Gjonit, u ekzekutua (Veprat 12,2), vendi i tij nuk u plotësua. Zoti të cilit iu drejtua lutja (1,24) ishte ndoshta Jezusi i ngjitur, sepse atij që kishte zgjedhur dymbëdhjetë origjinalin (v. 2) tani iu kërkua të zgjidhte një tjetër. *Zoti është fjala e zakonshme në DhV greke për të caktuar Perëndinë; por u përdor që nga ditët e hershme të Kishës për të caktuar Jezusin e ringjallur.*

C. Ardhja e Shpirtit të Shenjtë. 2,1-41.

Ekziston një kuptim i vërtetë në të cilin Kisha kishte ditëlindjen në Ditën e Rrëshajëve, kur Shpirti i Shenjtë iu dha njerëzve në një mënyrë të re për të sjellë besimtarët në Jezusin së bashku në një marrëdhënie të re.

1. Rrëshaja, domethënë e pesëdhjeta, është fjala greke për Festën e Javëve të përshkruara në Lev 23,15-22, e cila festoi përfundimin e korrijes.

2. Të gjithë 120 dishepujt ishin mbledhur së bashku në një trup dhe në një vend, ndoshta dhoma e sipërme (1,13). Tingulli nga qielli ishte si një ere të fortë. Nuk ishte një erë; dukej si një erë. *Pneuma* mund të nënkuptojë edhe erën, edhe frymën; dhe era është një simbol i fuqisë së Shpirtit dhe gjithashtu i padukshmërisë së tij (Gjn 3,8). Ajo që u pa nuk ishte në të vërtetë gjuhë zjarri por gjuhë si zjarri.

3. Shenja e dukshme ishte diçka që mund të krahasohej vetëm me një flakë zjarri që ndahej në gjuhë të veçanta që qëndronin mbi dishepujt individualë. Shumë e kuptojnë këtë si përmbushjen e premtimit të Gjonit për pagëzimin me zjarr (Lk 3,16). Sidoqoftë, asnjë zjarr nuk ishte i pranishëm në Rrëshajë, por diçka si zjarri; dhe konteksti në Ungjill sugjeron që pagëzimi i zjarrit është gjykimi i atyre që refuzojnë Mesinë – djegia e bykut me zjarr të shuar.

4. Ndërsa Shpirti i Shenjtë iu dha njerëzve, dishepujt u pagëzuan (1,5) dhe në të njëjtën kohë u mbushën me Shpirtin e Shenjtë. Pagëzimi i Shpirtit përshkruhet në I Kor 12,13. Është puna e Shpirtit të Shenjtë të bashkojë njerëz me prejardhje të ndryshme raciale dhe shoqërore në një trup – trupin e Jezu Krishtit, që është Kisha e tij. Në kuptimin e ngushtë të fjalës, Rrëshaja ishte ditëlindja e Kishës. Ky pagëzim i Shpirtit nuk u përsërit më. Më vonë u shtri për besimtarët në Samari (Veprat 8), për johebrenjtë (kap. 10; 11) dhe dishepujt e Gjon Pagëzorit (19,16). Mbushja e Shpirtit përsëritej shpesh, por jo pagëzimi me Shpirtin.

5. Dishepujt tani siç duket ishin zhvendosur nga dhoma e sipërme në një vend të hapur në qytet, ndoshta brenda zonës së tempullit, ku u mbledh një turmë. Burrat e devotshëm ishin hebrenj të Diasporës, të cilët ishin shpërndarë në të gjithë botën mesdhetare, por që ishin kthyer në Qytetin e Shenjtë për të banuar atje.

6. Gjuhët e tjera (v. 4). Jo gjuha e ekstazës fetare. Nga një mrekulli, gjuha e apostujve u përkthye nga Shpirti i Shenjtë në shumë gjuhë të ndryshme pa një përkthyes njerëzor. Ky fenomen nuk është i njëjtë me glosolalia ose dhuntinë e gjuhëve në I Kor 12; 14, të cilat ishin të pakuptueshme derisa u interpretuan. Ndoshta Shpirti i Shenjtë veproi si përkthyes në Rrëshajë, kështu që grupe të ndryshme gjuhësh dëgjuan gjuhën e tyre pa ndërmjetësimin e një përkthyesi njerëzor.

7. Ishte e mahnitshme. gjë që këta burra, theksi i të cilëve i tregoi se ishin hebrenj galileas u duk i aftë të fliste shumë gjuhë të huaja.

9-11. Këto vende formuan një qark rreth gjithë Detit Mesdhe. Shumica e këtyre popujve mund të flisnin greqishten popullore të botës helenistike, por ata gjithashtu flisnin gjuhët e tyre amtare (krh. 14,11). *Të huajt e Romës*. Hebrenjtë dhe të kthyerit johebrenj (prozelitë) në fe nga Roma, të cilët vetëm banonin përkohësisht në Jerusalem.

12,13. Të gjithë dëgjuesit ishin në humbje për të kuptuar se çfarë po ndodhte. Akuza e dehjes sugjeron që një element ekstatik, si dhe gjuhë të huaja ishte i pranishëm në këtë dhunti të parë të gjuhëve.

14. Një turmë e madhe ishte mbledhur për shkak të kësaj trazire (v. 6), ndoshta në oborrin e jashtëm të zonës së tempullit. Pjetri ofroi një shpjegim të asaj që kishte ndodhur para syve të tyre dhe pastaj kaloi në një shpallje të Ungjillit, e cila u mishërua në thelb në njoftimin e Jezusit si Mesia e Izraelit.

15. Pjetri së pari disponoi me sugjerimin që dishepujt ishin të dehur, duke theksuar se ishte vetëm ora nëntë e mëngjesit dhe për këtë arsye ishte shumë herët që njerëzit të ishin dehur.

16. Nuk ishin shpirtrat, por Shpirti i Shenjtë që i kishte marrë në zotërim. Pjetri citoi Joelin 2,28-31, i cili parathotë «derdhjen e Shpirtit të Shenjtë mbi Izraelin në epokën mesianike. Është e rëndësishme të theksohet se një profeci e cila në Joel iu drejtua kombit, Izraeli tani ishte përmbushur në kishën e krishterë. Sidoqoftë, në qëllimin shëlbues të Zotit, Izraeli gjithashtu duhet të përfshihet në përmbushjen e kësaj profecie (Rom 11,26).

17. Ditët e fundit nuk gjenden në profecinë e Joelit, por u shtuan nga Pjetri nën frymëzimin hyjnor. Në DhV kjo frazë përcakton epokën mesianike të mbretërisë së Zotit (Isa 2,2; Hos 3,5). Epoka e Ungjillit është, pra, një fazë në realizimin e bekimeve të epokës mesianike. Në epokën e DhV, Shpirti i Shenjtë u jepej kryesisht njerëzve që zinin pozicione zyrtare në teokracinë e mbretërve të Izraelit, priftërinjve dhe profetëve. Misioni i ri i Shpirtit të Shenjtë ishte të qëndronte mbi çdo mish, domethënë mbi të gjithë njerëzit e Zotit dhe jo vetëm mbi udhëheqësit zyrtarë. Premtimi se kjo derdhje e re e Shpirtit do të rezultojë në një shfaqje të re të profecisë, të vegjimeve dhe të ëndrrave, u përmbush në përvojën e apostujve dhe profetëve të epokës së DhR. Ishte besimi hebre që Shpirti i Shenjtë, i cili kishte frymëzuar profetët DhV me mesazhin e tyre, kishte heshtur gjatë Periudhës Ndër-Testamentale. Pjetri pohoi se Shpirti i Shenjtë ishte bërë përsëri aktiv përsëri në një shfaqje të re të qëllimit shëlbues të Zotit. Kjo shihet në fjalët e fundit të Veprave 2,18, ku Pjetri shtoi në profecinë e Joel deklaratën, dhe ata do të profetizojnë. Ky manifestim i ri i profecisë nuk po parashikonte aq shumë të ardhmen, sesa të tregonte domethënien e veprës shëlbuese të Zotit përmes Jezusit, Mesisë.

19,20. Gjysma e fundit e kësaj profecie nga Joeli nuk u përmbush në kohën e Pjetrit ashtu si dhe derdhja e Shpirtit.. Dita e ardhjes së Krishtit në lavdi për të vendosur mbretërinë e tij në botë me fuqi dhe lavdi. Ky konsumim i fundit do të ndiqet nga një gjykim që do të bjerë mbi rendin tokësor dhe nga katastrofa kozmike do të dalë një rend i ri i shpenguar i natyrës dhe botës (Rom 8,21). Ditët e fundit dallohen kështu nga Dita e Zotit.

21. Kjo derdhje e Shpirtit të Shenjtë do të sjellë një ditë të madhe shpëtimi dhe kushdo që thërret emrin e Zotit do të shpëtohet. Zoti në Joel i referohet Zotit, por Pjetri dhe kisha e hershme e zbatuan këtë për Jezusin e lartësuar.

22,23. Pjetri rishikoi jetën dhe vdekjen e Jezusit për të treguar se nuk ishte një rastësi e thjeshtë, por ndodhi brenda planit shëlbues të Zotit. Përkundër faktit që Zoti e kishte vërtetuar Krishtin me mrekulli dhe shenja ... në mes të judenjve, ata e kishin dorëzuar atë në duart e njerëzve të paligjshëm, romakëve, të cilët e injoruan ligjin e Zotit, për ta kryqëzuar dhe të vvarë. Ndërsa as romakët dhe as hebrenjtë nuk u çliruan nga faji, vdekja e Jezusit kishte ndodhur në përputhje me planin e caktuar dhe paraditurinë e Zotit.

24. Megjithëse gjykatësit njerëzorë e kishin vvarë Jezusin për vdekje, një gjykatë më e lartë e kishte ringjallur atë nga vdekja, pasi ishte e pamundur që Mesia të qëndronte nën fuqinë e vdekjes.

25-28. Pjetri më pas provoi se vdekja e Krishtit ishte një pjesë e planit shëlbues të Zotit duke treguar se ajo ishte parashikuar në Shkrimet e DhV. Ai citoi nga Ps 16,8-11, një

fragment që në kontekstin e vet i referohet Davidit dhe shpresës së tij për shpëtim nga vdekja. Edhe në vdekje, Davidi priti të shihte fytyrën e Zotit. Prandaj, ai mund t'i nënshtrohej përvojës së vdekjes me shpresë se Zoti nuk do ta braktiste shpirtin e tij në Hades (Sheol), vendbanimi i të vdekurve pas vdekjes, dhe as ta lejonte atë të shihte korrupsionin e varrit, por do ta ringjallte. Meqenëse Zoti është Zoti i të gjallëve, pavarësisht nga fakti që DhV nuk ka ndonjë zbulues të plotë të jetës pas vdekjes, Davidi ishte i sigurt se Zoti do t'i tregonte mënyrat e jetës dhe do ta sillte atë në plot gëzim në praninë hyjnore edhe pas vdekjes.

29. Apostulli e bëri të qartë se këto vargje nuk mund t'i referoheshin Davidit, pasi Davidi në fakt vdiq dhe u kalb. Në të vërtetë, varri i tij mund të shihej në jug të qytetit të Jerusalemit. Prandaj, psalmisti duhet t'i jetë referuar djalit të madh të Davidit, Mesisë.

30,31. Prandaj psalmisti foli në mënyrë profetike për një nga pasardhësit e tij, Mesinë, i cili do të ulej në fronin e Davidit. Në këto fjalë të Davidit, Pjetri gjeti një profeci për ringjalljen e Krishtit.

32. Ringjallja e Mesisë, e parashikuar nga psalmisti, tani mund të dëshmohet nga përvoja e apostujve.

33. Jezusi jo vetëm që ishte ringjallur prej së vdekurish; ai gjithashtu ishte ngritur në lavdi në të djathtën e Zotit dhe nga kjo pozitë e lartësuar kishte derdhur mbi popullin e tij dhuratën e Shpirtit të Shenjtë të parathënë nga Joeli.

34,35. Pjetri përsëri citoi nga Psalmet (110,1) për të treguar se ngritja e Krishtit në lavdi ishte gjithashtu në përputhje me Shkrimet profetike. Zoti, i kishte thënë Zotit të Davidit, Mesisë, që ai të ulej në të djathtën e Zotit derisa të gjithë armiqtë e tij të nënshtroheshin. Nga këto vargje duhet të konkludojmë se Krishti edhe tani është i fronizuar në qiej dhe në një kuptim të egër po ushtron mbretërimin e tij mesianik (Zbul. 3,21).

36. Zemra e Ungjillit është kjo, që Jezusi, i ringjallur nga të vdekurit dhe i lartësuar në të djathtën e Zotit, është bërë si Zoti ashtu edhe Mesia. Mesia e tij do të thotë mbretëri; ai mbretëron në të djathtën e Zotit si Zot dhe Mbret. Përmbushja e zyrës mesianike realizohet në një mënyrë të re dhe të papritur. Zotëria e Krishtit ishte doktrina kardinale e krishterimit të hershëm. Jezusi hyri në ushtrimin e Zotërisë së tij me anë të ngritjes të tij në lavdi (Fil 2,9-11) dhe shpëtimi mund të gjendet në rrëfimin e Jezusit si Zot (Rom 10,9).

37 Dëgjuesit e Pjetrit ishin të bindur dhe të dënuar. Ata u tronditën në zemër nga kuptimi se ata kishin vrarë Mesinë e Zotit, dhe ata prandaj pyetën se çfarë mund të bënin për t'u çliruar nga kjo faj i tmerrshëm.

38. Pjetri u përgjigj se mëshira e Zotit mund ta falë edhe këtë mëkat. Kërkohej një përgjigje e dyfishtë, për t'u penduar dhe për t'u pagëzuar në emrin e Jezusit, Krishtit. Të pendohesh do të thotë të braktisësh mënyrat e tyre mëkatore dhe të rrëfesh besimin te Jezusi si Mesia i tyre. Pagëzimi do të ishte prova publike e kësaj fryme të penduar. Rezultati do të ishte falja e mëkateve të tyre dhe marrja e dhuratës së Shpirtit të Shenjtë. Pritja e Shpirtit të Shenjtë nuk varet nga pagëzimi, por pason pagëzimin, i cili është shenja e jashtme dhe e dukshme e një shpirti të penduar. Në kishën e hershme, të kthyerit në fe u pagëzuan pa vonesë. Kështu që pagëzimi dhe marrja e Shpirtit ishin praktikisht të njëkohshme.

39. Kjo epokë e re e bekimit mesianik, shpjegoi Pjetri, do të dhuronte Shpirtin e Shenjtë jo vetëm mbi udhëheqës të tillë si profetë, priftërinj dhe mbretër, por mbi të

gjithë ata që do të pendoheshin, mbi pasardhësit e tyre, madje edhe mbi ata që ishin jashtë familjes së Izraelin, madje edhe të gjithë ata që Perëndia duhet t'i thërrasë për shpëtim. *Dhurata e Shpirtit të Shenjtë*. Bëhet fjalë për dhuratën e vetë Shpirtit, jo ndonjë dhuratë që Shpirti dhuron.

40,41. Pas kësaj, apostulli i nxiti dëgjuesit e tij të shpëtonin veten nga ky brez i shtrembër, i cili e kishte vrarë Jezusin me vdekje, duke pranuar lutjen e tij për t'u penduar dhe dëshminë e tij se Jezusi ishte Mesia i tyre. Rezultati ishte që rreth tre mijë morën fjalën e tij dhe u pagëzuan me profesionin e besimit të tyre dhe u shtuan në shoqërinë e rrethit të vogël të besimtarëve. Nuk ka asnjë dëshmi që apostujt u vunë duart këtyre të kthyerve të rinj në mënyrë që ata të merrnin Shpirtin e Shenjtë.

D. **Jeta e Kishës së hershme.** 2,42-47.

Luka tani jep një skicë të shkurtër të jetës dhe karakterit të komunitetit të hershëm të krishterë.

42. Doktrina ose mësimi i apostujve. Mësimi i Zotit, së bashku me shpalljen e jetës, vdekjes dhe ringjalljes së Jezusit dhe kuptimin e tij për shpëtimin e njeriut. Ky mësim ishte një traditë e autoritetshme në kishën e hershme dhe më vonë gjeti mishërim në Dhiatën tonë të Re. Këta besimtarë të hershëm gjetën kënaqësi në bashkësi me njëri-tjetrit, veçanërisht në thyerjen e bukës (që ndoshta përbëhej nga një vakt shoqërimi, së bashku me Darkën e Zotit) dhe në kohë të rregullta të lutjes së bashkuar.

43. Karakteri i bashkësisë së hershme të krishterë zgjoi te njerëzit një ndjenjë frike, e cila u përforcua nga shumë mrekulli të kryera nga apostujt.

44,45. Kaq të përkushtuar ndaj njëri-tjetrit ishin ata në shoqërinë e parë të krishterë, saqë besimtarët e pasur shisnin pasuritë e tyre për të ndihmuar në kujdesin për nevojat e anëtarëve të varfër. Dashuria e krishterë u manifestua në një program shoqëror të mbështetjes materiale për besimtarët e varfër. Kjo ndarje e krishterë duket të jetë kufizuar në vitet e para të kishës së Jerusalemit dhe nuk u shtri në kisha të reja pasi Ungjilli u çua përtej Judesë.

46. Besimtarët ishin ende hebrenj që vazhdonin adhurimin e përditshëm të Zotit në tempull në përputhje me praktikën hebraike. Nuk u mendua të tërhiqej nga judaizmi dhe të krijohet një lëvizje e veçantë. Shoqëria e tyre e krishterë u manifestua veçanërisht në vaktet e shoqërimit, të kryera në shtëpi të ndryshme. Gëzimi dhe bujaria e zemrës ishin dy nga karakteristikat e jashtëzakonshme të të krishterëve të hershëm.

47. Jo të gjithë judenjtë morën dëshminë për Mesia e Jezusit të ringjallur, por edhe ata që e refuzuan atë e shikuan shoqërinë e hershme të krishterë me sy të mirë. Rezultati ishte që Zoti shtonte çdo ditë në shoqërinë e re ata që morën dëshminë dhe bashkësia e krishterë i priti ata si bashkëbesimtarë.

II. **Kisha në Jerusalem.** 3,1-5,42.

Kisha e hershme në fillim nuk tregoi asnjë prirje për të filluar një mision të ungjillizimit në të gjithë botën. Të krishterët e parë ishin hebrenj që jetonin në Jerusalem si hebrenj që kishin gjetur tek Jezusi përmbushjen e profecisë së DhV. Luka zgjedh disa episode që ilustrojnë këto vite të hershme.

A. Një mrekulli dhe predikim tipik. 3,1-26.

Shërimi i njeriut të çalë ishte një nga shumë mrekulli të tilla, por ishte i një rëndësie të veçantë, sepse siguroi rastin për një predikim tipik që ilustron përmbajtjen e predikimit apostolik drejtuar judenjve. Kjo nga ana e tij çoi në kundërshtimin e parë nga udhëheqësit hebrej.

1. Pjetri dhe Gjoni, vëllai i Jakobit, përmenden shpesh si dy apostujt kryesorë në kishën e hershme. Kjo nënvizon një parim të rëndësishëm që besimtarët vepronin në çifte që mund të luteshin së bashku. Dishepujt vazhduan të merreshin me adhurimin hebre të Perëndisë në tempull. Ora e nëntë, ose ora 15:00, ishte një kohë lutjeje që shoqëronte flijimin e mbrëmjes.

2. Apostujt vazhduan përmes Oborrit të gjerë të johebrenjve te porta e quajtur E Bukura, e cila çoi në Oborrin e Grave, ku gjetën një njeri të çalë që ishte shtrirë atje çdo ditë për të lypur.

6-8. Pjetri nuk kishte para për t'i ofruar, por ai i dha forcë shumë më të mirë për këmbët dhe këmbët e tij të gjymta. Shërimi ishte i menjëhershëm; dhe njeriu i shëruar shoqëroi apostujt në tempull, duke kërcyer në ajër nga gëzimi për forcën e tij të sapo gjetur dhe duke thirrur lavdërime për Perëndinë.

9,10. Thirrjet e tij tërhoqën një turmë njerëzish, të cilët ishin të habitur kur panë njeriun që kishin parë çdo ditë në Portën e Bukur tani duke u hedhur poshtë e poshtë nga gëzimi.

11. Pjetri e përdori këtë mrekulli si një rast tjetër për të dhënë dëshmi për fuqinë shpëtuese të Jezusit. Siç duket, pas shërbimit të lutjes dhe flijimit, Pjetri dhe Gjoni, së bashku me njeriun e çalë, vazhduan në kolonadën e mbuluar në anën lindore të Oborrit të johebrenjve, e cila quhej tremi i Salomonit.. Këtu turma u mblodh dhe Pjetri iu drejtua atyre.

12. Pjetri së pari hoqi dorë nga çdo meritë për mrekullinë. Nuk ishte me fuqinë ose devotshmërinë e apostujve që i sëmuri ishte shëruar.

13. Ishte Zoti i Izraelit, Perëndia që u kishte dhënë premtime etërve, i cili kishte bërë këtë mrekulli. Njeriu ishte shëruar sepse Zoti e kishte lavdëruar shërbëtorin e tij Jezus me ringjalljen dhe ngjitjen e tij në qiell. Fjala Shërbëtor i referohet Shërbëtorit pësimtar të Zotit të profetizuar në Isa 52,13-53,12. Jezusi mund të përlëvdohej vetëm pasi të ishte dorëzuar dhe mohuar nga judenjtë përpara guvernatorit romak, Pilatit.

14. I Shenjti dhe i Drejti ishin tituj që përdoren ndonjëherë për të përshkruar Mesinë. Çfarë krimi i pamendueshëm që hebrenjtë duhet të kërkojnë lirinë e një vrasësi dhe krimineli për të vlarë Mesinë!

15. Jezusi përmendet si Autori i jetës. Pjetri e caktoi Jezusin si burimin dhe prejardhja e jetës. Atë hebrenjtë u përpoqën ta shkatërronin, por Zoti e ktheu verdiktin e tyre duke e ringjallur prej së vdekurish.

16. Struktura e këtij vargu është e pavend në greqisht, por kuptimi i tij është i qartë. Emri i Jezusit nuk kishte një fuqi magjike, por besimi në emrin e tij solli shërim.

17. Krimi monstruoz i vrasjes së Jezusit mund të falet, sepse Pjetri pranon se judenjtë dhe sundimtarët e tyre nuk e kuptuan se po vrisnin Mesinë e Zotit.

18. DhV nuk parathotë një Mesi pësimtar, megjithëse parashikon një Shërbëtor pësimtar të Zotit (Isa 53). Pas ringjalljes së tij, Jezusi u tregoi dishepujve se këto profeci u referoheshin mundimeve të tij.

Krishti nuk ishte një emër i duhur këtu, por titulli që do të thotë Mesia.

19. Pjetri tani i sfidoi judenjtë që të pendoheshin për mëkatet e tyre dhe t'i drejtoheshin Zotit. *Kthehuni në fe*. Kthehuni nga mëkati te Zoti. Kjo do të nënkuptojë kthimin e verdiktit të tyre në lidhje me Jezusin dhe rrëfimin e tij si Mesinë e Zotit. Rezultati do të ishte shuarja e mëkateve të tyre dhe shijimi i kohërave të freskimit të premtuara nga profetët të DhV.

20. Kthimi i Izraelit në fe do të shkaktojë kthimin e Mesisë. Është plani i Zotit për të sjellë shpëtimin në Izrael përpara ardhjes së mbretërisë së Perëndisë (Rom 11,26), dhe Pjetri u zotua me Izraelin për të marrë këtë shpëtim.

21. Vdekja, ringjallja dhe ngritja e Jezusit në lavdi nuk janë fundi i veprës së tij shpenguese. Ai duhet të vijë përsëri në pushtet dhe të vendosë një rend të ri të lirë nga e keqja dhe mëkati. Ky rivendosje do të përfshijë shëlbimin e natyrës (Rom 8,18-23) si dhe përsosjen e shoqërisë njerëzore kur vullneti i Zotit bëhet në tokë ashtu siç është në parajsë. Kohët e freskimit janë një bekim i tanishëm; vendosja e gjithçkaje që Zoti foli ... nga profetët e tij të shenjtë është një bekim në të ardhmen; por që të dyja janë rezultat i veprës shëlbuese të Mesisë.

22,23. Këto ditë për të cilat Pjetri u paralajmëruan që nga Moisiu, i cili profetizoi se Zoti do të krijonte një profet tjetër si ai (Ligji i Përtërirë 18,15-19), i cili do t'i sillte fjalën e Zotit popullit të tij me autoritet. Kërcënimi që përmbahet në vargun 23 është i kombinuar nga Lp 18,19 dhe Lev 23,29.

24,25. Këto ditë shëlbimi që Pjetri po shpallte ishin tema e vazhdueshme e profetëve nga koha e Samuelit. Hebrenjtë ishin bijtë e profetëve dhe e besëlidhjes së bërë me Abrahamin dhe për këtë arsye ishin trashëgimtarë të natyrshëm të këtyre premtimeve mesianike.

26. Ndërsa premtimi i Abrahamit përfshinte popujt johebrenj, bekimet e Mesisë u janë ofruar më parë trashëgimtarëve natyrorë të besëlidhjes, për t'i kthyer ata nga paudhësitë e tyre. Edhe një herë, bëhet fjalë për Shërbëtorin e Zotit. I ngritur lart i referohet pamjes historike të Jezusit sesa ringjalljes së tij.

B. Kundërshtimi i parë nga udhëheqësit hebrenj. 4,1-37.

Një nga qëllimet kryesore të Veprave është të tregojë se judenjtë që refuzuan dhe kryqëzuan Jezusin vazhduan rebelimin e tyre kundër Zotit duke hedhur poshtë ungjillin e Jezusit të ringjallur dhe të ngjitur në lavdi të proklamuar nga apostujt. Ky kapitull përshkruan fillimin e kësaj kundërshtie, 'e cila kulmoi me komplotet e hebrenjve për të vvarë Palin në vizitën e tij të fundit në Jerusalem (23,12-15; 25,1-3).

1. Një turmë aq e madhe u mblodh në Portikun e Solomonit, saqë policia e tempullit ndërhyri. Priftërinjtë i përkisnin një partie hebrenje të quajtur saducenj. Ata nuk ishin dakord me farisenjtë për interpretimin e Ligjit dhe gjithashtu mohuan doktrinën e ringjalljes dhe të ekzistencës së engjëjve dhe demonëve. Kapiteni i tempullit ishte një oficer i lartë pranë autoritetit të kryepriftit dhe kishte përgjegjësinë për ruajtjen e rendit në tempull.

2. Saducenjtë u mërzitën sepse Pjetri dhe Gjoni vazhdimisht shpallnin që Jezusi ishte ringjallur nga të vdekurit dhe njoftuan në bazë të ringjalljes së tij shpresën e ringjalljes për besimtarët. Farisenjtë besuan në një ringjallje të ardhshme, por në të njëjtin trup të vjetër. Apostujt deklaruan se Zoti tani kishte siguruar një terren të ri për këtë shpresë.

3. Meqenëse ishte vonë në ditë, policia e tempullit, nën drejtimin e priftërinjve, arrestoi të dy dishepujt dhe i futi në burg për natën.

4. Luka fut komentin se këto ngjarje patën efekt të madh te njerëzit dhe shumë besuan, kështu që numri i besimtarëve arriti në pesë mijë.

5,6 Të nesërmen në mëngjes, Sinedri u mbledh. Kjo ishte gjykata më e lartë e judenjve dhe përbëhej nga sundimtarë ose priftërinj, pleq dhe skribë. *Skribët*. Studentët dhe mësuesit profesionistë të DhV. Dishepujt e tyre quheshin farisenj. Në këtë kohë Kajfa ishte kryepriifti kryesues dhe presidenti i Sinedrit. Vjehri i tij, Hanani, ishte ish-kryepriifti dhe një lloj burri i vjetër i shtetit. Termi kryepriift, ose më mirë kryepriift, mund të zbatohet për anëtarë të ndryshëm të familjeve nga kanë ardhur kryepriiftërinjtë. Ne nuk dimë asgjë për Gjonin apo Aleksandrin.

7. Pjetri dhe Gjoni u sollën para Sinedrit dhe u sfiduan të thonë se me çfarë autoriteti vepronë laikët si ata siç kishin vepruar.

8-10. Pjetri përjetoj një mbushje të freskët të Shpirtit për mbrojtjen e tij. Ai tregoi se nuk i kishte bërë asgjë tjetër veçse mirë një njeriu të gjymtuar. Ish-gjymtari ishte në këmbë me Pjetrin dhe Gjonin, dhe Pjetri deklaroi shërimin e tij në emrin e Jezu Krishtit nga Nazareti, jo nga ndonjë pushtet që kishin vetë apostujt.

11,12. Pjetri siç duket po mbronte veten, por ai tani u kthye nga mbrojtja dhe filloi të shpallte Ungjillin. Ai citoi nga Ps 118,22, duke pohuar se Krishti ishte guri të cilin ndërtesuesit e kombit hebre e hodhën poshtë por që Zoti e kishte bërë gurin më të rëndësishëm në ndërtesë. Për më tepër, ai tha se kishte shpëtimit vetëm tek Ai; dhe se nëse hebrejtë do të refuzonin fuqinë shpëtuese të emrit të Tij, nuk do të kishte asnjë mënyrë tjetër për ta për të gjetur shpëtimitin. Shkatërrimi duhet të bjerë mbi ta dhe mbi kombin. Koka e qoshes mund të përcaktojë ose gurin kryesor në themel ose këndin e sipërm në kryqëzimin e dy mureve. Shpëtimiti këtu i referohet ndoshta jetës në epokën që do të vijë.

13. Një fjalim i tillë mahniti Sinedrin. Të pa mësuarit dhe injorantët nuk i referohen inteligjencës ose shkrim-leximit të tyre, por faktit se ata nuk ishin shkolluar në traditën e skribëve, por ishin, në fakt, laikë. Ishte një gjë e pazakontë që laikët e pa shkolluar të flisnin me kaq efektivitet dhe autoritet. Sundimtarët tashmë e dinin se Pjetri dhe Gjoni ishin dishepuj të Jezusit, por ata tani kujtuan faktin se edhe Jezusi, megjithëse ishte i pa mësuar në traditat skribale (Gjn 7,15), megjithatë i kishte mahnitur njerëzit me autoritetin me të cilin ai foli (Mk 1,22). Diçka nga i njëjti autoritet tani u reflektua te dishepujt e tij dhe mrekullia që ishte kryer mbi njeriun e çalë e bëri të vështirë të mohonte efektivitetin e këtij autoriteti.

15-17. Të dy dishepujt tani u dërguan ndërsa anëtarët e Sinedrit bënë këshillime. Megjithëse Pjetri dhe Gjoni nuk kishin shkëlur asnjë ligj, ata po fitonin një popullaritet të rrezikshëm. Sinedri vendosi që veprimi i vetëm i mundshëm ishte t'i kërcënonte ata dhe t'i urdhëronte të mos predikonin më në emër të Jezusit. Sinedri nuk ndërmoi asnjë hap për të hedhur poshtë pohimin qendror të predikimit të apostujve – se Jezusi ishte ringjallur prej së vdekurish. Predikimi i apostujve mund të ishte zhgënjyer lehtë nëse

proklamimi i tyre i ringjalljes do të ishte vërtetuar i rremë. Trupi i Jezusit ishte zhdukur aq plotësisht, sa Sinedri ishte krejtësisht i pafuqishëm për të hedhur poshtë mesazhin e tyre.

18. Kur Pjetri dhe Gjoni u thirrën në Sinedër, ata nuk u ndëshkuan por u urdhëruan të pushonin të gjitha predikimet në emrin e Jezusit.

19,20. Apostujt u përgjigjën se kur u kërkohet të zgjidhnin midis vullnetit të Zotit dhe dekretit të njerëzve, nuk kishin zgjidhje tjetër veçse t'i bindeshin Zotit.

21. Apostujt kishin fituar një popullaritet të tillë që Sinedri të mos guxonte të rrezikonte të nxiste zemërimin e njerëzve duke i ndëshkuar ata. Për më tepër, saducenjtë nuk kishin mbështetjen e popullit ashtu si farisenjtë dhe duhej të kishin kujdes nga opinioni publik.

22. Çudia e mrekullisë qëndronte në faktin se ky njeri ishte mbi dyzet vjeç.

24. Pasi një takim lutjeje, në të cilin besimtarët nuk i kërkuan Zotit që t'i shpëtonte ata nga telashet dhe persekutimet në të ardhmen, por e lavdëruan atë sepse ai është sunduesi mbi të gjithë. Ata iu drejtuan atij si Zot Sovran, jo thjesht Zot.

25,26. Të krishterët përjetuan përndjekjen e parashikuar në Ps 2,1-3. Sundimtarët kundërshtuan si Perëndinë ashtu edhe mbretin e tij, Mesinë.

27. Besimtarët përsëri iu referuan Jezusit si Shërbëtori i shenjtë i Zotit i cili ishte gjithashtu Mesia. Për ta Herod Antipasi, tetrark mbi Galile dhe Pere, përfaqësonte mbretërit e tokës. Ponc Pilati, guvernatori romak i Judesë, përfaqësonte sundimtarët. Kundërshtarët e tjerë në psalm i identifikuan si romakët (johebrenjtë) dhe populli i Izraelit.

28. Pas këtyre veprimeve të mbrapshta të njerëzve të ligj, ata e dinin se qëndronte plani i paracaktuar i Zotit.

29,30. Të krishterët nuk u lutën për siguri ose mbrojtje, por që, përballë kundërshtimit, ata mund të ishin besnikë në shpalljen e fjalës së Perëndisë.

31. Përgjigjja ndaj lutjes së tyre ishte një mbushje e freskët e Shpirtit të Shenjtë, e cila u shfaq në shpalljen e tyre të patrembur të fjalës së Zotit. Megjithatë, ky nuk ishte një pagëzim i freskët i Shpirtit.

32. Vargjet 32-37 përmbajnë një përmbledhje tjetër të karakterit të shoqërisë së hershme të krishterë, e ngjashme me atë në 2,42-47. Një nga karakteristikat e jashtëzakonshme të kësaj kishe të mbushur me Shpirt ishte uniteti, një ndjenjë uniteti që u shfaq në ndarjen e burimeve materiale.

34. Për të përmbushur nevojat e të krishterëve të varfër, besimtarët më të pasur shisnin tokat ose shtëpitë e tyre dhe sillnin paratë për t'u përdorur për mirëqenien e përbashkët.

35. Apostujt mbikëqyrnin këtë shërbesë të dashurisë, e cila nuk u krye në bazë të barazisë, por në bazë të nevojës personale.

36,37. Një i krishterë veçohet për vëmendje të veçantë, Jozefi, një i krishterë hebre nga ishulli i Qipros, i cili kishte të afërm në Jerusalem (krh. 12,12; Kol 4,10). Mbiemri i tij, Barnaba mund të thotë ose bir i ngushëllimit ose bir inkurajimi ose nxitjeje. Mbiemrat e tillë shpesh u jepeshin njerëzve për të treguar karakterin e tyre.

C. Vdekja e Ananisë dhe Safirës. 5,1-16.

Kjo incident na tregon se kisha e hershme nuk ishte e lirë nga problemet e brendshme. Luka nuk përpiqet ta shikojë mirë situatën, por e lidh ngjarjen me ngjyra të zeza.

1,2. Safira në gjuhën aramaike do të thotë e bukur. Ashtu si Barnaba, ajo dhe burri i saj shitën një pjesë të pronës. Anania, me dijeninë e gruas së tij, përcaktoi planin për të sjellë vetëm një pjesë të parave tek apostujt, por duke u shtirur sikur po i jepnin të gjitha.

3. Nuk na thuhet se si Pjetri e njohu këtë mashtrim; ndoshta ishte nga ndriçimi hyjnor. Pjetri e akuzoi Ananisë jo për mashtrim, por për përpjekje për të mashtruar Shpirtin e Shenjtë. Shpirti i Shenjtë është padyshim një person, dhe vargu 4 tregon që Shpirti i Shenjtë është gjithashtu Zot.

4. Programi i ndarjes së pasurisë në kishën e hershme ishte një program vullnetar dhe jo i detyrueshëm. Ndërsa toka mbeti në zotërim të Ananisë, ajo ishte e vetmja e tij për ta disponuar ashtu siç zgjodhi; dhe madje edhe pasi ai i kishte shitur, paratë ishin të tija për të bërë si të donte. Mëkati i Ananisë nuk konsistonte në mbajtjen mbrapa të parave, por në pretendimin e tij për një shenjtërim të plotë ndaj Zotit, ndërsa me qëllim mbante një pjesë të parave. Ky ishte mëkati i një shenjtërimit të pasinqertë, sepse do të thoshte gënjeshtër ndaj Zotit.

5. Kur u përball me madhësinë e mëkatit të tij, Anania u mposht plotësisht dhe menjëherë ra përmbys dhe dha shpirt. Nuk na thuhet se çfarë e shkaktoi këtë goditje në tru. Sigurisht që Pjetri nuk e thirri vdekjen e tij. Pavarësisht nëse Anania kishte skaduar ose jo nga tronditja emocionale, ishte një gjykim i Zotit mbi shenjtërimin hipokrit.

6. Në kohët antike në Orient, meqenëse dekompozimi i trupave të pvargë filloi pothuajse menjëherë, varrosja pasoi vdekjen pa vonesë.

7. Safira duhet të jetë hequr nga skena me njëfarë largësi, përndryshe lajmi për vdekjen e burrit të saj do të kishte arritur tek ajo më shpejt.

9. Pjetri e akuzoi atë për bashkëpunim në vogëlsira me Zotin. Të tundosh Zotin (Da 17,2; Ligji 6,16), domethënë, të shohësh se sa larg mund të shkosh duke supozuar mbi mirësinë e Zotit, është një mëkat i frikshëm. Ky ishte një nga tundimet me të cilat u përball Zoti ynë (Mt 4,7).

10. I njëjti fat që goditi Ananinë pushtoi edhe Safirin, dhe ajo ra dhe u shua. Nuk ka asnjë arsye për të besuar se Anania dhe Safira nuk ishin persona të shpëtuar. Vdekja e tyre fizike ishte një gjykim hyjnor mbi ta, i cili nuk përfshinte çështjen e shpëtimit të tyre. Vetë fakti që ata ishin besimtarë përcaktoi madhësinë e mëkatit të tyre. Ata po pretendonin të “dorëzonin të gjithë”, por me qëllim po i përmbaheshin Zotit. Ky është një mëkat që mund të kryhet vetëm nga një i krishterë.

11. Kjo ngjarje sollti një frikë të madhe ndaj Zotit në kishë dhe ushtroi një ndikim pastrues. Këtu për herë të parë në Veprat shfaqet fjala për kishën, *eklesia*. Do të thotë, thirret dhe i referohet thirrjes së qytetarëve grekë nga shtëpitë e tyre në kuvendin publik për qëllime qytetare. Fjala është marrë nga DhV greke dhe përdoret nga Izraeli si populli i Zotit. Përdorimi i saj në DhR tregon që Kisha është populli i ri i Zotit. Fjala nuk përdoret kurrë për një ndërtesë. Ajo përcakton si kishën në përgjithësi (5,11; 9,31; 20,28) dhe mbledhjet lokale të besimtarëve (11,26; 13,1).

12. Të krishterët e hershëm nuk kishin ndërtesën e tyre për adhurim, por u takuan në Portikun e Solomonit, i cili kufizohej me anën lindore të zonës së madhe të tempullit.

13,14. Vdekja e Ananiisë dhe Safirës kishte një ndikim aq pastrues sa askush nuk guxonte për arsye thjesht njerëzore të bashkoheshin me shoqërinë e re. Sidoqoftë, kisha u vlerësua shumë nga njerëzit. Vetëm ata që përjetuan një punë të mirëfilltë dhe shpëtuese të Zotit, guxuan të bashkoheshin me kishën; por kishte një numër të madh të besimtarëve të tillë.

D. Kundërshtimi i dytë nga udhëheqësit hebrenj. 5,17-42.

Popullariteti i besimtarëve i solli përsëri në vëmendjen e kryepriiftit dhe saducenjve. Një nga motivet kryesore të Veprave është refuzimi i Ungjillit nga kombi hebre. Kjo pjesë ndjek një hap të mëtejshëm në refuzimin dhe përndjekjen nga zyrtarët hebrenj.

17. Sekte do të thotë thjesht parti ose fraksion dhe nuk mbart kuptime të pafavorshme, siç bën fjala moderne.

18. Këtë herë të gjithë apostujt u kapën dhe u futën në burg brenda natës për të pritur një seancë dëgjimore para Sinedrit në mëngjes.

19,20. Apostujt u lëshuan në mënyrë të mbinatyrshme gjatë natës dhe u inkurajuan të vazhdonin t'u dëshmonin njerëzve për mënyrën e jetës dhe shpëtimin. *Kjo jete.* Një emërtim i pazakontë i mesazhit të krishterë.

21. Herët në mëngjes, Sanhedrin ose këshilli (i cili quhet gjithashtu senat), i përbërë nga të dy saducenj dhe farisenj, u mbledhën dhe dërguan që apostujt të paraqiteshin para tyre.

22,23. Rojet shkuan në burg dhe gjetën gjithçka të pashqetësuar, dyert e kyçura dhe rojet e gatishmërisë; por apostujt ishin zhdukur plotësisht.

24. Kapiteni i policisë së tempullit ishte një anëtar i Sinedrit. Kryepriiftërinjtë. Kryetarë të disa familjeve të kryepriiftërive dhe priiftërinjve që kishin mbajtur më parë detyrën e kryepriiftit dhe që vazhdonin të mbanin titullin. Këta zyrtarë të Sinedrit siç duket menduan se të krishterët kishin fituar të kthyerit në fe brenda rrethit të rojeve të tempullit dhe dukej sikur kjo lëvizje e re do të rritej jashtë kontrollit.

25. Në mes të diskutimeve, Sinedrit i erdhi fjala se apostujt përsëri po i mësonin publikisht njerëzve në tempull.

26. Kapiteni i policisë, me vartësit e tij, i bindi apostujt të shoqëronin rojën paqësisht te Sinedri. Kapiteni nuk guxoi të përdorte dhunë në marrjen e apostujve nga frika e reagimit të dhunshëm nga njerëzit, të cilët i vlerësonin shumë këta predikues dhe shërues.

27,28. Apostujt shoqëruan policinë nga zona e tempullit deri në vendin e mbledhjes së Sinedrit. Kryepriifti i akuzoi ata për dy shkelje, së pari, ata nuk i ishin bindur urdhrit të mëparshëm të Sinedrit për të ndërprerë mësimet e tyre në emër të Jezusit. Së dyti, ata po përpiqeshin të hidhnin kundër Sinedrit fajin për kryqëzimin e Jezusit. Apostujt, sigurisht, nuk kishin një qëllim të tillë, por predikimi i tyre i kryqit dha këtë përshtypje.

29. Pjetri u përgjigj se një urdhër i tillë nga Sinedri vërtet i ballafaqoi ata me zgjedhjen e bindjes ndaj njerëzve ose t'i binden Zotit.

30. Në një situatë të tillë, vetëm një zgjedhje ishte e mundur, veçanërisht pasi Zoti e kishte ringjallur Jezusin nga të vdekurit, të cilin udhëheqësit hebrenj e kishin vvarë. Me shprehjen, Zoti i etërve tanë, Pjetri tregoi se ai ende e konsideronte veten si hebre. Kisha e hershme nuk e prishi shoqërinë me hebrenjtë, por ekzistonte si një shoqëri brenda Judaizmit.

31. Ndërsa judenjtë i kishin shkaktuar Jezusit degradimin e kryqit (Ligji i Përtërirë 21,23), Zoti i kishte dhënë atij nderin më të lartë duke e bërë atë një Udhëheqës dhe Shpëtimtar.

32. Shpallja e apostujve ishte e bazuar në faktin se ata kishin qenë dëshmitarë të gjërave për të cilat flisnin. Për më tepër, ata nuk folën thjesht si individë privatë, por dëshmia e tyre u fuqizua nga Shpirti i Shenjtë, i cili foli përmes tyre. Shpirti i Shenjtë u ishte dhënë jo vetëm apostujve por të gjithë atyre që do t'i bindeshin.

33. Këto fjalë të Pjetrit i prenë priftërinjtë me shpejtësi dhe i zemëruan ata. Krahu saducean i Sinedrit vendosi menjëherë planet për të vrarë apostujt.

34. Qëllimi i tyre i keq u zhgënjye nga një skrib dhe mësues i ligjit me emrin Gamaliel. Josef Flavi, historiani hebre, na tregon se partia e farisenjve ishte e vogël në numër, por gëzoi një popullaritet dhe ndikim të tillë mes njerëzve që saducenjtë nuk guxuan të merrnin çdo veprim që farisenjtë kundërshtuan. Ndikimi i këshillave të Gamaliel pasqyron këtë situatë. Për më tepër, Gamaliel ishte një nga rabinët më të njohur të kohës. Sauli nga Tarsi kishte qenë dishepulli i tij (22,3) dhe ai ishte i njohur gjerësisht si mësuesi më i madh i Ligjit në kohën e tij.

35. Gamalieli paralajmëroi saducenjtë, të cilët ishin të vendosur të ndërmerrnin veprime pa mbështetjen e shumicës farsaike, kundër veprimeve të nxituara.

36. Ai përmendi ngjarjet e fundit historike, për t'i kujtuar ata se kishte pasur lëvizje të tjera midis hebrenjve që nuk ishin aspak, dhe se për këtë arsye ata nuk duhet të kishin frikë nga ky grup i ri që shpalli Jezusin si Mesia. Jozefi thotë se kishte shumë lëvizje të tilla në ato ditë trazirash. Gamalieli kujtoi një Teuda, i cili pretendonte të ishte një person me shumë rëndësi dhe i cili bindi rreth katërqind hebrenj ta ndiqnin atë. Kjo lëvizje u shtyp dhe Teuda u vra. Ne nuk dimë asgjë tjetër për këtë njeri. Rreth 45 pas Kr., një magjistar me të njëjtin emër çoi një numër të madh judenjsh në lumin Jordan, duke premtuar se ai mund të ndante ujërat në mënyrë që ata të mund të ecnin përtej lumit në tokë të thatë. Guvernatori romak, Krisp Fadi, dërgoi kalorës dhe e shtypi lëvizjen. Sidoqoftë, ky mesazh i rremë ishte një person i ndryshëm nga ai i përmendur nga Gamalieli.

37. Një kryengritje tjetër u bë nga Juda i Galilesë. Kur Herod Arkelau, një nga bijtë e Herodit të Madh (Mt 2,1,22), u rrëzua nga guvernatori i Judesë, vendi u vu nën një guvernator romak; dhe u mbajt një regjistrim për të përcaktuar sasinë e haraçit që do të merrej nga populli për Romën. Ky judeas nxiti një revoltë fetare dhe nacionaliste me arsyetimin se vetëm Zoti ishte mbreti i Izraelit dhe Ai vetëm kishte të drejtën të sundonte mbi popullin hebre. Kjo lëvizje ishte fillimi i asaj që më vonë u bënë zelotët; por revolta nën Judën u shtyp nga Roma.

38,39. Gamalieli e këshilloi Sinedrin të besonte në providencën e Zotit. Nëse Zoti do të ishte në lëvizje, ajo do të përparonte; përndryshe do të dështonte.

40. Ndikimi i Gamalielit ishte aq i madh sa ai bëri që Sanhedri të pranonte. Një dënim i vogël i rrahjes u bë, ndoshta me tridhjetë e nëntë goditje (2 Kor 11,24), për mosbindje ndaj urdhrit të mëparshëm të Sinedrit.

41,42. Apostujt nuk u dekurajuan aspak, sepse ata e konsideruan një nder të vuanin për emrin e Jezusit. Ata vazhduan veprimtarinë e tyre të mësimdhënies dhe predikimit të Jezusit si Mesia, si publikisht në Tremin e Johebrenjve në tempull, ashtu edhe në mbledhjet e tyre të krishtere në shtëpitë e tyre private.

11. **Zgjerimi i Kishës në Palestinë përmes përndjekjes dhe shpërndarjes.** 6,1 - 12,25.

Deri në këtë pikë, apostujt nuk kishin dhënë prova të një qëllimi për të kryer Ungjillin në të gjithë botën, por kishin qëndruar në Jerusalem duke u dëshmuar judenjve. Luka tani tregon fillimet e zgjerimit të kishës në të gjithë Judenë dhe Samarinë, e cila u shkaktua nga përndjekja që u ngrit rreth Shtjefnit. Ky zgjerim u bë jo nga vizioni dhe qëllimi i kishës, por nga akti providencial i Zotit në shpërndarjen e besimtarëve. Për të shpjeguar këtë përndjekje, Luka së pari tregon se si Shtjefni erdhi në një pozitë të spikatur si një nga shtatë.

A. **Zgjedhja e të shtatëve.** 6,1-7.

Kisha në ditët e saj më të hershme nuk kishte asnjë organizim zyrtar dhe asnjë zyrtar ose udhëheqës përveç apostujve. Rritja numerike e kishës dhe ngritja e problemeve në shoqërinë e saj të brendshme kërquan fillimet e organizimit dhe zgjedhjen e udhëheqësve ose ministrave shtesë.

1. Hebrejtë që ishin vendas të Palestinës flisnin kryesisht aramaisht; por hebrejtë që kishin jetuar në botën mesdhetare jashtë Palestinës flisnin greqisht dhe shpesh nuk dinin aramaisht. Shumë nga këta hebrejtë të Diasporës u kthyen në Jerusalem për të banuar dhe disa prej tyre u kthyen në fe dhe hynë në kishë. Tani filloi një grindje midis të krishterëve greqishtfolës dhe të krishterëve aramaikishtfolës sepse dukej se favorizimi ndaj këtyre të fundit po tregohej në shpërndarjen e ushqimit të vejushat. Vejushat ishin të krishterë pa asnjë mjet mbështetjeje, të cilët u siguruan nevojat e domosdoshme të jetës nga komuniteti i krishterë.

2. Të dymbëdhjetë apostujt thirrën të gjithë kishën dhe vunë në dukje se kjo përgjegjësi për kujdesin ndaj të varfërve ishte bërë një barrë aq e madhe sa ata e gjetën veten duke ia kushtuar shumicën e kohës kësaj shërbese materiale dhe duke lënë pas dore shërbesën e Fjalës. Një neglizhencë e tillë nuk ishte e drejtë.

3,4 Ata rekomanduan që shpërndarja e ushqimit të vendoset nën drejtimin e shtatë burrave të mbushur me Shpirt me reputacion të mirë. Atëherë apostujt do të ishin të lirë t'i përkushtoheshin shërbesës së lutjes dhe predikimit dhe mësimin të Fjalës.

5. Shtjefni ishte ndër shtatë burrat e zgjedhur. Të shtatë kishin emra grekë dhe siç duket ishin tërhequr nga krahu grek i kishës.

6. Kisha në përgjithësi zgjodhi këta shtatë burra, por apostujt miratuan zgjedhjen dhe i emëruan në zyrën e tyre. Më pas të shtatë u shuguruan në zyrën e tyre me imponimin e duarve të apostujve. Kjo vënie e duarve ishte një zakon i DhV (Zan 48,13 e më tej; Lev 1,4; Nr 27,23), i cili praktikohet gjithashtu nga judenjtë kur burrat pranoheshin në Sinedër. Ajo u mor nga kisha e hershme për shugurimin e këtyre udhëheqësve. Sidoqoftë, një kualifikim paraprak ishte që të shtatë të mbusheshin me Shpirtin e Shenjtë. Përveç apostujve, këta shtatë ishin zyrtarët e parë në kishë. Sipas traditës ata janë caktuar dhjakë; por ato nuk janë aq të përcaktuara në tekst.

7. Zgjidhja e këtij problemi shtoi efektivitetin e dëshmisë së krishterë, dhe madje shumë priftërinj besuan.

B. Rasti i Shpërndarjes, Shërbimit dhe Martirizimit të Shtjefnit. 6,8-8,3. 8

Shtjefni u shënuar menjëherë si një njeri me dhurime dhe fuqi të jashtëzakonshme.

9. Ai po dëshmonte për Mesia e Jezusit në sinagogat hebraike në Jerusalem, veçanërisht në një në të cilin ndiqnin të Liruarit, të cilët më parë kishin jetuar në katër vendet me emër. Një sinagogë përbëhej nga dhjetë ose më shumë hebrenj që u mblodhën së bashku për të lexuar dhe interpretuar Shkrimet. Kjo shërbesë e Shtjefnit siç duket çoi në një debat zyrtar. Kur hebrenjtë nuk ishin në gjendje të kapërcenin udhëheqësin e sinqertë në debat për shkak të mençurisë së tij dhe fuqisë së Shpirtit, ata nxitën fshehurazi dëshmitarë që dëshmuar se ai kishte thënë fjalë blasfemike kundër ligjit të Moisiut dhe kundër Zotit.

12. “Dhjaku” besnik u soll para Sinedrit për t’u mbrojtur nga këto akuza.

13-15. Blasfemia e pretenduar e Shtjefnit kundër Zotit u përcaktua si blasfemi kundër Tempullit. Ai siç duket kishte mësuar se Tempulli hebre nuk ishte më i nevojshëm për adhurimin e vërtetë të Zotit. Ai tani ishte akuzuar për mësimin se Jezusi i Nazaretit do ta shkatërronte tempullin dhe do të prishte praktikën e ligjit të Moisiut. Kjo akuzë nuk ishte një trillim i pastër, por një keqinterpretim i zgjuar i asaj që Shtjefni kishte mësuar në të vërtetë.

7,1 Kryepriifti dhe presidenti i Sinedrit ishte ende Kajfa, i cili kishte kryesuar në gjyqin dhe dënimin e Jezusit.

2. Fjalimi i Shtjefnit që vijon nuk është në të vërtetë një përgënjeshtim i akuzave të ngritura kundër tij, por më tepër një pohim pozitiv i dëshmisë së tij për Jezu Krishtin dhe Ungjillin. Shtjefni nuk u përpoq të tregonte se akuzat kundër tij ishin të rreme. Përkundrazi, ai vendosi bindjen e tij se Tempulli dhe toka e Palestinës nuk ishin të nevojshme për adhurimin e vërtetë të Zotit. Ai përshkroi një skicë të shkurtër të historisë së Izraelit për të treguar, (a) se Zoti i bekoi etërit e tyre edhe pse ata burra nuk jetonin në tokën e Palestinës; (b) se gjatë shumë historisë së saj Izraeli nuk adhuronte Zotin në tempull; (c) dhe se edhe zotërimi i tempullit nuk e shpëtoi Izraelin nga të qenit rebel dhe i pabindur ndaj Zotit. Qëllimi i këtij fjalimi ishte të tregonte nga historia e Izraelit se zotërimi i tempullit nuk kishte qenë as domosdoshmëri dhe as një garanci për adhurimin e vërtetë të Zotit. Dhe kjo shërbeu për të vërtetuar pikën kryesore të Shtjefnit se tani që kishte ardhur Mesia, adhurimi hebre në tempullin në Jerusalem u zëvendësua.

Thirrja e Zotit ndaj Abrahamit nuk erdhi në Tokën e Premtuar, por kur ai ishte larg në Mesopotami. Shtjefni tregoi një vizitë hyjnore ndërsa Abrahami ishte akoma në Mesopotami, si rezultat i së cilës ai shkoi së pari në Haran, ku jetoi për disa kohë, dhe më pas udhëtoi nga Haran në Palestinë. Zanafilla 11,31,32 nuk e regjistron këtë vizitë të hershme hyjnore; por Zan 15,7 dhe Neh 9,7 të dy tregojnë që thirrja e Zotit erdhi fillimisht tek Abrahami në Ur të Kaldeasve në Mesopotami, dhe jo në Palestinë

5. Megjithëse Abrahami banonte në tokën e Palestinës, ai në të vërtetë nuk e zotëronte tokën, por e mbajti atë vetëm si një premtim nga Zoti për të dhe për pasardhësit e tij. Prandaj, bekimi i Abrahamit nuk varej nga zotërimi i tokës, por nga premtimi i Zotit.

6,7 Pasardhësit e Abrahamit nuk zotëruan menjëherë tokën, por kaluan katërqind vjet në robëri jashtë Palestinës. Katërqind është një numër i rrumbullakët (krh. Gal 3,17, ku periudha është 430 vjet).

8. Zoti hyri në një besëlidhje me Abrahamin dhe pasardhësit e tij, duke i dhënë shenjë e rrethprerjes si vulë e marrëveshjes. Ky bekim i besëlidhjes, nënkuptonte Shtjefni, nuk varej nga ekzistenca e Tempullit, por nga premtimet dhe besnikëria e Zotit.

9,10. Edhe kur patriarkët e shitën Jozefin në Egjipt, Perëndia nuk e braktisi atë sepse ishte jashtë vendit, por i solli një çlirim të mrekullueshëm, duke e bërë atë guvernator të Egjiptit dhe shtëpisë së faraonit.

11-15. Kur erdhi një zi e madhe në Egjipt dhe Palestinë, Zoti i dha Jozefit largpamësi që të linte mënjane rezervat e grurit në Egjipt si mjet për të ruajtur patriarkët. Jakobi dhe familja e tij migruan në Egjipt, ku u ruajt nga Jozefi. Numri shtatëdhjetë e pesë ndjek rrëfimin në përkthimin Septuaginta ose Greqisht të DhV; numri shtatëdhjetë në Zan 46,27 dhe Dal 1,5 është ai i tekstit hebraik. Këto dy tekste pasqyrojnë dy mënyra të numërimit të familjes së Jakobit.

16. Megjithëse patriarkët vdiqën në Egjipt, trupat e tyre u sollën përsëri në Palestinë dhe u varrosën në tokën që Zoti i kishte premtuar Abrahamit dhe pasardhësve të tij.

17-43. Shtjefni ishte akuzuar për blasfemi kundër Moisiut. Duke rrëfyer historinë e Moisiut dhe dhënien e Ligjit, ai tregoi se zotërimi i Ligjit nuk e ruajti Izraelin nga rebelimi kundër Zotit.

17. Ndërsa po afrohej koha kur Zoti kishte premtuar t'i nxirrte patriarkët nga Egjipti për t'u dhënë tokën e Kanaanit, njerëzit nuk kishin prirje të largoheshin nga Egjipti, ku po bëheshin të shumtë dhe të begatë.

18,19. Pas kësaj, Zoti krijoi një mbret tjetër në Egjipt që nuk vazhdoi praktikën e favorizimit të Jozefit dhe familjes së tij, por që i trajtoi izraelitët me mashtrim, duke i detyruar ata të shkatërronin të gjithë foshnjat e tyre duke u ekspozuar.

20,21. Moisiu, i cili lindi në këtë kohë, ishte tërheqës në sytë e Zotit. Kur pas tre muajsh prindërit e tij duhej ta dëbonin, e bija e faraonit e birësoi dhe e rriti si djalin e saj në familjen mbretërore.

22. Si bir i bijës së faraonit, Moisiu mori arsimimin më të mirë të disponueshëm në Egjipt, dhe ai u bë një i ri me elokuencë dhe veprim të fuqishëm.

23. Pasi erdhi në burrëri, Moisiu vendosi të largohej nga pallati i faraonit për të vizituar popullin e tij. Siç duket, gjatë këtyre dyzet viteve ai nuk kishte pasur asnjë kontakt me njerëzit e tij, por kishte jetuar si egjiptian në shtëpinë e faraonit.

24,25. Kur pa një nga vëllezërit e tij izraelitë që po mundohej, ai u zhvendos në mbrojtje të tij dhe duke goditur egjiptasin, e vrau. Moisiu mendoi se të afërmit e tij do ta njihnin atë si një nga të vetët e tyre të dërguar nga Perëndia për t'u sjellë atyre çlirim; por ata nuk e njohën këtë fakt.

26. Të nesërmen, kur Moisiu gjeti dy të afërm të tij duke luftuar me njëri-tjetrin, ai u përpoq t'i pajtojë ata duke treguar se ata ishin vëllezër dhe për këtë arsye nuk duhej të luftonin së bashku.

27,28. Agresori refuzoi me forcë përpjekjen e paqes së Moisiut. Ai e akuzoi atë për ndërhyrje dhe për dëshirën për të shtuar vrasjen që ai kishte kryer kundër egjiptianit ditën paraardhëse.

29. Kur Moisiu kuptoi se ai njihej si një vrasës i një egjiptiani në mbrojtje të izraelitëve, ai iku nga Egjipti dhe u bë një i internuar në Midian në Arabinë veriperëndimore. Këtu ai u martua dhe lindi dy djem.

30. Pikërisht këtu, në malin Sinai, larg Tokës së Premtuar dhe pa asnjë tempull, Zoti i dha Moisiut shpalljen e mrekullueshme të Vetes.

31,32. Në fillim Moisiu nuk e kuptonte se çfarë do të thoshte ferrishtja. Pastaj Zoti i foli atij, duke u zbuluar Vetën si Zot i patriarkëve. Zëri i Zotit e mbushi Moisiun me një frikë të dridhur, në mënyrë që ai të mos guxonte të shikonte ferrishten.

33. Ky vend i shkretëtë në shkretëtirë u bë një vend i shenjtë sepse Zoti u shfaq atje. Prandaj Ai e urdhëroi Moisiun të hiqte këpucët e tij si një shenjë nderimi. Kudo që Zoti shfaqet dhe u flet njerëzve, ka tokë të shenjtë.

34. Zoti e siguroi Moisiun se Ai nuk e kishte harruar popullin e Tij edhe pse ishin në Egjipt dhe se Ai së shpejti do të përmbushte premtimet e Tij të Besëlidhjes dhe do t'i çlironte.

35. Zoti e ktheu gjykimin e të afërmve të Moisiut. Ata e përbuzën, sepse menduan se ai po përpiquej të vepronte si sundimtar dhe gjykatës; Perëndia e bëri Moisiun një sundimtar dhe çlirues të popullit të tij nga Egjipti. Dorëzuesi mbart idenë e shëlbuesit.

36. Ky shpengim u krye me një shfaqje të fuqisë së fuqishme në Egjipt dhe në kalimin e Detit të Kuq dhe për dyzet vjet duke udhëtuar nga Egjipti në Tokën e Premtuar.

37. Përvoja e Moisiut vetëm paralajmëroi atë të një më të madhi që do të vinte pas tij, sepse Moisiu kishte parashikuar ardhjen e një profeti tjetër, të cilit Izraeli duhet t'i kushtonte vëmendje (Ligj. 18,15, 18,19).

38. Izraeli nën udhëheqjen e Moisiut ishte një lloj i Kishës. Fjala greke për kishë, *eklesia*, përdoret në Ligjin e Ri 18,16 për të përshkruar Izraelin si kongregacionin e Zotit. *Engjëlli*. Engjëlli i veçantë i Zotit i cili përfaqëson Zotin dhe e bën praninë e Tij të vërtetë për njerëzit. Moisiu gjithashtu pranon orakuj të gjallë nga Zoti, domethënë Ligjin DhV (Dal 20). Të gjitha këto bekime që populli i Izraelit i gëzoi nga dora e Zotit ndërsa ishin akoma në shkretëtirë jashtë vendit dhe pa tempull.

39. Përkundër këtyre bekimeve nga dora e Zotit, izraelitët nuk do t'i bindeshin Zotit, por refuzuan Moisiun dhe dëshironin të ktheheshin përsëri në Egjipt.

40. Kur Moisiu ishte në mal, njerëzit kërkuan që Aharoni të bënte idhuj që të adhuronin. Në vend që të adhuronin Zotin Krijuesin e tyre, ata adhuruan një viç të artë të cilin ata vetë e kishin modeluar (Da 32,16,18). Ata dhanë si justifikim që Moisiu ishte zhdukur dhe ata nuk e dinin se çfarë kishte ndodhur me të.

41. Shtjefni ishte nën akuzën e blasfemisë kundër Moisiut. Tregimi i tij i historisë treguan se vetë paraardhësit e akuzuesve të tij kishin dështuar t'u bindeshin ligjit të Moisiut dhe kishin hedhur poshtë urdhrin hyjnor të adhurimit për adhurimin e idhujve.

42. Kjo prirje drejt idhujtarisë, e pasqyruar gjatë gjithë rrjedhës së historisë së Izraelit, arriti kulmin e saj me robërinë babilonase, kur Izraeli imitoi fqinjët e saj duke adhuruar planetët e qiejve sikur të ishin hyjni (Ligji 4,19; 17, 3; 11 Kg 21,3,5; 23,4,5; Jer 8,2; 19,13; Zeph 1,5). Zoti e braktisi Izraelin në këtë adhurim idhujtar pagan. Shtjefni citoi nga Amosi 5,25-27 për të ilustruar apostazinë e Izraelit. Dallimi midis fragmentit në Amos dhe atij në Veprat në versionet tona është për shkak të faktit që Shtjefni citoi nga përkthimi grek i DhV, i cili në këtë pikë devijon nga origjinali i tij hebraik. Shtjefni tregoi që flijimet e kushtuara Zotit ishin vetëm forma të jashtme dhe nuk kishin asnjë realitet shpirtëror (krh. Isa 1,10-14, ku Zoti i hedh poshtë flijimet e popullit të tij sepse ato nuk vijnë nga zemra të bindura).

43. Moloku dhe Refani ishin dy hyjni të lidhura me yjet. Idhujtaria e adhurimit të hebrenjve ndaj viçit në Sinai dhe adhurimi i tyre zyrtar dhe jo shpirtëror i Zotit përmes flijimeve në shkretëtirë çuan më në fund në adhurimin e tyre të perëndive të yjeve pagane. Për shkak të kësaj braktisjeje, Perëndia solli mbi ta gjykimin e robërisë përtej Babilonisë.

44,45. Braktisja e Izraelit ndodhi përkundër faktit që Zoti u kishte dhënë atyre një dëshmi të qartë. Në shkretëtirë, Zoti e kishte urdhëruar Moisiun të ndërtonte një çadër, e cila duhet të ishte një dëshmi e pranisë së Zotit në mes të tyre (Da 25,9, 40; 26,30; 27,8). Patriarkët e sollën këtë Tendë me vete në Tokën e Premtuar nën udhëheqjen e Joshuas. (Përkthimi grek. i Joshuas është Jezusi). Zoti i dëboi kombet nga toka (fjala gr. do të thotë si johebrenj dhe kombe), në mënyrë që Izraeli ta zotërojë atë.

46,47. Për shumë vite pasi hyri në tokë, Izraeli nuk kishte tempull, por vazhdoi të adhuronte Perëndinë në Tendën e shenjtë. Tënda në këtë varg është një fjalë e ndryshme nga ajo në 6,44. Davidi, një njeri sipas zemrës së Perëndisë, dëshironte të siguronte një vendbanim për Perëndinë; por ky privilegj u shty deri në kohën e Solomonit.

48-50. Shtjefni tani deklaroi prerazi se Më i Larti nuk mund të kufizohet në strukturat e bëra nga njeriu, sepse Ai mbush gjithë botën dhe nuk ka asnjë lloj shtëpie që mund ta përmbajë Atë.

51,52. Nëse Tempulli nuk është i nevojshëm për adhurimin e Zotit, as nuk është një garanci që njerëzit do ta adhurojnë Perëndinë me të drejtë. Shtjefni akuzoi këta që adhuronin në tempull si të ngurtësuar dhe me sy të parrethprerë në zemër dhe veshë, për rezistencë ndaj Shpirtit të Shenjtë dhe për tradhti dhe vrasje të Mesisë, duke ndjekur kështu shembullin e paraardhësve të tyre rebelë. Shtjefni ishte akuzuar për blasfemim të ligjit të Moisiut. Përgjigjja e tij ishte se nuk ishte me të vërtetë ai që ishte fajtor për këtë mëkat, por populli hebre, i cili që nga kohërat e Moisiut kishte shkelur Fjalën e Zotit. Ai u akuzua për blasfemi ndaj Zotit duke lënë mënjane tempullin. Përgjigjja e tij ishte se vetë historia e Izraelit vërtetoi se tempulli ishte vetëm një institucion i përkohshëm dhe nuk ishte thelbësor për adhurimin e vërtetë të Zotit.

54. Kur Shtjefni akuzoi hebrenjtë për blasfemi, ata u mbushën me një tërbim të pakontrollueshëm. Gërvishten me dhëmbë në shenjë zemërimi (Jobi 16,9; Ps 35,14).

55,56. Shtjefni ishte i shqetësuar nga zemërimi, nga Sinedri. Në këtë moment, Perëndia i dha atij një vizion të qiejve të hapur me Birin e njeriut që qëndronte në të djathtë të Tij. Fjalët e Shtjefnit ishin, në fakt, një pohim që pretendimi i Jezusit i bërë së fundmi para këtij organi gjyqësor për të qenë Biri qiellor i njeriut nuk ishte blasfemues, siç kishte pretenduar Sinedri, por ishte e vërteta e Zotit (Mk 14,62) Shtjefni pohoi vërtet se Jezusi ishte bërë Biri i njeriut në të djathtë të Zotit.

Jezusi zakonisht paraqitet i ulur në të djathtë të Zotit (Ps 110,1; Heb 1,13). Është e mundur që ai këtu përfaqësohet sikur ngrihet nga froni i tij për të pritur këtë martir. Emri Biri i njeriut nuk përcakton njerëzimin e Jezusit, por e përcakton atë si Shërbëtorin pësimtar të Isaisë 53.

57-59. Nuk është plotësisht e qartë nëse martirizimi i Shtjefnit ishte rezultat i një ekzekutimi zyrtar apo i një linçimi. Një ekzekutim ligjor kërkonte miratimin e guvernatorit romak, dhe meqenëse kjo nuk u sigurua ndërsa guvernatori ishte larg, vdekja e Shtjefnit duket si një linçim. Sidoqoftë, përmendja e dëshmitarëve zyrtarë siç kërkohet

nga Ligji (Lev 24,14; Dent 17,7) sugjeron një ekzekutim ligjor. Shtjefnin e çuan jashtë qytetit në vendin e ekzekutimit dhe e vranë me gurë. Dëshmitarët ishin xhelatët zyrtarë. Sauli, i cili më vonë u bë Apostull Pali, ishte organizatori i ekzekutimit dhe qëndroi mbi rrobat e derdhura të xhelatëve. Sauli futet papritmas në rrëfim pa shpjegime.

59,60. Duke vdekur, Shtjefni iu drejtua Jezusit të lartësuar si Vetë Zotit, duke e lutur Jezusin që të merrte shpirtin e tij. Fjala e tij që vdiste ishte një lutje për falje për xhelatët e tij. Gjumi është një metaforë e zakonshme biblike për vdekjen, sepse parashikon një ringjallje kur të kthehemi në jetë për të mbretëruar me Krishtin.

8,1 Edhe Sauli e dha pëlqimin e vet për vrasjen e Shtjefnit. Disa kanë menduar se këto fjalë tregojnë se Sauli ishte anëtar i Sinedrit. Kjo nuk është domosdoshmërisht e vërtetë. Sidoqoftë, meqenëse ishte nga Cilicia, ai ishte padyshim anëtar i sinagogës që debatoi me Shtjefnin (6,9). Deri në këtë kohë kisha nuk kishte treguar prirje për të marrë Ungjillin në të gjithë botën, por kishte mbetur në Jerusalem. Perëndia përdori përndjekjen që pasoi vdekjen e Shtjefnit si mjet providencial për përhapjen e Ungjillit jashtë Jerusalemit. Besimtarët e kongregacionit të Jerusalemit ishin shpërndarë kudo, por apostujt ishin në gjendje të qëndronin në qytet për t'i dhënë stabilitet kishës.

3. Fryma lëvizëse në këtë përndjekje ishte Sauli (shih Gal 1,13,23; I Kor 15,9; Fil 3,6). Ai ishte i bindur se kjo lëvizje e re që shpalli një kriminel të kryqëzuar si Mesinë nuk mund të ishte prej Zotit. Sepse DhV nxori një mallkim mbi këdo që ishte varur në një pemë. Kjo ishte prova biblike, për sa i përket Saulit, që Jezusi ishte një pretendues dhe kjo lëvizje e re blasfemuese.

C. Ungjilli në Samari. 8,4-25.

Luka së pari regjistron shtrirjen e Ungjillit në Samari. Samaritanët ishin pasardhës nga një përzierje e mbetjeve të Izraelit me të huajt që u vendosën në Samari nga asirianët pushtues kur klasat e larta u morën në internim (II Mbretërve 17). Samaritanët kishin ngritur një tempull rival në malin Gerizim (shih Gjn 4,20). Për shkak se hebrenjtë i konsideronin samaritanët si gjysmë racash dhe fetare, paragjykimet e dhunshme racore duheshin kapërcyer para se kisha të bëhej një popull vërtet universal.

5. *Qyteti i Samarisë*. Nuk është e qartë nëse Samaria ka për qëllim të caktojë një qytet apo vend. Zakonisht, fjala në DhR përcakton territorin sesa qytetin. Qyteti i Samarisë ishte rindërtuar nga Herodi i Madh si një qytet grek dhe u quajt Sebaste, për nder të perandorit romak. Mesazhi i Filipit në Samari ishte se Jezusi ishte Mesia.

9-11. Para se Filipi të vinte në Samari, një magjistar me emrin Simon kishte praktikuar artet e tij magjike, duke pretenduar “se ishte dikush”. Njerëzit u mashtruan nga marifetet e tij dhe i atribuuan atij fuqinë e Zotit që quhet e Madhe. E shkëlqyeshme ishte një fjalë e përdorur nga grekët për të përcaktuar Zotin hebre.

12. Mesazhi i Zotit tonë kishte qenë ungjilli i mbretërisë së Perëndisë (Mt 4,23; 9,35). Ai u kishte thënë dishepujve të tij që të predikonin ungjillin e mbretërisë në të gjithë botën (Mt 24,14). Filipi shkoi në Samari duke predikuar Ungjillin në lidhje me mbretërinë e Perëndisë. Faza është saktësisht e njëjtë përveç se folja përdoret në vend të emrit dhe futet parafjala. Ungjilli i mbretërisë së Zotit dhe emri i Jezu Krishtit janë këtu ide të këmbyeshme.

14-17. Apostujt në Jerusalem mbajtën një marrëdhënie mbikëqyrëse mbi të gjithë kishën, dhe për këtë arsye ata dërguan Pjetrin dhe Gjonin në Samari për të hetuar këtë zhvillim të ri. (Gjoni dhe vëllai i tij Jakobi e kishin pyetur një herë Jezusin nëse nuk duhej të vinin zjarr nga qielli mbi një fshat të caktuar samaritan; shih Lk 9,52 ++.). U bë e qartë për Pjetrin dhe Gjonin se dhurata e Shpirtit të Shenjtë e marrë në Rrëshajë nuk ishte shtrirë te të kthyerit samaritanë në fe. Ata kishin marrë pagëzimin e ujit, por jo pagëzimin e Shpirtit. Ishte e qartë për dy apostujt se besimi i njerëzve ishte i vërtetë. Ata, pra, vunë duart e tyre mbi të kthyerit në besim dhe Shpirti i Shenjtë i goditi. Kuptimi i kësaj ngjarjeje ka qenë një objekt polemikash, por duhet të theksohet se në ditën e Rrëshajëve dhe në shtëpinë e Kornelit (Vap 10), Shpirti i Shenjtë u dha pa vënë duart. Prandaj është arbitrare të zgjedhësh këtë ngjarje të vetme dhe ta bësh atë normative për përvojën e krishterë dhe të këmbëngulësh që ekziston një pagëzim i veçantë i Shpirtit që jepet pas shpëtimit të besimit me anë të vënies së duarve të atyre që kanë marrë tashmë përvojën . Rëndësia e kësaj ngjarjeje qëndron në faktin se këta njerëz ishin samaritanë. Këtu është hapi i parë në të cilin kisha shpërtheu lidhjet e saj hebreje dhe shkoi drejt një shoqërie me të vërtetë në të gjithë botën. Vendosija e duarve nuk ishte e nevojshme për samaritanët; por ishte e nevojshme për apostujt, që ata të ishin plotësisht të bindur se Zoti po thyej me të vërtetë barrierat e paragjykimeve racore dhe duke përfshirë këta njerëz gjysmë race brenda shoqërisë së Kishës. Kjo nuk ishte një Rrëshajë e re, por një shtrirje e asaj Rrëshaje për popullin samaritan.

18-24. Dëshira e Simonit për të blerë dhuratat e Zotit me para na ka dhënë fjalën “simon”. Përgjigja e Pjetrit ishte: “ Të hollat e tua dhe ty me to u marrtë ezezëdita, kur të shkoi mendja se me të holla mund të fitohet dhurata e Hyjit!... nëse nuk pendoheni”. Duket se Simon ishte vërtet i kthyer në besim, por zakonet e jetës së vjetër dhe lidhja e paudhësisë (v. 23) ende nuk ishin prishur. Simon u godit nga frika dhe iu lut apostujve të ndërmytesonin për të dhe të kërkonin faljen e Zotit (v. 24).

25. Pjetri dhe Gjoni tani u përfshinë në një program të fuqishëm ungjillistik që i çoi nëpër shumë fshatra në Samari. Pastaj, pasi mbaruan këtë turne, ata u kthyen në Jerusalem.

D. **Kthimi i eunukut etiopian në fe.** 8,26-40.

Luka tani regjistron një hap të mëtejshëm në zgjerimin e kishës përtej mjedisit të saj fillestar hebre duke treguar kthimin në besim të eunukut etiopian, i cili ishte ndoshta gjysmë i kthyer në judaizëm, megjithëse ai mund të ketë qenë ndoshta hebre.

26. Gaza, dikur një nga pesë qytetet e filistenjve, ndodhej rreth 4 km larg detit. Qyteti u shkatërrua në 93 p.e.s .. por u rindërtua rreth tridhjetë e gjashtë vjet më vonë në një vend të ri afër detit. Cila është shkretëtirë mund t'i referohet rrugës ose, ka më shumë të ngjarë, në vendin e qytetit të vjetër.

27. Eunukët u përdorën në oborret orientale për të mbushur pozitat e një autoriteti të lartë. *Kandake*. Jo një emër i duhur, por titulli i zyrës mbretërore. Mbreti i Etiopisë mendohej të ishte fëmija i diellit dhe për këtë arsye tepër i shenjtë për të ushtruar funksionet aktuale të qeverisjes. Nëna mbretëreshë, e cila quhej *Kandake*, ushtroi rregullin. Ky eunuk ishte ndoshta një joçifut që i frikësohej Zotit ose gjysmë i kthyer në judaizëm, i cili kishte shkuar në Jerusalem për një pelegrinazh. Si eunuk, ai kurrë nuk

mund të kishte qenë i njerëzve DhV të Zotit (Ligji i Përtërirë 23,1), por persona të tillë duhet të marrin Ungjillin.

28. Duke hipur në një qerre të mbuluar, të tërhequr ndoshta nga qe, ai po lexonte nga përkthimi në greqisht i profetit Isaia.

30. Të lashtët zakonisht lexonin me zë të lartë, dhe Filipi dëgjoji eunukun duke lexuar nga Isaia.

32,33. Pasazhi i Shkrimit ishte Isa 53,7,8. Ai përshkruan një person që vuajti në heshtje, të cilit iu mohua drejtësia dhe u vra.

34. Para ardhjes së Krishtit, judenjtë e kuptuan se kjo ishte një pasazh mesianik dhe se vuajtjet e shërbëtorit ishin një profeci e mundimeve të Mesisë së tyre. Më vonë disa e interpretuan Shërbëtorin pësimtar që t'i referohej profetit dhe të tjerët popullit të Izraelit.

35. Filipi i tregoi eunukut se kjo ishte një profeci e Jezusit. Kjo kthehet në mësimet e vetë Zotit tonë që ai kishte ardhur për të shërbyer dhe për t'i dhënë jetës së tij një shpërblesë për shumë (Mk 10,45).

36. Në verilindje të Gazës është një rrëke ose një luginë ku ka ujë të rrjedhshëm. Shpjegimi i Filipit siç duket kishte përfshirë një sfidë për të besuar në Jezusin dhe për t'u pagëzuar, për eunukun për të cilin bëhet fjalë që Filipi e pagëzoi.

37. Ky varg nuk gjendet në tekstet më të vjetra greke. Ajo u shtua në tekstin tonë në një kohë të hershme dhe pasqyron praktikën e hershme të krishterë të pagëzimit të njerëzve menjëherë pas rrëfimit të besimit në Jezu Krishtin.

38. Një nga shkrimet tona më të hershme të krishtera post-biblike, Didahe (rreth vitit 125 pas Krishtit), thotë se pagëzimi duhet të bëhet në ujë të rrjedhshëm nëse është e mundur.

39,40. Ne nuk e dimë se çfarë u bë me eunukun, por tradita thotë se ai u bë misionar mes njerëzve të tij. Filipi vizitoi Azotin, qytetin e vjetër Ashdod, rreth 32 km në veri të Gazës dhe më pas udhëtoi drejt veriut përgjatë bregdetit, duke predikuar Ungjillin në qytete të ndryshme, duke përfshirë ndoshta Lidën dhe Jopën (9,32 e tutje). Ai më pas erdhi në Cezare, ku siç duket u vendos, sepse po jetonte atje në një datë të mëvonshme (21,8). Cezareja ishte një qytet johebre dhe rezidenca zyrtare e prokurorëve romakë të Judesë.

E. **Kthimi i Saulit në fe.** 9,1-31.

Rrëfimi i kthimit të Saulit është futur në rrëfimin e zgjerimit të Ungjillit në Palestinë. Regjistrimi i shërbesës së Pjetrit, i cili kishte kaluar nëpër Samari duke predikuar Ungjillin (8,25), rifillon në 9,32. Ndërsa Ungjilli u zhvendos drejt botës johebre, Zoti përgatiti një enë të zgjedhur për të qenë instrumenti kryesor në këtë mision. Prandaj Luka thyen rrëfimin e tij për të treguar kthimin në besim të Saulit dhe gjithashtu për të shpjeguar fundin e persekutimit të kishës.

1. Kthimi i Saulit në fe lidhet gjithashtu në 22,4-16 dhe 26,12-18. Megjithëse Sauli lindi dhe u rrit në qytetin johebre të Tarsit në Cilici (22,3), ai kishte studiuar në Jerusalem nën Gamaliel, një nga rabinët hebrenj të shquar të ditës (5,34 +.). Ai ishte i njohur si student i shkëlqyeshëm (Gal 1,14) dhe një farise i zellshëm (Phil 3,5). Tani Sauli luajti rolin e përfaqësuesit më të zellshëm të hebrenjve në përndjekjen e kishës. Dhuna e persekutimit të tij përshkruhet në Veprat 26,10,11. Qëllimi i tij ishte të detyronte të krishterët të

mohonin besimin e tyre në dënimin me burgim dhe madje me vdekje. Ne nuk e dimë se sa i zakonshëm ishte martirizimi në këtë përndjekje.

2. Kryepriifti, president i Sinedrit, kishte juridiksion mbi hebrenjtë në të gjithë Palestinën. Sauli siguroi nga priifti letrat e ekstradimit në sinagogat e Damaskut për të sjellë të krishterët që kishin ikur atje përsëri në Jerusalem me zinxhirë. Kishte një komunitet hebre në Damask me rreth dhjetë deri në tetëmbëdhjetë mijë njerëz. *Rruga*. Një frazë e përdorur për të përshkruar besimin e krishterë (19,9, 23; 22,4; 24,14, 22).

3,4 Dridhja e dritës iu shfaq Saulit afër mesditës (22,6; 26,13, por drita ishte më e ndritshme se dielli. Zëri nga mesi i dritës i foli Saulit në dialektin hebraik, ose aramaik (26,14). Edhe pse shumica e hebrenjve që jetonin në shpërndarje flisnin greqisht, prindërit e Saulit flisnin aramaisht dhe i mësuan atij këtë gjuhë (Fil 3,5). Kjo ishte gjuha e mësimit në shkollat rabinike në Jerusalem. Zëri e informoi Saulin që në përndjekjen e të krishterë, ai kishte qenë duke persekutuar Krishtin.

5. Në fillim Sauli nuk e kuptonte kuptimin e kësaj përvoje. Ai pyeti identitetin e zërit. Zot në idiomën greke shpesh do të thotë “zotëri” (16,30; 25,26); por këtu tregon një përgjigje të nderuar dhe të mrekullueshme. Zëri e identifikoi veten si ai i Jezusit të ngritur në lavdi.

7. Saulin e shoqëronte një karvan. Deklarata në këtë varg se burrat dëgjuan një zë por nuk panë askënd duket se bie në kundërshtim me 22,9 dhe 26,14, ku thuhet se ata nuk e dëgjuan zërin. Ka dy zgjidhje të mundshme për këtë problem. Ndërtimi grek në 9,7 është i ndryshëm nga ai në 22,9. Deklarata e parë mund të nënkuptojë se ata dëgjuan një tingull dhe vargu i dytë që nuk e kuptuan përmbajtjen e tij. Një mundësi e dytë është që 9,7 i referohet zërit të Saulit që flet me dritën; burrat dëgjuan zërin e Saulit, por ata nuk e dëgjuan zërin që i fliste nga drita Saulit (22,9).

9. Përvoja ishte aq shqetësuese sa që për tre ditë Sauli nuk mund të hante as të pinte.

10,11. Ne nuk dimë asgjë për Ananinë përveç asaj që na tregon ky fragment. Vargu 13 tregon se ai ishte siç duket një banor i Damaskut dhe jo një refugjat nga Jerusalemi. Ne nuk e dimë se si Ungjilli erdhi në Damask dhe as se si Anania u kthye në besim. Libri i Veprave nuk na jep një histori të plotë të kishës së hershme, por lidh vetëm ngjarjet më të rëndësishme të rritjes së saj. Rruga e quajtur E Drejt kalonte nëpër zemrën e Damaskut dhe mund të shihet edhe sot.

13. Një raport i rrëtimeve të kryera nga Sauli kundër të krishterëve në Jerusalem kishte ardhur në Damask. *Shenjtorët*. Një fjalë e zakonshme DhR për besimtarët.

15,16. Vuajtja duhet parë jo si përjashtim në shërbimin e Krishtit, por si gjë normale.

17. Bindja e Ananisë ishte e menjëhershme dhe e plotë. Pritja e Shpirtit të Shenjtë përmes vënies së duarve të Ananisë ishte një përvojë e jashtëzakonshme dhe jo diçka normale (krh. 8,17). Me fjalën vëlla, Anania e mirëpriti Saulin në shoqërinë e krishterë.

18. Një substancë e lehtë si luspa ra nga sytë e Saulit dhe ai menjëherë rifitoi shikimin dhe u pagëzua.

19,20. Ditët e caktuara që Sauli kaloi në Damask është një shënim shumë i pacaktuar i kohës. Menjëherë pas vizionit të Krishtit, Sauli u largua në Nabate për rreth dy ose tre vjet (Gal 1,15 e gjashtë). Kishte shumë sinagoga në Damask dhe në to Sauli e shpalli Jezusin si Birin e Zotit. Kjo është hera e parë që kjo frazë ndodh në Veprat. Mund të përcaktojë mbretin mesianik si objekt të favorit të Zotit (II Sam 7,14; Ps 2,7). Ky përdorim mesianik i

Birit të Zotit ilustron nga pyetja e kryepriut drejtuar Jezusit (Mk 14,61). Ndoshta termi këtu do të thotë jo vetëm një Mesi por një Mesi hyjnor, sepse Veprat 9,22 thonë se predikimi i Saulit vërtetoi se Jezusi ishte Mesia.

21,22. Transformimi të Sauli i mahiti plotësisht dëgjuesit e tij. *Duke provuar*. Fjalë për fjalë, duke bashkuar; domethënë, bashkimi i profecive DhV me përmbushjen e tyre për të treguar që Jezusi ishte Mesia. Stërvitja e Saulit në DhV si rabinë tani i dha atij një avantazh të madh.

23,24. Ditët e shumta përfshijnë midis dy dhe tre vjet pas kthimit të Saulit në fe (Gal 1,18). “Tre vjet” në tregimet hebraike mund t’i referohet një periudhe prej më shumë se dy vjetësh të plota. Krahasimi i këtij vargu me 2 Kor 11,32 na tregon se hebrenjtë bënë një komplot me përfaqësuesin e mbretit Aret të Nabatesë. Është e mundur që mbretëria Nabatean e Aretit të shtrihet në këtë kohë aq sa të përfshijë Damaskun; por ka më shumë të ngjarë që Areti të ketë një përfaqësues në personin e një etnarku që sundonte mbi shumë nabateas që jetonin në Damask. Kur shërbesa e Saulit në Damask shkaktoi armiqësinë e hebrenjve dhe të autoriteteve nabataeane, ata bashkuan forcat për të vëzhguar portat në një përpjekje për ta kapur ndërsa po largohej nga qyteti.

25. Një nga të krishterët kishte një shtëpi të ndërtuar në murin e Damaskut. Sauli u ul përmes një dritareje në mur në një shportë të madhe të endur dhe kështu i shpëtoi komplotit.

26. Kur Sauli u kthye në Jerusalem, ai nuk mund të bashkohej me ish-bashkëpunëtorët e tij hebrenj; dhe të paktët të krishterë që qëndruan në qytet (8,1) dyshuan se profesioni i tij i besimit mund të ishte thjesht një front për të ndjekur më tej persekutimin e tij ndaj kishës.

27. Barnaba ose e kishte njohur Saulin më parë ose ai ishte një njeri me shumë aftësi dalluese, sepse ai e njohu sinqeritetin e Saulit dhe e prezantoi atë me apostujt. Apostujt e vetëm në Jerusalem në këtë kohë ishin Pjetri dhe Jakobi, vëllai i Zotit (Gal 1,18,19). Jakobi ishte përfshirë në rrethin apostolik.

28,29. Sauli tani u vetëpunua me një shërbesë ungjillizuese në Jerusalem. Shërbesa e tij nuk shtrihej ende përtej kryeqytetit në Jude (Gal 1,22-24). Ai u drejtohej kryesisht hebrenjve ose helenistëve greqishtfolës, të njëjtit grup, për të cilin Shtjefni kishte parë më parë (Veprat 6,9). Helenistët u përpoqën të vrisnin Saulin ashtu siç kishin sjellë më parë vdekjen e Shtjefnit.

30. Sauli shpëtoi me jetën e tij vetëm me ndihmën e vëllezërve të tij të krishterë, të cilët e zbritën në qytetin port të Cezaresë, nga ku lundroi në qytetin e tij të lindjes në Tars, në Cilici. Tani e harrojmë Saulin deri në 11,25; por ai ishte padyshim i zënë në Tars duke predikuar Ungjillin, megjithëse nuk ka të dhëna për këtë shërbesë.

31. Më tej, Luka përshkruan rritjen, si numerike ashtu edhe shpirtërore, të kishës në të gjithë Judenë, Galilenë dhe Samarinë. Kisha është një, edhe pse ka shumë kisha lokale. Këtu është aludimi i parë për kishat në Galile. Ne nuk e dimë kur dhe si u themeluan ato.

F. **Shërbesa e Pjetrit në Palestinë dhe të kthyerit e parë johebrenj në fe.** 9,32 - 11,18.

Rrëfimi i Lukës në këtë pikë kthehet në historinë e përhapjes së Ungjillit në të gjithë Judenë përmes shërbesës së Pjetrit. Pjetri u përmend për herë të fundit në 8,25, kur ai, me

Gjonin, u kthye nga Samaria në Jerusalem. Tani na thuhet se Pjetri ishte angazhuar në një shërbesë udhëtuese në të gjithë Judenë, duke u predikuar të krishterëve që ishin shpërndarë në qytete të ndryshme. Do të ishte me shumë interes që të kishim një regjistër të plotë të shërbesës së Pjetrit. Në Lidë (Lod), ai gjeti një grup të krishterësh që ndoshta kishin ikur atje në shpërndarjen e shkaktuar nga persekutimi në Jerusalem. Filipi tashmë e kishte ungjillizuar këtë rajon (8,40). Këtu Pjetri shëroi Eneun paralitik.

35. Historia e shërimit të Eneas u përhap në të gjithë qytetin e Lidës dhe në të gjithë fushën e Sharonit, e cila kufizohej me bregun e detit dhe rezultoi në kthimin e besimit në shumë njerëz. Kjo zonë u popullua pjesërisht nga johebrenjtë; Luka po gjurmon shtrirjen e kishës nga komuniteti hebre i Jerusalemit deri tek të kthyerit në besim johebrenjsh.

36. Jopa (Jaffa). Një qytet në bregdet, rreth 16 km në veriperëndim të Lidës. Tabitha. Një fjalë aramaike që do të thotë gazele. *Dorkas*. Greke për të njëjtën gjë. Ajo ishte shumë e dashur nga të krishterët për punët e saj të mira dhe bamirësitë.

37. Ligjet ceremoniale hebraike të pastrimit kërkuan larjen e një trupi të vdekur. Ajo u vendos në një dhomë të sipërme në pritje të varrimit.

39. Vejushat, të cilat ishin ndër personat më në nevojë në botën antike, ishin objektet e veçanta të bamirësisë së Tabitës.

Ata ndoshta kishin veshur rroba që Dorka u kishte bërë.

43. Hebrenjtë e konsideruan biznesin e rrezitjes së lëkurëve një tregti të papastër, pasi përfshinte trajtimin e trupave të papastra. Është domethënëse që Pjetri, një hebre i mirë që ishte, qëndroi me një njeri të angazhuar në një biznes të tillë.

10,¹ Luka tani regjistron një hap shumë të rëndësishëm përfundimtar në shtrirjen e Ungjillit tek johebrenjtë. Rëndësia e tij tregohet nga regjistrimi dy herë i Lukës për vizitën e Pjetrit te Korneli. Ky hap ngre disa probleme të vështira për sa u përket kushteve të kontaktit shoqëror midis të krishterëve hebrej dhe johebrenjve dhe kushteve të pranimit të johebrenjve në kishë. Kjo pyetje u bë tema e konferencës në Jerusalem në Veprat 15.

Një centurion ishte një oficer në ushtrinë romake që komandonte njëqind burra dhe ishte i ngjashëm në gradë dhe funksion me nënoficerët tanë. Korneli komandoi grupin italian. Është ruajtur një mbishkrim latin që tregon praninë në Siri të “grupit të dytë italian të qytetarëve romakë” në 69 pas Kr.

2. Disa johebrenj u kthyen në besim në judaizëm dhe pranuan të gjitha praktikat hebraike, përfshirë edhe rrethprerjen. Një numër më i madh u ndal në rrethprerjen, por pranuan besimin hebre në Zot, adhurimin e sinagogës, mësimet etike të DhV dhe disa nga praktikat fetare hebraike. Këta njerëz quheshin ata që i friësohen Zotit dhe ishin të njohur me DhV-në në versionin grek, ndërsa lexohej në sinagoga. Bindësit e devotshëm të Zotit siguruan tokën më pjellore në të cilën Ungjilli zuri rrënjë. Korneli ishte një “gjysmë-prozelit”. Karakteri i tij i devotshëm u manifestua nga lëmosha e tij liberale për njerëzit dhe lutjet e tij të rregullta ndaj Zotit.

7. Korneli zgjodhi dy shërbëtorë të besuar dhe një ushtar që ishte një njeri me frikë Perëndie si ai për të shkuar në Jopë për të sjellë Pjetrin.

9. Jopa është rreth 48 km nga Cezareja. Të tre lajmëtarët u larguan nga Cezareja herët në mëngjes dhe arritën në Jopë rreth mesditës.

Ndërkohë, Zoti po përgatiste Pjetrin për t’i pritur. Rreth orës dymbëdhjetë Pjetri u ngjiti në një çati të rrafshët për të kërkuar një vend të qetë për t’u lutur.

10. Meqenëse ishte koha e ngrënies, ai dëshironte të hante dhe ndoshta thirri në katin e poshtëm të shtëpisë më poshtë për të përgatitur ushqimin. Ndërsa vazhdonte të lutej, ai ra në transë dhe pa një vegim.

11. Në vegim ai pa një lloj sendi, si një çarçaf të madh, të ulur nga të katër qoshet nga qielli i hapur deri në tokë. *Anije*. Një fjalë greke që mund të përcaktojë pothuajse çdo lloj objekti material të dobishëm.

12. Në fletë ai pa tre llojet e krijesave të përshkruara në Zanafilla 6,20 si kafshë me katër këmbë, zvarranikë dhe zogj.

13,14. Kur u urdhërua të vriste disa nga këto kafshë dhe të hante, Pjetri u përgjigj se të bësh këtë do të thoshte shkelje e ligjit ritual hebre kundër ngrënies së ushqimeve të papastra. Levitiku 11 përmban këto ligje. Kafshët që nuk kishin thundra të thurura ishin përcaktuar si të papastra dhe nuk do të përdoreshin për ushqim. Për më tepër, kafshët e pastra duhej të përgatiteshin në mënyrë të tillë që gjaku të mos mbetej brenda kufomës. Megjithëse Pjetri ishte i krishterë, ai ishte gjithashtu një hebre i mirë, i cili nuk shkeli rregullat hebraike të dietës.

15. Zëri nga qielli i tha që Zoti tani i kishte shfuqizuar këto rregullore për ushqimet e pastra dhe të papastra. Jezusi në fakt kishte mësuar të njëjtën gjë (Mk 7,14-23) duke mësuar se ushqimet që hyjnë nga jashtë në trupin e një burri nuk mund ta ndotin zemrën e tij. Shprehja në Mk 7,19 b, “Kështu Jezusi i shpalli të pastra të gjitha ushqimet.”, është ndoshta një fjalë që Marku e mori nga Pjetri. Apostulli po mësonte për veten e tij kuptimin e vërtetë të mësimeve të Jezusit.

23,24. Të nesërmen Pjetri u nis për në Cezare i shoqëruar nga tre lajmëtarët dhe gjashtë të krishterë hebrenj nga Jopa (11,12). Në shtëpinë e Kornelit Pjetri zbuloi se centurioni po e priste dhe ishte mbledhur së bashku të afërm dhe miq të ngushtë.

27-29. Pjetri i shpjegoi Kornelit dhe kompanisë së tij se ligji hebre e bënte “tabu” që një hebre të shoqërohej ose të vizitonte njerëz të një kombi tjetër. Sidoqoftë, Perëndia tani e kishte hequr Pjetrin nga skrupujt e tij hebrenj sa që nuk mund të shikonte më tek asnjë njeri si ritualisht i zakonshëm ose i papastër dhe për këtë arsye i papërshtatshëm për shoqëri shoqërore. Perëndia ia kishte bërë të qartë vullnetin e tij Pjetrit sa që ai kishte shoqëruar shërbëtorët e Kornelit pa asnjë kundërshtim, gjë që ‘ai nuk do ta kishte bërë si hebre.

34. Apostulli e kuptoi domethënien e vizionit që i ishte dhënë në çati. Ai e kuptoi që dallimi midis ushqimeve të pastra dhe të papastra kishte një zbatim për qeniet njerëzore dhe se, në kundërshtim me besimin hebre, asnjë popull nuk duhej të mendohej si i papastër në sytë e Zotit. Zoti nuk tregon anshmëri ndaj asnjë populli. Një person që ka frikë nga Zoti dhe bën atë që është e drejtë, qofshin hebre apo johebrenjë, pranohet nga Zoti. Ky ishte një mësim i shkëlqyeshëm për një hebre për të mësuar dhe shënon një hap të caktuar në shtrirjen e kishës nga një shoqëri hebreje në një bazë universale.

36. Pjetri i predikoi Ungjillin Kornelit, duke i treguar se megjithëse Zoti i dërgoi Fjalën e tij më parë Izraelit, Jezusi është me të vërtetë Zoti i të gjithë njerëzve.

37,38. Shpallja e Ungjillit nga Pjetri përfshinte një përmbledhje të shkurtër të shërbesës së Jezusit në Jude dhe Galile, vajosjen e tij si Mesia në kohën e pagëzimit, punët e tij të mira, shërimet dhe ekzorcizmin e demonëve.

39-41. Është e dukshme që Pjetri thotë pak për kuptimin e vdekjes së Krishtit dhe se ai nuk shpall asnjë doktrinë të shlyerjes. Ungjilli përbëhet nga faktet e vdekjes dhe ringjalljes së Jezusit. Ringjallja e Jezusit nuk ishte një fakt i vërtetuar publikisht, por u dëshmuua nga njerëz të zgjedhur dhe vërtetohet veçanërisht nga fakti që këta dëshmitarë hëngrën dhe pinë me Jezusin pas ringjalljes së tij nga të vdekurit.

42,43. Ungjilli përfshin një njoftim për gjykimin e ardhshëm të të gjallëve dhe të vdekurve nga Jezusi i ringjallur dhe ofertën e faljes së mëkateve për të gjithë ata që do të besojnë në të.

Predikimi i Pjetrit është shembulli ynë i parë i predikimit para johebrenjve. Ai përmban shumë pak reflektim mbi domethënien e personit të Krishtit, asnjë theks mbi ekzistencën, mishërimin dhe hyjninë e tij, as mbi karakterin shlyes të vdekjes së tij. Është me të vërtetë një “Kristologji e kishës së hershme” dhe konsiston kryesisht në shpalljen e fakteve të vdekjes, jetës dhe ringjalljes së Jezusit dhe thirrjes për të besuar tek ai për faljen e mëkateve.

44. Në ditën e Rrëshajëve, Pjetri i kishte inkurajuar dëgjuesit e tij të pendoheshin, të pagëzoheshin për faljen e mëkateve dhe të merrnin Shpirtin e Shenjtë (2,38). Në Cezare, ky rend i ngjarjeve u ndryshua dhe Shpirti i Shenjtë ra mbi Kornel dhe familjen e tij përpara se të pagëzoheshin. Kjo nuk ishte një Rrëshajë e re, por një zgjatim e Rrëshajëve për të përfshirë johebrenjtë.

45. Besimtarët e rrethprerjes u referohen të krishterëve hebrej që kishin shoqëruar Pjetrin nga Jopa. Mahnitja e tyre ishte për faktin se ata nuk e kishin kuptuar që Ungjilli do të shtrihej tek johebrenjtë. Megjithëse ishin të krishterë, ata ishin përsëri hebrej dhe paragjykimet e tyre hebraike duhej të prisheshin.

46. Dhurata e gjuhëve u dha me këtë rast që të mos kishte asnjë dyshim që Perëndia u kishte dhënë johebrenjve të njëjtën dhuratë që u kishte dhuruar besimtarëve hebrej.

47,48. Pjetri menjëherë njohu që johebrenjtë duhej të silleshin në shoqërinë e kishës, prandaj urdhëroi që Korneli dhe familja e tij të pagëzoheshin në emrin e Jezu Krishtit. Pagëzimi në ujë pasoi pagëzimin në Shpirt. Pjetri nuk u kthye menjëherë në Jerusalem, por qëndroi me Kornelin për ca kohë, me siguri që e udhëzoi atë për mësimet e Zotit.

Kapitulli 11. është për t’u habitur që në një libër të shkurtër Luka do t’i kushtonte kaq shumë hapësirë një tregimi të dytë të kthimit të Kornelit në fe. Kjo tregon se Luka e konsideroi këtë ngjarje si një nga më të rëndësishmet në jetën e kishës së hershme.

1-3 Lajmi për pritjen e Ungjillit nga johebrenjtë arriti te apostujt dhe të krishterët hebrej në Jude. Siç duket Pjetri u thirr në Jerusalem, dhe disa nga të krishterët hebrej atje kundërshtuan me të për rregullësinë e hyrjes në një shoqëri të tillë me johebrenjtë për të ngrënë me ta. Ka të ngjarë që shprehja, ato të rrethprerjes, të ketë një konotacion disi të ndryshëm nga e njëjta frazë në 10,45. Ndërsa të krishterët hebrej në Jerusalem po diskutonin për domethënien e shpëtimit të johebrenjve, u shfaq një parti e cila më vonë mori pozicionin se johebrenjtë duhet të mbajnë ligjin hebre për t’u shpëtuar (15,1). Kjo parti konservatore kritikoi Pjetrin, sepse ata e kuptuan që një hebre që kishte shoqëri tryeze me johebrenj, në fakt po linte mënjanë praktikat hebraike dhe kështu pushoi së qeni hebre. Ata nuk ishin të përgatitur të miratonin një mënyrë të tillë veprimi; ata besuan se besimtarët hebrej nuk duhet të heqin dorë nga praktikat e tyre hebraike.

15. Me anë të përgjigjes, Pjetri i tregoi kishës së Jerusalemit historinë e vizionit të tij të çarçafit nga qielli, vizitën e tij në Cezare dhe ardhjen e Shpirtit të Shenjtë mbi johebrenjtë si mbi judenjtë në ditën e Rrëshajëve (v. 15)

16. Kjo ishte rasti i tretë i dhënies së Shpirtit të Shenjtë. E para ishte në kishën hebraike në Jerusalem ditën e Rrëshajëve (kap. 2); e dyta ishte për besimtarët samaritanë (8,17); dhe tani e treta ishte për johebrenjtë. Pa dyshim, përvoja e Pjetrit në Samari e përgatiti atë për këtë shërbim për johebrenjtë.

17. Dhurata e gjuhëve e bëri të qartë se Zoti u kishte dhënë të njëjtën dhuratë besimtarëve johebrenj si ato që u duheshin besimtarëve hebrej kur ata besuan në Zotin Jezu Krisht. Të refuzosh pagëzimin e johebrenjve do të kishte qenë të refuzosh të pranosh veprën e Zotit dhe në fakt do të kishte qenë t'i rezistosh Perëndisë.

18. Tregimi i Pjetrit kënaqi partinë e rrethprerjes për kohën. Por çështja e statusit të të krishterëve johebrenj në kishë ishte paracaktuar së shpejti të ngrihej përsëri dhe të krijonte një problem serioz.

G. Krijimi i kishës johebre në Antioki. 11,19-30

Ky seksion shënon një etapë të re në shtrirjen e kishës nga një shoqëri hebreje në Jerusalem në një bashkësi universale. Më parë, Luka tregonte përfshirjen e samaritanëve në kishë dhe kthimin në besim të familjes së vetme johebrenj të Kornelit. Tani ai përshkruan fillimet e kongregacionit të parë të pavarur johebre në Antioki, i cili do të bëhej "kisha nënë" e misionit johebre në Azi dhe Evropë. Rrëfimi rifillon ngjarjet e 8,4 dhe përndjekja e Saulit.

19. Fenikia është brezi i ngushtë i tokës që kufizohet me Mesdheun. Shtrihet në veri të Cezaresë rreth 193 km dhe përfshin Tirin dhe Sidonin. Predikimi i Ungjillit ishte ende i kufizuar në hebrej, sepse kisha e hershme ishte shumë e ngadaltë në realizimin e karakterit universal të misionit të Ungjillit.

20. Disa nga besimtarët që kishin ardhur nga ishulli i Qipros dhe Kirenës në Afrikën Veriore (krh. 13,1) erdhën në Antioki dhe filluan Ungjillin në një drejtim të ri. Antiokia ishte qyteti i tretë më i madh i Perandorisë romake dhe rezidenca e guvernatorit romak të provincës së Sirisë. Ndërsa një koloni e madhe hebreje ekzistonte në Antioki, qyteti ishte kryesisht johebre dhe grek. Kulti i hyjnive pagane, Apolni dhe Artemda, adhurimi i të cilëve përfshinte prostitucionin ritual, kishte selinë afër. Antiokia ishte e njohur për degradimin e saj moral.

Grekët në këtë kontekst u referohen grekëve të pastër sesa hebrejve greqishtfolës. Ungjilli që u predikoi johebrenjve nuk proklamonte kryesisht identitetin mesianik e Jezusit, por Zotërinë e tij. Mesia ishte një koncept hebre që nuk do të kishte kuptim për johebrenjtë që nuk kishin asnjë prejardhje hebreje.

22. Kjo sipërmarrje e re ishte menjëherë e suksesshme dhe kisha mëmë në Jerusalem dërgoi Barnabën për të mbikëqyrur dhe konfirmuar kishën e re pasi Pjetri dhe Gjoni kishin mbikëqyrur veprën e re në Samari (8,14-17). Barnaba, siç sugjeron emri i tij, ishte i talentuar në dhënien e inkurajimit për të krishterët e rinj dhe i nxiti të kthyerit në besim që me qëllim të zemrës ata do të ishin besnikë dhe do të qëndronin këmbëngulës.

25,26. Barnaba shpejt kuptoi se kisha në rritje kishte nevojë për udhëzime shtesë dhe mendja e tij u kthye te Sauli nga Tarsi, i cili kishte qenë pa dyshim i angazhuar në punë

misionare në afërsi të qytetit të tij (9,30; Gal 1,21). Pas disa vështirësive, ai gjeti Saulin dhe e solli në Antioki, ku ata kaluan një vit të tërë duke punuar në kishë. Fjala e krishterë ndodh në DhR vetëm këtu, në 26,28, dhe në I Pet 4,16. Fjala është formuar me prapashtesën latine që përcakton “ndjekës ose partizan i (krh.” Herodianët “në Mk 3,6). Nuk ka asnjë arsye të përshtatshme për të menduar se termi është përdorur për tallje. Kjo thjesht do të thotë njerëz që ndjekin Krishtin .

27. Rëndësia në rritje e kishës në Antioki ilustron nga shërbesa që i bëhet kishës amë në Jerusalem në një kohë urie. Profetët përmenden në 13,1; 15,32; 21,9,10. Ata nuk ishin shuguruar udhëheqës zyrtarë, por laikë që deklaruan vullnetin e Zotit ose ngjarjet e ardhshme nën frymëzim të drejtpërdrejtë të Shpirtit të Shenjtë. Shih I Kor 14,29-39. Profetët renditeshin pranë apostujve në kishën e hershme (I Kor 12,28; Efes. 2,20; 3,5; 4,11; Zbul. 22,9).

28. Agabi shfaqet përsëri në 21,10. *Ditët e Klaudit*. Historianët romakë i referohen disa urisë gjatë mbretërimit të Klaudit (41-54 pas Kr.), Ndërsa Josef Flavi, historiani hebre, përmend një uri të rëndë në Jude në 46 pas Kr.

30. Pleqtë. Këtu është përmendja e parë në Veprat e këtyre zyrtarëve të krishterë. Luka nuk lë të kuptohet se si zyra e plakut erdhi në ekzistencë ose me çfarë mjeti u zgjodhën pleqtë. Një grup pleqsh qeverisnin mbi çdo sinagogë hebreje dhe ka të ngjarë që kisha e krishterë të ketë adoptuar modelin hebre. Ndoshta besimtarët përbënin një numër kongregacionesh shtëpiake në disa shtëpi dhe pleqtë mund të kenë qenë udhëheqësit e këtyre, disa kongregacioneve (shih Veprat 15,6,23). Shumë specialistë mendojnë se kjo vizitë urie ishte udhëtimi i përmendur në Gal 2,1-10. “Zbulesa” e Gal 2,2 mund t’i referohet profecisë së Agabit. Nëse është kështu, katërmbëdhjetë vjet (Gal 2,1) kishin ndërhyrë që nga vizita e parë e Saulit në Jerusalem, dhe ai ishte tashmë një i krishterë i pjekur dhe një udhëheqës me përvojë. Problemi nëse vizita e përmendur në Gal 2,1-10 është vizita e urisë e Veprave 11 apo vizitat e këshillit të Veprave 15 është një nga problemet më të vështira në historinë e DhR. Ishte ndoshta e para.

H. Përndjekja e kishës nga Herod Agrippa 1. 12,1-25.

Luka ndërpret rrjedhën e rrëfimit të tij për të regjistruar një ngjarje që kishte ndodhur disa vjet më parë. Që kur Herodi vdiq në 44 pas Kr, misioni i urisë duhet të ketë ndodhur rreth 46 pas Kr. Komuniteti i Jerusalemit kishte hasur në kundërshtimin e hershëm nga udhëheqësit fetarë hebrej, por të krishterët ishin të popullarizuar në popull. Një persekutim i dhunshëm kishte lindur kundër Shtjefnit dhe krahut helenist nën udhëheqjen e Saulit. Tani për herë të parë, Luka regjistron persekutimin nga autoritetet në pushtet në Palestinë. Ajo nuk erdhi nga sundimtarët romakë, por nga një mbret hebre.

1. Herod Mbreti ishte Agripa I, nipi i Herodit të Madh, i cili ishte mbreti i të gjithë Palestinës kur lindi Jezusi. Gjatë shërbesës së Zotit tonë, Herod Antipa, djali i Herodit të Madh, ishte sundimtar i Galilesë, ndërsa Judeja drejtohej nga prokurorët romakë. Midis 41 dhe 44 pas Kr. Herod Agrippa ishte mbreti i Judesë dhe i Galilesë. Pas vdekjes së tij në 44 pas Kr, e gjithë Palestina u bë përsëri një provincë romake nën prokurorët romakë.

2. Vdekja e Jakobi ishte martirizimi i parë i një apostulli dhe shënoi një qëndrim të ri armiqësie nga ana e popullit hebre ndaj kishës. Në fillim, hebrenjtë i mbanin të krishterët me nder të lartë (5,13). Përndjekja nga Sinedri ishte udhëhequr nga Sauli. Tani mbreti i

judenjve; me mbështetje popullore, përndjekje të drejtuar kundër apostujve. Jakobi përmbushi kështu profecinë e Jezusit në Mk 10,39.

3. Dihet që Herodi ka ndjekur një politikë të ushqimit të dëshirave hebraike dhe reagimi i popullarizuar në ekzekutimin e tij të Jakobi e bëri atë të kapë edhe Pjetrin. Ditët e bukës së ndorme, shtatë ditët pas Pashkës, ishin ditë të shenjta, kur një ekzekutim nuk ishte i përshtatshëm.

4. Duke folur si duhet, Pashka prezantoi ditët e bukës së ndorme, por Luka i përdor të dy termat në mënyrë të ndërsjellë (Lk 22,1). Pjetri ruhej nga katër stafetë me katër ushtarë, një skuadër për çdo orë tre orë të natës.

5. Lutja. . . pa pushuar. Fjala greke mund të thotë ose lutje e vazhdueshme ose lutje e zellshme. E njëjta fjalë përdoret në Lk 22,44 të lutjes së Jezusit në Gjetsemane.

6. Pjetri u lidh me zinxhirë për dy ushtarë dhe dy të tjerë qëndruan te dyert. Megjithëse apostulli pritej të ekzekutohej të nesërmen, ai ishte në gjendje të flinte i qetë.

7,8 Veshje. Manteli ose manteli i veshur mbi rrobat e zakonshme.

9. Pjetri mendoi se po përjetonte një vegim ose një ëndërr dhe nuk mund të besonte se ishte e vërtetë.

10. Pjetri dhe engjëlli kaluan dy porta, secili i ruajtur nga një ushtar. Porta e tretë, e cila çonte nga burgu në qytet, u hap automatikisht. Ndoshta Pjetri u burgos në kështjellën Antonia, një instalim ushtarak në cepin veriperëndimor të zonës së tempullit. Një tekst u referohet shtatë hapave që çojnë deri në qytet.

11. Pjetri tani erdhi në vetvete, sepse kishte ecur si në transë. Per herën e parë, domethënia e vërtetë e asaj që kishte ndodhur i erdhi në shtëpi.

12. Ai së pari nxitoi për në vendin ku ishin mbledhur të krishterët për t'u lutur. Kjo shtëpi e Marisë ishte një nga vendet kryesore të mbledhjeve të kishës. "Kishat", ose ndërtesat e ngritura për adhurimin e krishterë, nuk njihen në DhR. Gjon Marku (12,25; 13,5,13; 15,37-39; Col 4,10; Phil 2,1; 11 Tim 4,11) prezantohet këtu për herë të parë. Tradita e mirë tregon se ai më vonë u bë interpretuesi i Pjetrit në Romë dhe se Ungjilli i tij bazohet në predikimin e Pjetrit. Ai ishte ndoshta një nga burimet e informacionit të Lukës.

14-16. Megjithëse besimtarët ishin lutur me zjarr për lirin e Pjetrit, ata u habitën kur iu përgjigjën lutjet e tyre. Kur shërbëtorja që iu përgjigj trokitjes së Pjetrit, njohu zërin e apostullit, ajo u kthye me vrap në kishën e mbledhur, duke e lënë Pjetrin të qëndronte te porta e mbyllur. Besimtarët menduan se Rhoda po imagjinonte gjëra ose se ajo kishte parë engjëllin mbrojtës të Pjetrit (Mt 18,10; Heb 1,14). Kur Pjetri u pranua, miqtë e tij u futën në pyetje të ngazëllyera dhe atij iu desh t'i bënte ata që të heshtnin.

17. Jakobi, vëllai i Jezusit, ishte bërë kryetari i përkohshëm i kishës së Jerusalemit, por ai nuk ishte me kishën e mbledhur në këtë kohë. Vëllezërit mund të jenë pleqtë e 11,30 që ndanë sundimin e kishës me Jakobin. Pasi raportoi arratisjen e tij në kishë, Pjetri "u bë klandestin", dhe Luka nuk i gjurmon më aktivitetet e tij. Sidoqoftë, tradita që ai shkoi në Romë hidhet poshtë nga Veprat 15,2, sepse Pjetri ishte i pranishëm në kuvendin në Jerusalem.

19. Fjalët e përkthyer të vëna në vdekje mund të nënkuptojnë "çuar në burg"; por ligji romak parashikonte që nëse një i burgosur shpëtonte, ndëshkimi që i detyrohej duhet t'i shqiptohej rojes së tij. Cezareja ishte kryeqyteti romak i provincës së Judesë; por Judeja nuk përdoret këtu në provincën romake, por në vendbanimin e judenjve.

20. Megjithëse Tiri dhe Sidoni ishin qytete të lira, ata vareshin për ushqimin e tyre nga gruri i Galilesë, në mbretërinë e Herodit. Për ndonjë arsye të panjohur, Herodi ishte zemëruar me këto dy qytete. Dhe kështu, për të bërë paqe me të, ata siç duket e kanë dhënë ryshfet Blastit për të ndërmjetësuar me mbretin dhe për të fituar një dëgjim për ta.

21. Dita e caktuar, sipas Josef Flavit, ishte një festë për nder të Perandorit. Për të pritur delegatët nga Tiri dhe Sidoni në shtet, Herodi u vesh me rroba të bëra tërësisht prej argjendi.

22,23. Paganët zakonisht u atribuuantribute hyjnore sundimtarëve të tyre. Jozef Flavi tregon se pasi dha këtë fjalim, Herodi u godit me një dhimbje të fortë në stomak dhe u dërgua në pallat, ku, pas pesë ditësh vuajtje, ai vdiq. Vdekja e tij ndodhi në 44 pas Kr, dhe Judeja u vendos më pas nën guvernatorët romakë, dy prej të cilëve (Feliksi dhe Festi) shfaqen në tregimin e mëvonshëm të Veprave.

24,25. Luka tani rinis historinë e tij për kishën në Antioki (shih 11,30).

IV. **Shtrirja e Kishës në Azinë e Vogël dhe Evropë.** 13,1-21,17.

Kapitulli 13 na çon në gjysmën e dytë të Veprave. Në gjysmën e parë, Jerusalemi është qendra e rrëfimit, dhe tema kryesore është shtrirja e kishës nga Jerusalemi në të gjithë Palestinën. Tani Jerusalemi bie në prapavijë dhe Antiokia bëhet qendra e rrëfimit sepse sponsorizoi shtrirjen e kishës në Azi dhe Evropë. Kjo zgjatje u krye nga tre misione nga Pali, secili duke filluar dhe mbaruar në Antioki.

A. **Misioni i Parë, Galacia.** 13,1 - 14,28.

Misioni i parë mbante Ungjillin nga Antiokia në Qipro dhe në qytetet në pjesën jugore të provincës romake të Galacisë.

1. Kisha në Antioki karakterizohej nga shumë të krishterë të shquar. *Niger* Një fjalë latine që do të thotë e zezë, këtu përdoret si pseudonim. Siç duket përshkruan fytyrën e errët të Simeonit dhe sugjeron që ai ishte me origjinë afrikane. Ai mund të ketë qenë Simoni i Kirenës i përmendur në Mk 15,21, i cili mbante kryqin e Jezusit. Mbiemri që përshkruan Manaen (hebr. Menahem) do të thotë vëllai birëror dhe u zbatua djemve të së njëjtës moshë si fëmijëve mbretëror që u rritën në oborr. Titulli u mbajt pasi djemtë arritën moshën e rritur. Herodi, shoku i tij i lojës ishte Manaen, ishte Herod Antipas, i cili sundoi mbi Galilenë dhe Perenë midis 4 p.s.e. dhe 39 pas Kr. Profetëve iu dha mundësia të jepnin zbulesa të reja të vullnetit të Zotit me anë të frymëzimit të drejtpërdrejtë të Shpirtit të Shenjtë. Mësuesit ishin të talentuar në interpretimin e Shkrimit (DhV).

2. Thënia e Shpirtit të Shenjtë erdhi ndoshta përmes një profeti.

3. Thirrja për këtë mision erdhi nga Shpirti i Shenjtë; kisha njohu dhe konfirmoi thirrjen hyjnore. Vendosja e duarve nuk përbën shugurim, por ndarje në një detyrë të veçantë dhe miratimin e misionit.

4. Seleucia. Porti i Antiokisë. Këtu Barnaba dhe Sauli ludruan për në Qipro, një ishull i madh dhe i rëndësishëm. Ndoshta misioni ungjillizues ka filluar në Qipro sepse ishulli ishte shtëpia e Barnabës.

5. Salamina. Porti lindor i Qipros dhe qyteti i tij më i madh. Hebrenjtë ishin aq të shumtë, sa kishte disa sinagoga. Ishte zakon i Palit të predikonte Ungjillin “së pari hebreut” (Rom 1,16); por Ungjilli zakonisht zuri rrënjë midis johebrejve që ndiqnin

sinagogat hebraike. Gjon Marku shoqëronte apostujt. Disa specialistë janë i mendimit që shërbesa ose shoqëruesi të caktojë një person, funksioni i të cilit ishte të udhëzonte të kthyerit në Ungjill dhe në jetën e krishterë.

6. *Pafos*. Kryeqyteti zyrtar i krahinës. Bar-Jezusi do të thotë bir i shpëtimit. Ai ishte një profet i rremë jo sepse dha parashikime të rreme por sepse pretendoi në mënyrë të rreme se ishte një profet. Ishte një praktikë e zakonshme për sundimtarët që të kishin magjistare dhe astrologë në përbërjen e tyre.

7. Sergj Pali ishte prokonsulli i provincës. Roma kishte dy lloje provincash – ato nën perandorin dhe ato nën senat. Të parët, si Judeja, qeveriseshin nga prokurorë të caktuar nga perandorët, ndërsa të dytët qeveriseshin nga prokonsuj. Në 22 p.e.s., statusi i Qipros u ndryshua nga provinca perandorake në provincën senatoriale, siç tregon saktësisht Luka.

8. Elimi. Një emër tjetër për Bar Jezus, ndoshta një fjalë semite që mban një kuptim të ngjashëm me magosin grek, që do të thotë “magjistar” ose “magjistar”. Elimi ndjeu që nëse prokonsulli e pranonte mesazhin e Barnabës dhe Saulit, pozita e tij do të dëmtohej dhe për këtë arsye ai u përpoq ta kthente prokonsullin nga besimi i tij.

9. Sauli është forma semite, Pali grek. Nga disa arsye të sugjeruara për futjen e emrit grek, më e mundshme është se ndërsa Pali tani mori pozicionin e udhëheqjes në misionin johebre, forma greke e emrit të tij ishte më e përshtatshme dhe Luka e emëron atë.

10. Në vend të “birit të shpëtimit”, Elimi ishte një bir i djallit.

11. Fjala mjegull e përkthyer përdoret nga shkrimtarët mjekësorë për të përshkruar një inflamacion të syrit që i jep asaj një pamje të turbullt.

13. Misionarët u kthyen nga toka vendase e Barnabës, *Qipro*, në vendin që kufizohej me tokën vendase të Palit. *Pamfilia*. Një rreth në bregdetin e Azisë së Vogël. *Perga*. Një qytet i vendosur rreth 19 km në brendësi. Për ndonjë arsye të pashpjegueshme, Gjon Marku braktisi Palin dhe Barnabën dhe u kthye në Jerusalem. Pali e konsideroi këtë dezertim të pafalshëm, sepse më vonë kur Bamaba dëshironte që Marku t'i shoqëronte në një udhëtim tjetër, Pali refuzoi ta merrte atë (15,37,38) dhe u nda nga Barnaba për këtë çështje. Dezertimi i Markut mund të ketë qenë për shkak të disa ndryshimeve në planet e tyre misionare, të cilat ai nuk i miratoi. Të tjerët kanë sugjeruar se ai ishte xheloz sepse Pali po shkëlqente kushëririn e tij Barnabën. Nuk ka asnjë arsye për të menduar se baza e ndryshimit ishte doktrinare.

14. Pali dhe Barnaba u drejtuan në brendësi të maleve të Demit dhe hynë në pjesën jugore të provincës romake të Galatisë. Antiokia. Qyteti më i rëndësishëm i asaj pjese të Galacisë. Nuk ishte vendosur në Pisidia, e cila ishte afër rajonit të Pisidia dhe ishte vendosur të caktohet Antiokia Pisidiane.

Shumë ekspertë, duke ndjekur studimet e William M. Ramsay, konkludojnë se këto qytete të Galatisë Jugore ishin ato në të cilat Pali u shkroi letrën Galatasve. Ekspertë të tjerë kanë ndjerë se Galatia përcakton pjesën veriore të provincës së Galatisë, ku jetonin njerëzit galaktikë të nxjerrjes galike. Sidoqoftë, kjo teori “Galatiane e Veriut” përshkohet nga më shumë probleme sesa teoria “Galatiane e Jugut”. Është e mundshme që letra drejtuar galatasve u është drejtuar kishave të Antiokisë, Ikonit, Lystra dhe Derbës. Sir William Ramsay spekuloi se Pali ishte kapur nga malarja në bregdetin e ulët të Pergës dhe

ishite i sëmurë kur mbërriti në Antioki. Edhe pse kjo nuk mund të vërtetohet, është një mundësi interesante. Si e kishte zakon, Pali fillimisht shkoi në sinagogën e kolonisë hebraike në Antioki ditën e shabatit.

15. Një shërbim i sinagogës hebraike përbëhej kryesisht nga lutje, një lexim nga ligji dhe një nga profetët, dhe një ekspozitë e leximit, e cila mund të bëhej nga çdokush në kongregacion. Drejtuesit e sinagogës nuk ishin “klerikë” por persona të ngarkuar me mbikëqyrjen e sinagogës dhe adhurimin e saj. Zyra e tyre u dha autorizim të ftonin një person për të mbajtur predikimin. Në përputhje me këtë procedurë, të dy vizitorët u ftuan të japin një fjalë këshillimi. Të vërtetat kryesore të predikimit të Palit janë si më poshtë, 1. Jezusi është përmbushja e historisë së marrëdhënieve të Zotit me Izraelin. 2. Hebrenjtë në Jerusalem e refuzuan, por duke e kryqëzuar ata përmbushën qëllimin e Zotit. 3. Zoti e përmbushi premtimin e tij dhënë etërve duke ringjallur Jezusin nga të vdekurit. 4. Bekimet e faljes dhe të justifikimit, të cilat Ligji nuk mund t’i siguronte, tani u ofrohen në emër të Jezusit çifutëve të shpërndarjes.

16. Kongregacioni i sinagogës ishte i përbërë nga dy grupe, burra të Izraelit, d.m.th. çifutë; dhe joçifutët që i frikësohen Zotit, të cilët adhuruan Zotin dhe morën pjesë në sinagogë pa pranuar të gjitha kërkesat e ligjit hebre (krh. 10,2).

17. Pali së pari përmendi disa nga pikat kryesore në historinë e Izraelit për të treguar se Zoti që e kishte udhëhequr Izraelin ndër shekuj tani e kishte dërguar Jezusin të ishte Biri i Davidit si në profeci. Zemra e besimit biblik është se Zoti ka vepruar shëlbues në histori, së pari në Izrael dhe pastaj në Jezu Krisht. Lindja e Izraelit si komb filloi me çlirimin nga Egjipti. Me një krah të lartë do të thotë me një shfaqje të fuqisë.

18. Vuajtjet e sjelljes së tyre mund të nënkuptojnë që ai të durojë sjelljen e tyre ose që ai t’i ushqejë ata si një baba.

19. Shtatë kombet përmenden në Lp 7,1. Vitet 450 vështirë se mund të synojnë të caktojnë periudhën e gjyqtarëve, por ndoshta përfshijnë periudhën e qëndrimit, breddhjes dhe shpërndarjes së tokës gjatë periudhës së gjyqtarëve.

21,22. DhV nuk i përmend këto dyzet vjet, por Josef Flavi iu referohet atyre. Davidi ishte njeriu sipas zemrës së Zotit dhe ishte i bindur ndaj vullnetit të tij, por Zoti premtoi përmes profetëve që të krijonte një pasardhës më të madh të Davidit (Ezk 34,23; 37,24; Jer 23,5,39). Pritja e një mbreti Davidik ishte një shpresë e gjallë midis hebrenjve të shekullit të shpejtë (shih Psalmet pseudepigrafike të Solomonit 17,23 e më tej).

23. Sidoqoftë, Biri i premtuar i Davidit ishte shfaqur si Shpëtimtar sesa si mbret; fjala Jezus do të thotë Shpëtimtar (Mt 1,21). Fjala “e ngritur” nuk i referohet Ringjalljes, por pamjes historike të Jezusit, Shpëtimtarit.

26,27. Shpëtimi i premtuar u përmbush në vdekjen e Jezusit. Judenjtë në Jerusalem e përmbushën pa dije Shkrimin sepse nuk arritën ta kuptonin kuptimin e tij të vërtetë dhe e dënuan Jezusin me vdekje. Kur Sinedri donte që trupi i Jezusit të hiqej nga kryqi para fillimit të së shtunës Gjn 19,31), ai ishte varrosur nga Jozefi i Arimatesë dhe Nikodemi (Lk 23,50 e tutje; Gjn 19,38 e tutje).

30,31. Ringjallja e Jezusit, tema kryesore në shpalljen e hershme. dhe themelimi i Kishës, u vërtetua nga shumë dëshmitarë, dëshmia e të cilëve ende mund të dëgjohej.

32,33. Jezusi, deklaroi Pali, ishte përmbushja e premtimit DhV; shpresa mesianike e dhënë etërve u përmbush tek ai. Ai e ka ringjallur Jezusin ndoshta përcakton pamjen e

Krishtit në histori sesa ringjalljen e tij nga të vdekurit. Përsëri nuk është në tekst. Sidoqoftë, pamja historike e Jezusit përfshinte ringjalljen e tij nga të vdekurit, siç tregojnë vargjet vijuese. *Ti je Biri im* (Ps 2,7) nuk i referohet hyjnisë së Jezusit aq sa identitetit të tij mesianik: ai është zëvendësi i Zotit. Një pjesë e këtij citati u dëgjua në pagëzimin e Jezusit (Mk 1,11) dhe tregonte hyrjen e Jezusit në misionin e tij si Shërbëtor i Zotit. “Biri” në mendimin biblik është një koncept i shumëanshëm dhe mund të përcaktojë Mesinë, pa asnjë mënyrë të minimizojë realitetin e hyjnisë së Krishtit.

34,35. Parashikimi i ringjalljes së Krishtit gjendet në Isa 55,3 dhe në Ps 16,10. Për shkak se Davidi vdiq, premtimi i Ps 16,10 nuk mund t’i referohej atij por duhet t’i referohej pasardhësit të tij të premtuar.

36,37. Davidi i shërbeu brezit të tij me vullnetin e Zotit gjithashtu mund të përkthehet, Davidi i shërbeu vullnetit të Zotit në brezin e tij. Karriera e Davidit ishte e kufizuar në brezin e tij, sepse ai vdiq dhe pa kalbësim; karriera e Jezusit nuk mund të kufizohet në asnjë kohë por u përket të gjitha epokave.

38,39. Nga vdekja dhe ringjallja e Jezusit rezultojnë dy bekime – falja dhe shfajësimi. Dy interpretime të 13,39 janë të mundshme, ndërsa Ligji shfajëson nga disa gjëra, Krishti na shfajëson nga gjithçka. Interpretimi i fundit është më i natyrshmi.

40,41. Pali përfundoi me një paralajmërim nga Hab 1,5. Nëse populli i Zotit nuk pendohej, një tragjedi e madhe do t’i godiste ata.

42. Ky mesazh i ri dhe drithërues krijoi një eksitim të madh. Pas shërbimit në sinagogë, shumë nga dëgjuesit e Palit u treguan të gatshëm ta pranonin mesazhin e tij. Teksti i duhur nuk u referohet hebrenjve dhe johebrejve, por vetëm njerëzve.

43. Prozelitë fetarë ose të devotshëm. Një shprehje e pazakontë që duhet të tregojë kthimin e plotë në judaizëm. Sidoqoftë, nga konteksti duket se i referohet “gjysmë të kthyerve në besim të Zotit ose johebrejve në judaizëm, të cilët pranuan Ungjillin.

44,45. Gjatë javës, raporti i predikimit të Palit u përhap në të gjithë qytetin, dhe të shtunën tjetër sinagoga ishte mbushur me johebrej për të dëgjuar fjalën e Palit. Një turmë e tillë johebrejsh në sinagogë provokoi hebrenjtë të kishin zili dhe ata përgënjeshtroan mesazhin e tij dhe e shau personin e tij. Blasfemimi nuk do të thotë të blasfemosh Zotin, por të shashësh njerëzit.

46. Pali u përgjigj se ishte urdhri hyjnor që Ungjilli t’u ofrohej më parë hebrenjve që ata ta pranonin atë dhe nga ana tjetër të ungjillizonin johebrejët. Sidoqoftë, meqenëse ata e hodhën poshtë fjalën e Perëndisë dhe kështu e gjykuan veten të padenjë për jetën e epokës që do të vijë, Pali vetë duhet t’u drejtohet johebrejve. Këtu fjala e Zotit përfshin shumë më tepër sesa Shkrimet; përcakton shpalljen e ungjillit të vdekjes dhe ringjalljes së Jezusit. Jeta e përjetshme këtu është posedimi i së ardhmes sesa përvoja e tanishme. Njëra, sidoqoftë, përfshin edhe tjetrën.

47. Një profeci nga Isa 49,6, që fillimisht i referohej shërbëtorit të Zotit, zbatohet këtu për apostujt, të cilët do t’u sillnin dritë johebrejve.

48. Shuguruar në jetën e përjetshme. Rëndësia kryesore e kësaj referimi ndaj paracaktimit nuk është teologjike por historike. Ndërsa Ungjilli u zhvendos nga mjedisi i tij hebre në botën johebre, shumë të shuguruar në jetën e përjetshme e morën atë dhe besuan. Kjo, megjithatë, nuk përfshin minimizimin e mësimdhënies së pararenditjes në

jetë. Këtu është një nga temat e përsëritura të Veprave. Në çdo hap të ri dhe strategjik Ungjilli është refuzuar nga hebrenjtë, por është marrë nga johebrenjtë.

50. Hebrenjtë jo vetëm që hodhën poshtë Ungjillin; ata filluan hapa aktivë për të prishur shërbimin e Palit. Midis frikësuesve të Zotit që ndiqnin sinagogën ishin gra me pozitë të lartë. Këta hebrenj ndikuan që të ushtronin presion mbi burrat e tyre për të përzënë Palin dhe Barnabën nga zona. Këtu është një prekje autentike e ngjyrës lokale; gratë nuk ushtruan një ndikim të tillë në qytetet e Greqisë siç bënë këtu në Azi.

51,52. Jezusi i kishte urdhëruar dishepujt e tij të tundnin pluhurin nga këmbët e tyre kur ata u refuzuan (Lk 9,5; 10,11), duke treguar kështu ndërprerjen e çdo marrëdhënieje. Midis hebrenjve një veprim i tillë ishte i barabartë me thirrjen e një njeriu pagan.

14,1,2. Ikoni ishte qyteti më lindor i rrethit të Frigjisë dhe shtrihej në provincën romake të Galacisë. Këtu u përsërit përvoja e kundërshtimit hebre dhe besimit johebre.

3. Sidoqoftë, meqenëse u desh pak kohë që kundërshtimi të bëhej efektiv, apostujt ishin në gjendje të predikonin fjalën për një periudhë të gjatë kohe. Kjo shënim i pacaktuar i kohës është tipike për metodën e shkrimit të Lukës. Në disa pika, ai na jep referenca të ndryshme kronologjike; por është e pamundur nga të dhënat e Lukës të krijosh një tabelë të saktë kronologjike të udhëtimeve dhe shërbesës së Palit.

4,5 Hebrenjtë armiqësorë më në fund patën sukses në nxitjen e një trazire dhe nxitjen e sundimtarëve. Dhe kështu Palit dhe Barnabës iu desh të largoheshin nga Ikoni.

11. Nga entuziazmi, njerëzit ranë në gjuhën e tyre amtare likaoniane, dhe Pali dhe Barnaba nuk mund të kuptonin se çfarë po ndodhte. Pjesa më e madhe e botës mesdhetare ishte dygjuhëshe, njerëzit flisnin në gjuhën e përgjithshme, greke dhe gjithashtu dialektin e tyre amtare.

12. Dy vizitorët mendohej se ishin dy perëndi. Zeusi ishte zoti kryesor i Panteonit Grek dhe Hermesi ishte lajmëtari i perëndive. Jupiteri dhe Mërkuri janë ekuivalente latine për emrat grekë të këtyre perëndive, por termat grekë duhet të përdoren. Meqenëse Pali ishte zëdhënësi i të dyve, njerëzit e quanin Hermes; ndërsa Barnaba, partneri më i heshtur që qëndronte në sfond, ata e quanin Zeusin, babanë e perëndive. Ekzistonin legjenda që tregonin për raste të tjera kur këta dy perëndi vizitonin njerëzit e kësaj zone.

13. Para qytetit ndoshta i referohet tempullit të vendosur jashtë qytetit. Prifti i Zeusit përgatiti qe të stolitur me zbukurime leshi për të kushtuar flijime për vizitorët e tyre të papritur. Portat ndoshta i referohen portave të qytetit afër tempullit.

14. Megjithëse apostujt nuk mund ta kuptonin dialektin likaonian, veprimet e priftërinjve shpejt treguan qëllimin e tyre për të sakrifikuar, dhe apostujt protestuan fuqimisht. Ata i shqyen rrobat. Një gjest hebre i tmerrit në blasfemi (Mk 14,63).

15-17. Pali i nxiti njerëzit të adhuronin Zotin e gjallë sesa emisarët e Tij. Ky predikim i dhënë për një audiencë thjesht pagane bie në kundërshtim të jashtëzakonshëm me predikimin e mbajtur në Antioki në sinagogën hebraike. Para se paganët të vlerësojnë misionin e Jezusit, ata duhet të njohin unitetin e Zotit. Predikimi i Palit mbështetet kryesisht në provat e teologjisë natyrore që tregojnë për ekzistencën e një Krijuesi dhe Mbajtësi. Megjithëse Zoti i lejoi njerëzit të shkonin sipas mënyrës së tyre, ai u dha atyre një dëshmi për veten e tij në dhënien e shiut dhe kohën e korrjes për të kënaqur orekset njerëzore.

18. Pali mezi arriti të bindte njerëzit që ai dhe Barnaba nuk ishin vërtet qenie hyjnore.

19. Asnjë aludim nuk bëhet për një sinagogë hebreje në Listër, por me siguri një sinagogë e tillë ka ekzistuar, sepse hebrenjtë nga Antiokia dhe Ikoni ishin në gjendje të ngrinin një kundërshtim të tillë kundër Palit sa që ai u vra me gurë dhe u tërhoq nga qyteti si i vdekur. Pali i referohet kësaj ngjarjeje në 2 Kor 11,24,25.

20. Vrazhdësia e këtyre fjalëve sugjeron se ndodhi një mrekulli. Është e vështirë të mendosh se një burrë i nënshtrohet një gurëzimi të tillë pa marrë dëmtime të rënda fizike. “Shenjat e Jezusit” (Gal 6,17) mund të jenë plagët e shkaktuara nga këta gurë.

Derbe. Një qytet kufitar i provincës së Galatisë.

21. Asnjë kundërshtim nuk regjistrohet në Derbë. Apostujt bënë shumë dishepuj. Ky është kuptimi i mësuar. Apostujt tërhoqën hapat e tyre nëpër qytetet e Galacisë.

22. Mbretëria e Zotit është këtu sfera e ardhshme eskatologjike e vendosur nga kthimi i Krishtit në lavdi. Vetë struktura e gjërave dekreton që në këtë epokë kisha duhet të presë shtrëngime ndërsa pret me padurim lavdinë e mbretërisë së ardhshme. Besimi është një sinonim për Ungjillin.

23. Apostujt vendosën një udhëheqje zyrtare në disa kisha me zgjedhjen e pleqve, sipas modelit të kishave palestineze (shih shënimin në 11,30). Metoda e zgjedhjes nuk është e qartë, sepse fjala greke mund të përshkruajë ose një zgjedhje nga kongregacioni ose një emërim nga apostujt. Gjuha sugjeron që kishte disa pleq në çdo kishë lokale; por kisha në një qytet të caktuar mund të ketë qenë e përbërë nga një numër kongregacionesh shtëpiake me një plak që sundon mbi secilin grup.

. 24,25. *Pisidia.* Krahina më jugore e provincës së Galatisë. *Pamfilia.* Një provincë e vogël midis Galacisë dhe Detit Mesdhe, kryeqyteti i së cilës ishte Perga kurse porti kryesor detar Atalia.

26-28. Apostujt tani u kthyen në Antioki në Siri, nga ku ishin dërguar në këtë sipërmarrje misionare. Është domethënëse që asnjë raport nuk u dërgua në Jerusalem. Kisha në Antioki ishte bërë e pavarur nga kisha mëmë. Ata qëndruan gjatë; kjo është një nga shënimet karakteristike të papërcaktuara të Lukës për kohën. Ndoshta udhëtimi misionar në Galaci zgjati rreth një vit dhe apostujt tani qëndruan në Antiok një vit tjetër.

B. Problemi i Kishës së johebrejve dhe këshillit në Jerusalem. 15,1-35.

Suksesi i misionit johebre tani aceroi problemin më të rëndësishëm në kishën e hershme – atë të marrëdhënies midis besimtarëve hebrej dhe johebrejve dhe kushtet e pranimit të johebrejve në kishë. Në ditët më të hershme, kisha përbëhej nga hebrej dhe misioni johebre nuk ishte parashikuar, megjithë porosinë e Zotit tonë. Filipi e çoi Ungjillin te samitanët dhe Pjetri, pasi u përgatit nga Zoti, kapërceu skrupujt e tij hebrej dhe e çoi Ungjillin te Korneli, duke hyrë në shoqëri të plotë me johebrejntë. Krijimi i një kishë johebre në Antioki dhe suksesi i misionit johebre në Galaci tani përqendroi vëmendjen mbi një problem që duhej zgjidhur.

Në kishën e Jerusalemit ekzistonte një parti e cila këmbëngulte që nëse johebrejntë nuk bëheshin synet sipas zakonisht të Moisiut, ata nuk mund të shpëtoheshin dhe të futeshin në kishë. Vargu 5 tregon se këta ishin të kthyer nga farisenjtë, të cilët ishin sekti më i rreptë i hebrejve. Kjo parti e shikonte krishterimin si një lëvizje brenda judaizmit. Ata ruajtën të gjitha praktikën dhe zakonet e Ligjit, thjesht duke shtuar ungjillin e vdekjes dhe ringjalljes së Jezusit si Mesia i premtuar i Israelit. Është e qartë se asnjë besimtar

hebre nuk hoqi dorë nga praktikat e tij hebraike kur u bë i krishterë. Sidoqoftë, farisenjtë e kthyer në fe këmbëngulën që johebrejtë gjithashtu duhet të bëhen hebrej në mënyrë që të bëhen të krishterë.

Ky problem ishte ngritur tashmë në kishë. Nëse, siç duket e mundshme, Gal 2,1-10 përshkruan vizitën e urisë së Veprave 11,27-30, atëherë udhëheqësit në Jerusalem kishin miratuar në parim misionin e Palit të johebrejtë dhe nuk këmbëngulnin për synet për të kthyerit në besim johebrejsh. Pjetri ishte në përputhje me këtë politikë; për ca kohë më vonë, kur ai erdhi në Antioki, ai tregoi se ai e kishte mësuar mësimin që ia dha me vizionin e tij nga qielli dhe hyri lirisht në shoqëri tryeze me të kthyerit johebrej (Gal 2,11,12). Tani ekzistonin dy kisha të ndryshme, kisha hebraike në Jerusalem, në të cilën të krishterët hebrej ishin të lirë të vazhdonin praktikimin e Ligjit DhV, por si hebrej dhe jo si të krishterë; dhe kisha johebre në Antioki, ku asnjë nga kërkesat rituale hebraike nuk u praktikuan. Pjetri miratoi lirinë e johebrejve nga Ligji; dhe kur ai ishte në një mjedis johebre, ai la mënjanë praktikat e tij hebraike për hir të miqësisë së krishterë.

Partia “e krahut të djathtë” në Jerusalem pa diçka që nuk ishte e dukshme për Pjetrin, se rritja e kishës johebre duhet të nënkuptojë fundin e pashmangshëm të kishës hebreje. Ndërsa kontaktet u rritën midis dy kishave, të krishterët hebrej do të duhej të ndiqnin shembullin e Pjetrit dhe të linin mënjanë praktikat e tyre hebraike. Prandaj, kur disa njerëz erdhën nga Jakobi në Antioki (Gal 2,12), ata e akuzuan Pjetrin për braktisjen e Ligjit dhe i treguan se veprimi i tij do të thoshte fundi i judaizmit. Pjetri nuk i kishte kuptuar pasojat e veprimit të tij. Prandaj ai u tërhoq nga shoqëria e tryezës me johebrejtë për të menduar mirë mbi situatën. Kjo menjëherë shkaktoi një prishje në kishën në Antioki. Pali njohu menjëherë implikimin e tërheqjes së Pjetrit; do të thoshte asgjë më pak se dy kisha të ndara – një hebre dhe tjetra johebrej. Ose të krishterët hebrej do të duhej të linin mënjanë praktikat hebraike dhe të hanin me johebrej, ose johebrejtë do të duhet të pranonin të gjithë ligjin e Moisiut; përndryshe do të kishte një kishë të ndarë. Pali ishte mjaft i gatshëm që hebrejtë si hebrej të praktikonin ligjin e Moisiut. Por ai këmbënguli që kur të krishterët hebrej hynë në një kishë johebre, ata duhet të lënë mënjanë skrupujt e tyre hebrej dhe të hyjnë në shoqëri falas me johebrejtë. Një kishë e ndarë ishte e paimagjinueshme dhe që johebrejtë të pranonin Ligjin do të thoshte fundi i shpëtimit me anë të hirit. Pikëpamja e Palit siç duket mbizotëronte, por ata të partisë hebraike në Jerusalem nuk ishin të kënaqur. Ata erdhën përsëri në Antioki dhe këmbëngulën që johebrejtë të rrethpriten për t’u bërë të krishterë.

2. Kjo shkaktoi përçarje të tillë që kisha në Antioki e pa të nevojshme që çështja të vendoset në Jerusalem. Prandaj një delegacion u caktua të shkonte te apostujt dhe pleqtë dhe të arrinte një zgjidhje të çështjes.

3. Ne nuk dimë asgjë për kishat në Feniki. Nuk ishte qëllimi i Lukës të tregonte një histori të plotë të kishës së hershme, por vetëm të gjurmonte linjat kryesore të ngritjes dhe zhvillimit të saj.

4,5 Kisha në Jerusalem e mirëpriti delegacionin dhe dëgjoi historinë e tyre të suksesit të kishës johebre në Antioki dhe misionit të johebrejve në Galaci. Pastaj u shprehën kritika nga të kthyerit nga farisenjtë, të cilët mbanin qëndrimin e tyre se të kthyerit johebrej duhet të bëhen hebrej dhe të pranojnë ligjin e Moisiut.

6. Kjo çoi në një konferencë zyrtare të apostujve dhe pleqve me delegacionin nga Antiokia. Sidoqoftë, vargjet 12,22 tregojnë se kisha në tërësi mori pjesë në vendim.

7-9 Qortimi i Palit ndaj Pjetrit në Antioki (Gal 2,11) kishte qenë i efektshëm. Kështu që tani Pjetri, si udhëheqës i apostujve, u kthye në pozicionin e marrë pas misionit të tij te Korneli – se Zoti i kishte pranuar johebrenjtë si johebrenj vetëm me besim dhe jo me terma hebre.

10,11. Një zgjedhë në mendimin hebre nuk do të thotë domosdoshmërisht një barrë, por përcakton një detyrim. Këtu Pjetri pohon se legalizmi hebre ishte një detyrim dhe një barrë që hebrenjtë nuk ishin në gjendje ta mbanin. Në kontrast me ngarkesën e Ligjit, shpëtimi është me anë të hirit si për johebrenjtë ashtu edhe për hebrenjtë. Kur hebrenjtë i binden Ligjit, ai nuk është si mjet shpëtimi.

12. Kivendi dëgjoi më tej raportin e Barnabës dhe Palit ndërsa tregonin veprat e mrekullueshme të Perëndisë midis johebrenjve.

13-16. Fjala e fundit dhe vendimtare u tha nga Jakobi, vëllai i Zotit, i cili kishte ardhur për të marrë një pozicion udhëheqës midis pleqve dhe apostujve në Jerusalem. Ai iu referua misionit të Pjetrit te Korneli dhe tregoi se misioni johebre ishte në planin e Zotit duke cituar një pjesë nga Amos 9,11-12. Disa studentë të Biblës kanë parë në këtë citat programin e Zotit për fundin e epokës. Pas misionit johebre, Zoti do të ndërtojë përsëri tendën e Davidit duke rivendosur fatin e kombit hebre (Veprat 15,16). Rezultati i restaurimit të Izraelit në fund të epokës do të jetë një shpëtim i mëtejshëm i johebrenjve (v. 17). Ky interpretim sheh këtu tre faza në programin e Zotit,

1. Thirrja e një populli për emrin e tij (epoka e kishës);
2. Rivendosja dhe shpëtimi i Izraelit;
3. Shpëtimi përfundimtar i johebrenjve.

Sidoqoftë, citimi nga libri i Amosit u citua për të ilustruar dhe dhënë mbështetjen biblike për misionin e Pjetrit tek johebrenjtë (v. 14). Vargu 15, i referohet misionit të Pjetrit te Korneli. Dhe për këtë, d.m.th., që Zoti vizitoi së pari johebrenjtë, për të marrë prej tyre një popull për emrin e tij, pajtohet me profecinë e Amosit. Nëse shpëtimi i mbetjes së njerëzve (v. 17) i referohet një ngjarjeje në fund të epokës, citimi nga Amosi nuk ka asnjë lidhje me vizitën e tanishme të johebrenjve. Por Jakobi citoi DhV-në pikërisht për këtë qëllim – për të treguar që shpëtimi i tanishëm i johebrenjve është në qëllimin e parashikuar të Zotit dhe që johebrenjtë duhet të pranohen lirisht në kishë. Një popull për emrin e tij (v. 14). Fjala e zakonshme DhV që përcakton Izraelin si njerëzit e vërtetë të Zotit. Tani johebrenjtë u përfshinë në këtë popull. Rindërtimi i tendës së Davidit duhet t'i referohet shpëtimin të pakicës besimtare hebreje, “Izraelit brenda Izraelit” (shih Rom 9,8; 11,1-5). Shkrimet e tjera tregojnë qartë se premtimet për Izraelin janë përmbushur në Kishë. “Ata që janë me besim, të njëjtët janë bijtë e Abrahamit” (Gal 3,7). “Ai është hebre, i cili është një nga brenda; dhe rrethprerja është ajo e zemrës, në frymë dhe jo në shkronjë” (Rom 2,28,29). Kjo nuk do të thotë që Izraeli si komb nuk ka të ardhme. Romakët 11 pohojnë qartë se në fund i gjithë Izraeli do të shpëtohet; Zoti akoma ka një të ardhme për Izraelin kombëtar. Sidoqoftë, kjo nuk ishte shqetësimi i Jakobit; ai po citonte Amosin për të provuar se misioni i suksesshëm te johebrenjtë është në qëllimin e Zotit dhe ishte parashikuar nga DhV.

19. Prandaj Jakobi dha gjykimin se ata nuk duhet të shqetësonin më johebrenjtë duke kërkuar që ata të pranonin rrethprerjen dhe ligjin e Moisiut.

20. Mbeti një problem tjetër, që në lidhje me shoqërinë midis hebreat dhe johebrenjve, praktikat johebrenj ishin fuqimisht fyese për hebrenjtë dhe për të krishterët hebrenj. Prandaj, si një modus vivendi dhe një shprehje e bamirësisë së krishterë, Jakobi rekomandoi që të krishterët johebrenj të përmbahen nga disa praktika që do të fyenin vëllezërit e tyre hebrenj. Ndotja e idhujve përshkruhet në 15,29 si mish që u ofrohen idhujve. Shpesh mishi i blerë në vendet e tregut ishte flijuar në tempuj paganë për nder të hyjnitë pagane. Ushqimi i një mishi të tillë ishte fyes për ndërgjegjet e ndjeshme hebraike, sepse nuk pranonte të merrte pjesë në adhurimin e hyjnisë pagane. Kurvëria mund t'i referohet imoralitetit në përgjithësi ose prostitucionit fetar në tempujt paganë. Një imoralitet i tillë ishte aq i zakonshëm midis johebrenjve sa që meritonte vëmendje të veçantë. Gjërat e mbytura i referohen mishit nga i cili gjaku nuk ishte hequr siç duhet. Mishi i tillë u konsiderua si një delikatesë nga shumë paganë. Gjaku i referohet zakonisht pagan të përdorimit të gjakut si ushqim. Dy kërkesat e fundit përfshinin të njëjtën vepër, për hebreat që besonte se “jeta është në gjak” (Lev 17,11) e konsideronte ngrënien e çdo gjaku veçanërisht fyese. Ky dekret u lëshua kishave johebrenj jo si mjet shpëtimi, por si bazë për shoqëri, në frymën e nxitjes së Palit që ata që ishin të fortë në besim duhet të ishin të gatshëm të kufizonin lirinë e tyre në çështje të tilla në vend që të fyejnë vëllain më të dobët (Rom 14,1 e tutje; I Kor 8,1 +.).

21. Abstinimi i të krishterëve johebrenj nga praktikat fyese për hebrenjtë kërkohej nga fakti që hebrenjtë do të gjendeshin në çdo qytet, dhe qofshin ata në sinagogat palestineze apo në diasporë, Moisiu. . . lexohet. . . çdo ditë të shtune dhe kërkesat e Ligjit të respektuara në mënyrë rigoroze.

22. Juda i quajtur Barnaba. Siç duket bëhet fjalë për një vëlla i Jozefit të quajtur Barnaba (1,23). *Sila*. Silvani i I Sel 1,1; II Kor 1,19; 1 Pets 5,12, i cili më vonë u bë shoqëruesi i Palit.

23. Përshëndetja e letrës përcakton dy grupe dhe jo tre, ose apostuj dhe pleq, vëllezër; ose apostujt dhe vëllezërit e moshuar.

24. Kisha e Jerusalemit në tërësi nuk e mbështeti qëndrimin e partisë ekstreme të judaizimit.

31-33. Vendimi i kishës së Jerusalemit dhe letra drejtuar Antiokisë siç duket e zgjidhën problemin. Pas një intervali prej disa kohësh, Juda dhe Sila u kthyen në Jerusalem, ndërsa Pali dhe Barnaba mbetën në Antioki.

C. Misioni i Dytë, Azia e Vogël dhe Evropa. 15,36-18,22.

Luka tani regjistron përgatitjet për atë që ne e quajmë udhëtimin e dytë misionar. Pas një periudhe të pacaktuar kohe, Pali vendosi të rishikonte dhe të konfirmonte kishat e krijuara tashmë. Një çarje fatkeqe ndodhi pikërisht atëherë midis Palit dhe Barnabës. Barnaba donte të merrte me vete Gjon Markun, i cili i kishte shoqëruar në udhëtimin e parë, por i kishte braktisur kur kishin arritur në territorin e Azisë së Vogël dhe ishte kthyer në Antioki. Pali e konsideroi këtë si një provë kaq serioze të paqëndrueshmërisë, sa që ai refuzoi. Rezultati ishte që Pali dhe Barnaba u ndanë nga shoqëria. Barnaba dhe Gjon Marku lundruan për në Qipro për të vizituar kishat e krijuara në udhëtimin e parë

misionar. Pali dërgoi në Jerusalem për Silën, i cili kishte vizituar kohët e fundit Antiokinë dhe në të cilin apostulli njohu një njeri me shenja të mira.

41. Në vend që të udhëtonin me anije, Pali dhe Sila u nisën nga toka drejt Galacisë. Ne nuk dimë asgjë për krijimin e kishave në Siri dhe Cilici, por ne dimë nga 15,23 që kisha të tilla ekzistonin. Ndoshta ato ishin rezultat i punës së Palit para se të sillej në Antioki.

16,1 Në Listër, Pali zgjodhi Timoteun, i cili siç duket ishte kthyer në fe në misionin e parë, për të qenë shoku i tij i udhëtimit dhe një nga ndihmësit e tij më të rëndësishëm. Ishte ky Timoteut që Pali, në fund të jetës së tij, shkroi dy nga letrat e tij të fundit. Timoteu ishte me prindër të përzier, babai i tij ishte një grek dhe nëna e tij një hebre. Edhe nëna e tij, duhet të ketë besuar në Krishtin kur Pali vizitoi Listrën në udhëtimin e tij të parë; por babai i tij, nëse ai ende jetonte, nuk u bë besimtar. Mësojmë nga 2 Tim 1,5 se nëna u quajt Eunikë dhe se ajo kishte qenë një grua e devotshme.

2. Që nga vizita e parë e Palit, Timoteu kishte fituar një reputacion të mirë midis besimtarëve në Listër dhe Ikon.

3. Për shkak se Timoteu ishte gjysmë hebre, për ta bërë të pranueshëm si një shok udhëtimi për hebrenjtë, të cilëve do t'u shërbenin, Pali e rrethpreu. Megjithëse i riu ishte rritur nga nëna e tij në besimin e DhV (2 Tim 3,15), judenjtë e shikuan atë si bir i parrethprerë i një greku. Nga ana tjetër, johebrenjtë do ta konsideronin atë si hebre për shkak të fesë së tij. Si një njeri që pohonte të jetë ithtar i fesë hebraike, por që mbeti një johebrenj i parrethprerë, Timoteu do të kishte qenë ofendues për hebrenjtë, Pali u takua qytet pas qyteti dhe të cilëve u predikoi për herë të parë Ungjillin. Pali e rrethpreu atë si një veprim të përshtatshëm dhe jo të parimit fetar. Asnjë konflikt nuk ekziston në faktin që Pali refuzoi me vendosmëri të rrethprerë Titin (Gal 2,3); sepse Titi ishte krejt johebre dhe nuk kishte asnjë arsye kulturore për ta bërë synet. Prandaj Timoteu nuk u rrethpre si i krishterë, por si hebre. Ky është një zbatim i parimit që Pali shprehu në I Kor 9,20, "Dhe për hebrenjtë u bëra si hebrenj, që të fitoja hebrenjtë; për ata që janë nën ligj, si nën ligj që unë të mund të fitoni ata që janë nën ligj". Kur nuk përfshihej asnjë parim thelbësor, Pali zbatoi parimin e përshtatshmërisë dhe të pajtimit në një mënyrë që shumë të krishterë të mëvonshëm nuk mund ta kuptojnë ose vlerësojnë. Ishte ndoshta në këtë kohë që Timoteu u la mënjanë për misionin e tij nga pleqtë në Listër (I Tim 4,14).

6-8. Këto vargje mund të interpretohen në dy mënyra, varësisht nga fakti nëse dikush ndjek teorinë "Galacia e Veriut" ose "Galacia e Jugut"; dhe interpretimi varet nga kuptimi i fjalës Galaci. Është më lehtë të ndiqni teorinë "Galacia e Jugut", e cila e kupton rajonin e Frigjisë dhe Galacisë jo si dy krahina të ndara, por si një zonë të vetme – Galacinë Frigjiane. Kjo do të kishte qenë pjesa jugore e provincës romake të Galacisë, në të cilën ndodhej krahina e Frigjisë dhe që përfshinte qytetin e Antiokisë. Sipas kësaj pikëpamjeje, pasi vizitoi Derbën dhe Listrën, Pali argëtoi qëllimin për të lëvizur nëpër Frigji dhe Galati drejtpërdrejt në perëndim drejt qyteteve të mëdha të Azisë. Kur Shpirti i Shenjtë tregoi me anë të disa mjeteve të papërkulura se kjo ishte e pa këshillueshme, Pali udhëtoi nëpër Galacinë Frigjiane dhe pastaj u kthye në veri drejt Mizisë dhe Bitinisë. Kur iu afrua Mizisë, ai u përpoq të shkonte në Bitini, por përsëri Shpirti i Shenjtë e pengoi në këtë qëllim. Si pasojë, ai kaloi pranë Mizisë dhe erdhi në portin detar të Troadës.

9. Në Troadë Zoti e zbuloi qëllimin e tij duke dërguar një njeri i cili tha: “Eja në Maqedoni dhe na ndihmo”. Një kërkesë e tillë eliminon çdo problem se si Pali e njohu atë si njeri të Maqedonisë; lutja e tij tregonte vendin e tij të lindjes.

10. Këtu është pjesa e parë e seksioneve të famshme “ne” në Veprat, ku rrëfimi ndryshon nga veta e tretë në vetën e parë shumë. Arsyeja për këtë fenomen letrar është debatuar me forcë, por shpjegimi më i lehtë është se në këtë pikë autori i regjistrimit u bashkua me Palin dhe u bë shoku i tij i udhëtimit. Nëse ky është shpjegimi i saktë, Luka u bashkua me shoqërinë e Palit në Troadë dhe udhëtoi me të në Filipe (v. 16 është fundi i këtij seksioni të parë “ne”), duke qëndruar në Filipe kur Pali vazhdoi rrugën.

11,12. Pali lundroi nga Troada dhe lundroi për në ishullin Samotrake dhe të nesërmen për në Neapol, që ishte porti i Filipeve, një qytet i shtrirë 16 km në brendësi. Maqedonia ishte e ndarë në katër pjesë ose rrethe, dhe Filipe ishte qyteti kryesor i njëres prej këtyre katër rretheve. Ishte gjithashtu një koloni romake. Kjo fjalë është një transliterim i termit latin. “Kolonitë” ishin qytete të përbëra kryesisht nga qytetarë romakë dhe të vendosura në pika strategjike në të gjithë perandorinë, të cilat gëzonin privilegje të veçanta, të tilla si vetëqeverisja, liria nga taksimi perandorak dhe të njëjtat të drejta si qytetarët në Itali. Një qytet i tillë ishte pak Roma larg vendlindjes.

13. Siç duket nuk kishte asnjë koloni ose sinagogë hebreje në Filipe. Dhjetë burra ishin të mjaftueshëm për të formuar një sinagogë. Sidoqoftë, ishte një vend takimi jozyrtar i një grupi grave hebreje dhe një numri të frikësuesve të Zotit jashtë qytetit buzë lumit. Sipas tekstit më të mirë, aty ku nuk duhej të bëhej lutja duhet të ishte atje ku supozonim se kishte një vend lutjeje. Fjala për një vend lutjeje përdoret në shkrimet hebraike si sinonim i “sinagogës”. U ulëm. Pozicioni normal për një mësues hebre.

14. Lidia mund të jetë një emër i mirëfilltë, ose mund të nënkuptojë “Lidinë, duke përcaktuar rajonin në të cilin ishte vendosur Tiatira.

Kjo zonë ishte e famshme për prodhimin dhe përdorimin e ngjyrës vjollcë, dhe Lidia e kishte sjellë këtë biznes në Filipe. Kjo grua ishte një johebre që kishte pranuar elementet më të larta në judaizëm.

15. Si një grua me mundësi, Lidia kishte një familje dhe shërbëtorë, të cilët ndoqën shembullin e saj duke deklaruar besim dhe duke u pagëzuar. Shprehja familje mund të përfshijë ose jo fëmijë të vegjël.

16. Një shpirt i megjisë. Fjalë për fjalë, një shpirt pitoni. Priftëresha e Apolonit në Delfi u quajt piton dhe fjala u shtri te fallxhorët. Një person që kishte një shpirt pitoni u mendua se ishte frymëzuar nga Apoloni, i cili ishte i lidhur me orakuj. Kjo vajzë ishte e pushtuar nga demonët, dhe thëniet e saj të pakontrolluara u konsideruan si thëniet e një perëndie. Pronarët e saj bënë para për veten e tyre duke e përdorur atë për të treguar fat. Ashtu si një demon e kishte njohur Jezusin si Mesia (Mk 1,24), ashtu edhe ky demon njohu fuqinë hyjnore të Pali dhe shokët e tij.

17. Zoti më i lartë. Një emërtim i përdorur nga paganët për të treguar hyjninë supreme hebraike. Mënyra e shpëtimit. Një shprehje e zakonshme në fenë helenistike dhe një çështje shumë shqetësuese për shumë paganë.

19. Pali dhe Sila u kapën jo sepse po predikonin Ungjillin, por sepse kishin prishur një biznes fitimprurës. Luka dhe Timoteu për kohën u larguan nga sytë. Luka ishte i

interesuar të gjurmonte marrëdhëniet e zyrtarëve romakë me emisarët e Ungjillit dhe të tregonte se armiqësia vinte nga burime të tjera përveç burimeve zyrtare.

20. Qeveria e një kolonie romake ishte e veshur me dy magjistratë, ndonjëherë të quajtur “pretorë”. Fjala greke e përkthyer “magjistrat” është e barasvlefshme me pretorin latin.

21. Ligji romak i lejonte hebrenjtë të praktikonin fenë e tyre, por ai ndalonte përhapjen e feve të huaja midis qytetarëve romakë. Pali dhe Sila nuk u njohën si të krishterë, por si hebrenj që shkelën privilegjet që u lejonte ligji romak.

22,23. Nuk u bë asnjë hetim i kujdesshëm i këtyre akuzave. Aksioni i turmës u zgjua, ndaj të cilit gjykatësit iu nënshtruan. Pali dhe Sila u zhveshën nga veshja dhe u rrahën. Vargu 35 i referohet policisë. Kjo fjalë përcakton liktorët që morën pjesë në magjistraturë. Secili liktor mbante një tufë shufrash me një sëpatë të futur mes tyre, duke simbolizuar fuqinë për të shkaktuar dënimin kapital. Pali dhe Silas tani u rrahën nga shufrat që mbanin këta liktorë. Pali na tregon se ai e pësoi këtë indinjatë në tre raste të ndryshme (2 Kor 11,25). Ky është i vetmi incident i tillë që regjistron Luka. Pastaj Pali dhe Sila u mbyllën në burgun e brendshëm me këmbët e tyre të fiksuara mirë në pranga. Rezervat mund të rregullohen në mënyrë që të detyrojnë këmbët e një njeriu të gjerë larg në një pozicion të dhimbshëm.

27. Kur rojtari i burgut u zgjua dhe zbuloi dyert e burgut të hapura, ai supozoi se të burgosurit kishin ikur. Ai vendosi të ndiqte të vetmin veprim të nderuar që i la dhe të bënte vetëvrasje.

28. Megjithëse nuk kishte dritë, Pali nga burgu i brendshëm mund të shihte skicën e rojeve të burgut në prag të derës dhe ai e kuptoi se çfarë po bënte njeriu. Thirrja e tij i shpëtoi jetën burgut.

30. Nuk është e qartë se çfarë donte të thoshte rojtari me pyetjen e tij për shpëtimin. A e kishte dëgjuar ai predikimin e Palit dhe Silës? A e kishte dëgjuar fallxhorin duke deklaruar se këta njerëz shpallën rrugën e shpëtimit? Sidoqoftë, Zoti e bekoji modiumin e tij të besimit dhe ai dhe familja e tij u pagëzuan.

34. Një rojtar romak ishte i lirë të trajtojë të burgosurit e tij ashtu si dëshironte, për me kusht që i prodhonte ata sipas kërkesës. Ky rojtar priti tani Palin dhe Silën si mysafirë të tij.

35. Në mëngjes magjistratët vendosën që rrahja dhe burgimi i natës ishin dënim i mjaftueshëm për këta dy ngatërrestarë hebrenj. Kështu që ata i dërguan liktorët në burg me një urdhër që Pali dhe Sila të liheshin të lirë dhe të largoheshin nga qyteti.

37. Për shkak se qytetarët romakë ishin të liruar nga forma të caktuara të dënimit, Pali tani theksoi se të drejtat e tij ligjore si një qytetar romak ishin shkelur në mënyrë flagrante. Ai dhe Sila ishin ndëshkuar pa procedurë të duhur ligjore, të padënuar. Pali këmbënguli që magjistratët tani t'i trajtojnë ata me mirësjellje për shkak të ‘qytetarëve romakë nëse ata dëshirojnë që të largohen nga qyteti. Pa dyshim, Pali e mori këtë pozicion jo për vetë-justifikim, por që bashkësia e vogël e krishterë në Filipi mund të mos mbetej me një hije të varur mbi të.

38,39. Magjistratët u goditën me shqetësim të thellë për sjelljen e tyre të pahijshme, sepse mund të ishte skualifikuar ata nga mbajtja e funksioneve.

Prandaj ata i kërkuan falje Palit dhe Silas; dhe megjithëse e kuptuan se nuk mund t'i dëbonin këta qytetarë romakë nga qyteti, ata iu lutën që të largoheshin.

40. Apostujt pranuan faljen dhe pasi vizituan besimtarët në shtëpinë e Lidisë dhe i inkurajuan ata, ata morën pushimin. Timoteu shoqëroi Palin dhe Silën, por Luka mbeti në Filipe. Ai paraqitet në 20,5 në fillim të seksionit të dytë “ne”.

17,1 Pali, Sila dhe Timoteu udhëtuan drejt perëndimit përgjatë rrugës së madhe ushtarake të quajtur *Via Egnatia*. Fakti që ata kaluan përmes Amfipolit dhe Apollonisë tregon se Pali po ndiqte planin e caktuar të mbjelljes së Ungjillit në qytete strategjike. Ai nuk synonte thjesht të predikonte Ungjillin kudo që mund të gjente një audiencë. Përkundrazi, ai ishte një burrë shteti misionar me një program për krijimin e kishave në qendrat kryesore nga të cilat mund të ungjillizohej fshati përreth. *Selanik*. Kryeqyteti dhe kryeqyteti i provincës së Maqedonisë. Në letrën e shkruar më vonë për kishën e Selanikut, Pali tregoi se Ungjilli u dëgjua prej tyre jo vetëm në Maqedoni dhe në Akaia (d.m.th. në Greqinë Jugore) por në çdo vend (I Sel 1,8).

2. Apostulli ndoqi zakonet e tij të zakonshëm të predikimit të Ungjillit së pari në sinagogën hebraike. Këtë ai e bëri për tre ditë të shtuna radhazi. Në korrespondencën salonikase, ai kujton se ai merrej me tregtinë e tij si një punëtor lëkure që ai të mos ishte një barrë për besimtarët (I Sel 2,9; Nëse Sel 3,7-12). Prandaj, tre javët nuk kanë për qëllim të tregojnë shkallën e misionit të Palit në Selanik.

3. Metoda e predikimit e Palit konsistonte në hapjen e DhV dhe provimin se Mesia duhet të vuante dhe të ringjallej prej së vdekurish; dhe se Mesia është në të vërtetë Jezusi, të cilin po e shpallte. Pali citoi Shkrimet e DhV dhe vendosi krahas tyre përmbushjen historike në Jezusin e Nazaretit. Hebrenjtë nuk e dinin se si Mesia mund të ishte edhe një pushtues, mbreti dhe një shërbëtor i vuajtur, dhe për këtë arsye ata nuk ishin mësuar të zbatonin parashikimet e mundimeve për Mesinë.

4. Si zakonisht, disa hebrenj u bindën dhe ata hodhën shortin me Palin dhe Silas. Por shumica e të kthyerve në besim erdhën nga një grup mjaft i madh i johebrenjve që kishin frikë nga Zoti.

5. Hebrenjtë shkuan në mesin e mashtruesve të varur nëpër rrugë dhe nxitën një turmë. Jasoni, ekuivalenti grek për Joshuan, ishte siç duket një hebre besimtar që i kishte hapur shtëpinë Palit dhe Silës. Turma sulmoi shtëpinë e Jasonit, me qëllim që të tërhiqte Palin dhe Silën për t'u gjykuar. *Njerëzit*. Asambleja e përgjithshme e popullit grek.

6. Jasonit i erdhi era turma dhe i kishte hequr Palin dhe Silën në siguri. Në vend të ungjilltarëve, Jason dhe disa vëllezër u sollën para zyrtarëve të qytetit. Sundimtarët e qytetit. Fjalë për fjalë, politarkë. Meqenëse ky term ishte i panjohur prej kohësh në letërsinë greke, Luka u akuzua nga disa studiues për një pasaktësi të rëndë. Sidoqoftë tani janë gjetur mbishkrime, të cilat tregojnë se ky term ishte emërtimi i saktë teknik i magistratëve të qytetit në qytetet e Maqedonisë. Një listë e politikanëve të tillë është gjetur e gdhendur në një gur në një hark që vjen nga shekulli i parë pas Kr. në Selanik.

7. Jason u akuzua për strehimin e njerëzve, mësimet fetare të të cilëve kishin pasojat politike joshëse, sepse ata shpallën që Jezusi ishte një mbret që do të ishte një rival i perandorit romak. *Mbreti*. Fjala e zakonshme greke për të caktuar perandorin romak (Gjn 19,15; I Pjetri 2,13,17). Kjo ngjarje ilustron pse letrat e Palit si dhe Veprat kanë relativisht shumë pak për të thënë në lidhje me mbretërinë e Perëndisë. Është bërë shumë për faktin

se Pali pothuajse kurrë nuk e përcakton Jezusin si Mbret por përkundrazi e quan atë Zot. Ndonjëherë është thënë që Jezusi është Mbreti i Izraelit por Zoti i Kishës dhe se këta të dy janë koncepte krejtësisht të ndryshme. Kjo incident sugjeron që Pali vuri pak theks mbi mbretërinë e Jezusit dhe mbretërinë e Zotit sepse këto ide, të njohura dhe të çmuara për hebrejtë, ishin subjekt i keqkuptimit nga romakët dhe jepte të kuptonte një fuqi politike rivale. Një kryengritje e tillë ishte akuza e ngritur kundër Jezusit nga Pilati (Lk 23,2). Roma ishte tolerante ndaj shumë gjërave por jo ndaj dyshimeve për kryengritje. Prandaj Pali u shpalli Jezusin johebrejve si Zot – një koncept fetar që ishte i njohur dhe i pranueshëm për ta dhe nuk mbartte asnjë ndikim politik.

8,9 Politarkët u shqetësuan nga kjo akuzë, por meqenëse Pali dhe Sila nuk do të gjendeshin, ata e zgjidhën çështjen duke e bërë Jason dhe shokët e tij përgjegjës që të mos ndodhte asnjë prishje e paqes dhe morën një lidhje prej tyre që do të konfiskohej. në rast të telasheve të mëtejshme. Kjo është ndoshta pengesa satanike, së cilës i referohet Pali në I Sel. 2,18, gjë që e bëri të pamundur që ai të kthehej në Selanik dhe të vazhdonte shërbesën e tij.

10,11. Beroea ishte rreth 80 km në perëndim të Selanikut. Në këtë pikë Pali dhe Sila u larguan nga rruga kryesore ushtarake dhe u drejtuan për në jug drejt provincës së Akaisë. Këtu hebrejtë nuk ishin aq paragjykses sa ata në Selanik. Ata treguan hapjen e mendjes për të provuar mesazhin e Palit nga Shkrimet e DhV për të vendosur nëse ishte apo jo i vërtetë.

13-15. Kur hebrejtë armiqësorë të Selanikut erdhën në Beroe dhe nxitën kundërshtimin, disa nga vëllezërit e shoqëruan Palin deri në breg të detit dhe më pas në Athinë. Sila dhe Timoteu nuk e shoqëruan Palin në Athinë, por mbetën prapa në Beroe nën udhëzimet për t'u bashkuar me Palin sa më shpejt të ishte e mundur në Athinë.

16. Athina nuk ishte një qytet me rëndësi të madhe politike ose tregtare, por ishte qendra intelektuale më e famshme në botë. Edhe të rinjtë e Romës shpesh shkonin në Athinë për trajnimin e tyre universitar. Strategjia misionare e Palit nuk përfshinte ungjillëzimin e Athinës. Por ndërsa priste atje Silën dhe Timoteun, ai u prek shumë nga provat e idhujtarisë që pa. Tempujt e famshëm në Athinë ishin vepra arti të patejkalueshme për bukurinë, por Pali pa pas bukurisë errësirën e idhujtarisë.

17. Prandaj ai debatoi në sinagogën me judenjtë dhe me ata që besonin në Perëndinë dhe gjithashtu përfshiu diskutime për ata që rastësisht i takoi në treg.

18. Pasuesit e dy shkollave më filozofike të filozofisë së asaj dite dëgjuan mesazhin e tij. Epikurianët, të quajtur pas themeluesit të tyre Epikuri (341-270 p.e.s.), besuan se perënditë ekzistonin, por nuk kishin asnjë interes për mirëqenien e njerëzve. Fundi kryesor i jetës, që mbanin epikurianët, ishte kënaqësia, e cila duhej kërkuar në një jetë të lumtur dhe të qetë, pa dhimbje ose telashe ose frikë, veçanërisht frikën e vdekjes. Stoikët, të themeluar nga Zeno (rreth 300 p.e.s.), besuan se Zoti ishte shpirti i botës që zhyste të gjitha gjërat dhe se jeta e lumtur ishte ajo që jetonte në përputhje me natyrën. Meqenëse Zoti ishte në të gjithë njerëzit, të gjithë ishin vëllezër. Shumë stoikë ishin njerëz me parime të larta morale. Për këta filozofë, Pali dukej si një llafazan. Kjo fjalë, e cila është fjalë për fjalë mbledhësi i farërave, u përdor për të përshkruar atë që mori copëza njohurish të patretura. *Jezusi dhe ringjallja*. Për veshin grek, Jezusi dhe Anastasis (ringjallja) mund të tingëllojnë si emrat e një perëndie dhe një perëndeshe.

19. Areopagu mund të përcaktojë ose kodrën e Marsit (v. 22,), e cila ishte vendosur midis tregut dhe Akropolit, ose këshillin që u mbledh në kohërat antike në Kodrën e Marsit. Vargjet 22, 33 e bëjnë këtë të fundit më të mundshëm. Ky këshill nuk ishte një gjykatë, por një grup burrash që mbikëqyrnin çështjet fetare dhe arsimore. Pali u paraqit para këtij këshilli për të dhënë një llogari të “filozofisë” së tij, siç duket për t’i lejuar ata të përcaktonin nëse ai duhej të lejohej të jepte mësim në Athinë.

21. Athinasit dhe banorët e huaj u shquan për kuriozitetin e tyre, duke qenë të etur për të ditur “idenë e fundit të fundit”.

22. Kodra e Marsit është e njëjta fjalë e përkthyer Areopagun në 17,19 dhe duhet të jepet kështu. Duke qëndruar në mes të këtij këshilli, Pali u përpoq të vinte një pikë kontakti duke vëzhguar se ata ishin shumë fetarë.

23. Devocione do të thotë objekte adhurimi. Asnjë mbishkrim nuk është gjetur me fjalët “Për një Zot të panjohur”. Sidoqoftë, shkrimtarët grekë na thonë se altarët për “perënditë e panjohura” duhej të shiheshin në Athinë dhe “nëse do të kishte dy ose më shumë altarë secili mbante një mbishkrim” një perëndie të panjohur “, këta mund të quheshin mirë si” altarë perëndive të panjohura “. Në zellin e tyre fetar, athinasit nuk dëshironin të hiqnin nga adhurimi i tyre ndonjë perëndi me të cilën ata mund të mos njiheshin. Pali pohoi se ishte me të vërtetë një që ata nuk e njihnin dhe këtë ai do t’ua deklarojë atyre.

24,25. Meqenëse ky Zot është krijuesi i të gjitha gjërave, shpjegoi Pali, dhe Zoti i qiellit dhe i tokës, ai nuk mund të banojë në asnjë strukturë të ngritur nga njerëzit. As ai nuk ka nevojë për asgjë që shërbimi njerëzor ose adhurimi mund të sigurojë, sepse ai vetë është burimi i gjithë jetës.

26. Meqenëse Zoti është Krijuesi, të gjithë njerëzit burojnë nga një burim i përbashkët dhe të gjithë njerëzit janë të varur nga ai. Ai u siguroi atyre tokën për një vendbanim dhe stinët për të furnizuar ushqimin e tyre. Ky është i njëjti mendim që shfaqet në 14,17 në fjalimin për Grekët në Listër. Kohët është e njëjta fjalë e përkthyer në shtine në 14,17. 27. Mirësia e Zotit e shfaqur në botën e krijuar duhet t’i bëjë njerëzit të kërkojnë Zotin (shih Rom 1,20).

28. Zoti është si një Perëndi transhendent që nuk mund të identifikohet me krijimin e tij, ashtu edhe Ai krijues dhe mbështetës, nga i cili të gjithë njerëzit varen për vetë jetën e tyre fizike. Apostulli e ilustroi këtë me fjalë që duket se vijnë nga një poet kretas me emrin Epimenides. Ai pastaj iu referua poetit Arat nga vendi i tij, Cilicia. Pali donte të thoshte që të gjithë njerëzit janë pasardhës të Zotit në kuptimin që ata janë krijesat e Tij dhe varen nga Ai për gjithë jetën. Ekziston një doktrinë biblike për atësinë universale të Zotit dhe vëllazërinë e njeriut që mbështetet mbi faktin e krijimit të përbashkët sesa mbi një lidhje shpirtërore, siç tregon ky fragment.

29. Meqenëse Zoti është krijuesi i njerëzve, ai së paku duhet të jetë më i madh se njerëzit. Prandaj, për të identifikuar Hyjninë me diçka që njeriu ka bërë ose imagjinuar është lartësia e marrëzisë dhe thellësia e mëkatit (shih Rom 1,22-23).

30,31. Zoti i kaloi këto kohë të injorancës, por tani u ka dhënë njerëzve njohuri të plotë për veten e tij. Romakëve 3,25 i referohet këtij durimi të Zotit për “mëkatet e bëra më parë”, dhe Veprat 14,16 aludojnë për të njëjtin durim. Por durimi i Zotit nuk do të zgjasë përgjithmonë; për shkak të njohurisë së plotë të zbuluar tani në Krishtin, ai i urdhëron

njerëzit të pendohen dhe ai ka caktuar një ditë kur do të gjykojë botën me drejtësi nga njeriu në të cilin ka ardhur kjo dritë e re. Betimi (siguria) për këtë sigurohet nga ringjallja e Jezusit nga të vdekurit.

Shpesh është pohuar se në Athinë Pali u përpoq për qasjen intelektuale dhe u përpoq të ishte një filozof midis filozofëve sesa të predikonte ungjillin e thjeshtë të Jezu Krishtit. Kjo nuk është një kritikë e vlefshme, sepse zemra e shpalljes së hershme të krishterë ishte ringjallja e Jezu Krishtit dhe ky ishte theksi kryesor i Palit në Athinë. Asnjë mesazh nuk mund të ishte më i papëlqyeshëm për filozofët grekë sesa ai i ringjalljes trupore nga të vdekurit dhe një ditë gjykimi. Një mesazh i pavdekësisë personale në një gjendje të mishëruar do të kishte qenë i pranueshëm, por pohimi i ringjalljes trupore ishte “i pataktueshëm”. Pali nuk e lau Ungjillin e tij; ai shpalli të vërtetën që goditi zemrën e filozofisë greke.

32-34. Disa përqeshën mesazhin e Palit; të tjerët ishin të gatshëm ta diskutonin më tej. Kjo e mbylli dëgjimin, dhe Pali doli nga mesi i këshillit. Ai nuk ishte krejt pa sukses, sepse disa u bashkuan me të, duke rrëfyer besimin në Krishtin. Një besimtar ishte anëtar i Areopagut vetë. Por kishte pak të kthyer në fe në Athinë. Jo vetëm që nuk ka asnjë aludim për një kishë në Athinë, por “frytet e para të Akaisë” (I Kor 16,15) ishin në Korint dhe jo në Athinë. Nuk ka asnjë arsye adekuate për të ndier se dështimi i Palit ishte për shkak të një metode të rremë që ai më vonë e braktisi; kjo i detyrohej më tepër karakterit të vetë athinasve. Pali nuk kishte planifikuar ndonjë program ungjillor ose misionar në atë qytet.

18,1 Apostulli u nis nga Athina për në Korint, ku priti ardhjen e Timoteut dhe Silës nga Maqedonia. Korinti ishte kryeqyteti i provincës romake të Akaisë. Ai ishte vendosur në një istmus që komandonte rrugët detare në lindje dhe perëndim si dhe rrugët tokësore në veri dhe jug. Ishte një qendër e begatë tregtare, e famshme për karakterin e saj kozmopolit dhe e njohur për imoralitetin e saj. Sipas Strabonit, tempulli i Afërditës kishte një mijë prostituta fetare. Reputacioni i Korintit ilustron nga fakti që folja “të veproje si korintas” u përdor për të praktikuar kurvëri dhe fraza “vajza korintase” caktoi prostituta. Nuk është çudi që kisha korintike më vonë u mundua nga problemet e imoralitetit.

2. Suetoni (*Jeta e Klaudit* 25.4) na tregon se hebrenjtë po kënaqeshin me trazira të vazhdueshme me nxitjen e “Kreshtit” dhe Klaudi i dëboi ata nga Roma në 49 pas Krishtit pas Kr. Është e mundur që Kresti (që do të thotë “i dobishmi”) është një keqkuptim romak për Krishti, një term që ishte i pakuptimtë për romakët. Nëse është kështu, kjo do të thotë që ungjilli i Krishtit po predikohej në sinagogat hebraike në Romë dhe po takonte një rezistencë kaq të ashpër sa që Klaudi urdhëroi të gjithë hebrenjtë të largoheshin nga qyteti. Nuk është e qartë nëse Aquila dhe Priscilla (të quajtur Priska në letrat e Palit) ishin besimtarë para se të largoheshin nga Roma. Meqenëse asgjë nuk është thënë për Palin që u predikon Ungjillin atyre, ata ndoshta ishin bërë të krishterë në Romë. Ne nuk dimë asgjë për origjinën e kishës romake. Këta dy hebrenj erdhën në Korint dhe u vendosën në tregtinë e tyre të punëtorëve të lëkurës. Ishte e zakonshme që rabinët hebrenj të mos merrnin pagë për mësimet e tyre prandaj Pali, i cili ishte rritur si rabinë, kishte mësuar tregtinë e një punëtori lëkure. Apostulli nuk nisi menjëherë në ungjillizimin e Korintit, por u bashkua me Akuilën dhe Priskilën në praktikën e tregtisë së tij gjatë javës. Të Shtunat ai i kushtoi predikimit në sinagogë. Një mbishkrim është gjetur në Korint që daton nga fillimi i shekullit të parë, i cili thotë, “Sinagoga e Hebrenjve”.

5. Siç duket, Pali planifikonte të kthehej nga Korinti në Maqedoni dhe të vazhdonte shërbimin e tij në Selanik dhe Berejë pas mbërritjes së Silas dhe Timoteut. Letrat na tregojnë më shumë për lëvizjet e këtyre dyve sesa Veprat e apostujve. Pali i kishte lënë në Berejë me udhëzime për t'u bashkuar me të në Athinë sa më shpejt që të ishte e mundur (17,15). Në fakt, ata u bashkuan me Palin në Athinë (I Sel. 3,1), duke sjellë siç duket fjalën se nuk ishte e sigurt për të që të kthehej në Maqedoni. Prandaj, ai e dërgoi Timoteun përsëri në Selanik dhe Silën në një qytet tjetër në Maqedoni, ndoshta Filipe. Tani Sila dhe Timoteu u bashkuan përsëri me të në Korint; dhe kur ata raportuan se Pali nuk mund të kthehej në Maqedoni, ai iu përkushtua me një forcë të re ungjillëzimit të Korintit. I shtypur në shpirt, sipas teksteve më të mira, duhet të përkthehet ose ishte i detyruar nga fjala, ose merrej me predikim. Mesazhi i Palit ishte se Jezusi ishte Mesia.

7. Në vendin fqinj të sinagogës hebraike ishte një shtëpi në pronësi të njëfarë Tit Justit, një johebrenj që besonte në Perëndinë (krh. Shënim 10,2) i cili ndoqi sinagogën. Ai i hapi shtëpinë Palit për të predikuar Ungjillin kur apostulli u largua nga sinagoga.

8. Kthimi i Krispit në fe, sundimtarit të sinagogës (shih 13,15) së bashku me familjen e tij duhet të ketë qenë një goditje për hebrenjtë dhe t'i ketë dhënë një shtysë të madhe misionit të Palit. Pagëzimi i Krispit përmendet në I Kor 1,14.

9-11. Siç duket Pali nuk ishte i sigurt se ishte vullneti i Zotit që ai t'i përkushtohej ungjillëzimit të Korintit. Por Zoti tani e siguroi atë me një vizion, duke e nxitur të mos heshte dhe duke e siguruar që misioni i tij do të ndiqej me bekim dhe sukses hyjnor. Prandaj Pali kaloi më shumë kohë në Korint sesa ishte zakon i tij, duke mësuar fjalën e Zotit për një vit e gjysmë.

12. Në fund të kësaj periudhe kohore, një prokonsull i ri erdhi në provincën e Akaisë (Greqia e Jugut), kryeqyteti i të cilit ishte Korinti. Provinca të tilla ishin nën mbikëqyrjen e Senatit dhe drejtoheshin nga prokonsuj, të cilët plotësuan një mandat dy-vjeçar. *Galioni*. Vëllai i filozofit Seneka. Kjo siguron një datë relativisht të sigurt në karrierën e Palit, sepse Galioni arriti në Korint në korrik ose me 51 ose 52, ndoshta i pari. Pali kishte qenë tashmë në Korint për një vit e gjysmë. Hebrenjtë shfrytëzuan rastin për të provuar mashtrimin e këtij prokonsulli të ri, duke shpresuar se ai – mund t'i nënshtrohej presionit të tyre. Një vendim i pafavorshëm nga një guvernator romak kundër Palit do të kishte qenë efektiv jo vetëm në Korint, por në të gjithë provincën. Prandaj ata nxitën një trazirë dhe e sollën Palin para selisë së gjyqimit të Galionit, duke akuzuar ungjillorin për përhapjen e një feje që ishte në kundërshtim me ligjin romak. Ligji romak e njihte judaizmin si fe legjitime. Hebrenjtë e akuzuan Palin për mësimin e një feje të re që ishte në kundërshtim me judaizmin dhe për këtë arsye ishte në kundërshtim me ligjin romak.

14-16. Galioni pranoi që Pali ishte fajtor për asnjë keqbërje ose krim të egër. Dhe mesazhi i apostullit, për aq sa ai mund të tregonte, ishte vetëm një formë e ndryshme e judaizmit dhe e interpretimit të ligjit hebre. Prandaj ai nuk pranoi të jepte gjykim kundër Palit dhe i nxori akuzuesit nga gjykata.

17. Incidenti i mëposhtëm zbulon se midis njerëzve ekzistonin ndjenja të forta anti-hebraike. Sosteni kishte pasuar Krispin si sundimtar të sinagogës dhe njerëzit u vunë mbi të dhe e rrahën në prani të Galionit. Galioni qëllimisht nuk i kushtoi vëmendje këtij veprimi mafioz, i cili ishte. teknikisht prishje e paqes.

18. *e qethi kryet, sepse e kishte bërë kusht.* Pali tani qëndroi në Korint për një periudhë të pacaktuar kohe (shumë ditë), përtej vitit e gjysmë. Para se të linte Korintin, ai mori një zotim „nazir” (shih Nr 6,1-21) i cili ishte një veprim DhV falënderimi ose kushtimi ndaj Zotit. Gjatë periudhës së zotimit, adhuresi lejoi që flokët e tij të rriteshin të paprerë, dhe në fund të periudhës ai preu flokët. Është domethënëse që ndërsa Pali vendosmërisht refuzoi të lejojë që Ligji të vendoset mbi johebrenjtë, ai vetë, si hebre, vazhdoi të praktikonte shumë nga kërkesat e tij. Ndërsa erdhi në Kenkre, porti lindor i Korintit, gjatë rrugës për në Siri dhe Palestinë, koha e zotimit të tij kaloi dhe prandaj preu flokët.

19-21. Akuila dhe Priskila u ndanë nga Pali në Efes dhe u vendosën atje. Pali u angazhua në një shërbesë të shkurtër në sinagogë, por nuk pranoi të qëndronte.

22,23. Këto dy vargje të shkurtra përmbledhin një udhëtim të gjatë nga Efesi në Palestinë dhe kthehen. Kisha që Pali përshëndeti ishte sigurisht kisha në Jerusalem, megjithëse ky qytet nuk përmendet. Sidoqoftë, Antiokia e kishte sponsorizuar misionin dhe ai kaloi ca kohë në atë qytet.

D. **Misioni i Tretë, Azia e Vogël dhe Evropa.** 18,23-21,17.

Pali u kthye në Azi në atë që ne e quajmë udhëtimin e tij të tretë misionar, së pari duke udhëtuar nëpër krahinën Frygia-Galatia, të cilin e kishte vizituar në udhëtimin e tij të dytë misionar (16,6).

24,25. Luka tani ndërpret të dhënat e udhëtimeve të Palit për të treguar një incident që ndodhi në Efes. Pelegrinët hebrenj që erdhën në Jerusalem gjatë ditëve të shërbesës së Zotit tonë dëgjuan Gjon Pagëzorin që predikonte se Mesia do të vinte së shpejti. Ata njohën në personin dhe në veprat e Jezusit përmbushjen e profecive mesianike të DhV. Pelegrinë të tillë do të mbartnin në shtëpi një raport të predikimit të Gjonit dhe jetës dhe shërbesës së Jezusit, megjithëse nuk do të dinin për vdekjen dhe ringjalljen e tij dhe ardhjen e Shpirtit të Shenjtë në Rrëshajë. Apoloni i shkëlqyeshëm e kishte pranuar këtë lajm të mirë për Jezusin; dhe meqenëse ishte i fuqishëm në Shkrimet e Shenjta, ai ishte në gjendje të paraqiste Mesia e Jezusit në mënyrë efektive për judenjtë.

26. Kur Priscila dhe Akuila e takuan në Efes, ata e ndriçuan atë më saktë për ungjillin e krishterë, i cili përfshinte vdekjen dhe ringjalljen e Krishtit dhe ardhjen e Shpirtit të Shenjtë. Krejt e mundshme, Apoloni tani u pagëzua nga Akuila në emër të Krishtit.

27,28. Kur ai dëshironte të shkonte në Akajë, Akuila dhe Priscila dërguan letra rekomandimi për të dhe ai ishte në gjendje të forconte punën e Palit në Korint, duke hedhur poshtë çifutët duke provuar se Jezusi ishte Mesia. Që disa prej të krishterëve korintianë krijuan një parti që pretendonte Apolonin si udhëheqësin e tyre (I Kor 1,12; 3,4) ndoshta nuk ishte për shkak të ndonjë sjelljeje të pahijshme nga ana e tij.

19,1 Pali udhëtoi nga Galacia në Efes, duke ndjekur rrugën më të lartë, e cila ishte më e drejtpërdrejtë sesa rruga tregtare që ndiqte luginat përmes Kolosit dhe Laodicesë. Në Efes ai gjeti dishepuj që kishin të njëjtën njohuri të pjesshme për Jezusin si Apoloni. Nuk ka asnjë arsye të mirë për të refuzuar kuptimin e zakonshëm të dishepujve, besimtarë në Jezusin.

2. Apostulli pranoi që njohuritë e dishepujve për Jezusin ishin të paplota. Ai pyeti, pra: “A e morët Shpirtin e Shenjtë kur besuat?” Pjesorja greke ka besuar dhe është e aftë të përkthehet ose pasi keni besuar ose kur keni besuar. Meqenëse Shpirti i Shenjtë zakonisht merrej në kohën e besimit në Krishtin, ky i fundit është i preferueshëm. Përgjigjja e tyre

duhet të nënkuptojë se ata nuk kishin dëgjuar asnjë të vërtetë të krishterë për Shpirtin e Shenjtë, sepse kushdo që njihete me DhV do të kishte dëgjuar për Shpirtin e Shenjtë.

3,4 Këta dishepuj nuk kishin dëgjuar për Rrëshajën. Ata e dinin vetëm mesazhin e Gjon Pagëzorit – që njerëzit duhet të merrnin një pagëzim pendimi në pritje të Mesisë që do të vinte, Jezusit.

6,7 Kjo nuk përshkruan një Rrëshajë të re por një zgjatim të përvojës Rrëshajë për të përfshirë të gjithë besimtarët. Asnjë domethënie e veçantë nuk duhet kërkuar në imponimin e duarve të Palit për dhurimin e Shpirtit. Kjo përvojë, si ajo e Pjetrit dhe Filipit në Samari (8,16,17), është krijuar për të ilustruar unitetin e Kishës. Meqenëse besimtarët pagëzohen nga një Shpirt në një trup (I Kor 12,13), nuk mund të ketë grupe të tilla. Të krishterët para Palit u takuan me ta, edhe pse është e kotë të diskutohet nëse apostujt ishin shpëtuar para Rrëshajëve. Ata ishin dishepuj të Jezusit, por me një njohuri jo të plotë të Ungjillit.

8,9 Efesi ishte kryeqyteti i provincës romake të Azisë, ku banonte prokonsulli romak. Ishte qyteti kryesor aziatik në promovimin e adhurimit të perandorit. Ishte gjithashtu një qendër e rëndësishme tregtare, me një port detar të zënë, dhe gëzonte shumë lulëzim. Mesazhi i Palit në sinagogë për mbretërinë e Zotit vështirë se mund t'i referohet vendosjes së mbretërisë në ardhjen e dytë të Krishtit. Ungjilli i krishterë njofton se bekimet e mbretërisë së Zotit u kanë ardhur njerëzve paraprakisht në personin e Jezusit Mesia (shih Kol. 1,13). Shumica e hebrenjve e pranuan mesazhin e Palit në Efes; vetëm disa u forcuan dhe nuk besuan. Sidoqoftë, kjo grusht kishte një ndikim të tillë mbi kongregacionin, sa që Pali u largua nga sinagoga dhe mori me qira një shkollë ose dhomë leksionesh që i përkiste njëfarë Tirane. Një tekst thotë se Pali dha mësim nga 11 e mëngjesit deri në orën 4 të mëngjesit, kur biznesi u ndërpre zakonisht. Ai praktikoi tregtinë e tij gjatë mëngjesit dhe predikoi Ungjillin gjatë nxehtësisë së ditës. *Rruga*. Një frazë teknike për krishterimin në kishën e hershme.

10. Gjatë këtyre dy viteve Efesi ishte qendra për ungjillizimin e të gjithë zonës dhe prej saj u krijuan kisha në Kolos, Laodice dhe Hierapol (Kol. 2,1; 4,13). Ndoshta kishat e tjera të përmendura në Apok 2,3 lindën në këtë kohë.

12. Shamitë ose përparësit ishin artikuj veshjesh të përdorura në tregtinë e Palit.

13. Luka citon një ilustrim për të treguar efektivitetin e shërbesës së Palit në Efes. Ekzorcistët hebrenj udhëtues ishin të zakonshëm në botën antike. Në antikitet, emri i një personi ose i një hyjnie mendohej se kishte fuqi të veçantë që mund të kontrollonte personin në fjalë nëse emri do të përdorej në mënyrën e duhur. Këta ekzorcistë hebrenj, duke parë dëshmitë e mrekullive të bëra nga Pali në emër të Jezusit, u përpoqën ta përdorin këtë emër në praktikën e magjive të tyre magjike.

14-16. Asnjë kryepriift me emrin Skeva nuk dihet. Mund të ndodhë që këta shtatë hebrenj i bënë një pretendim të rremë priftërisë dhe Luka thjesht raporton pretendimin e tyre. Një pretendim i tillë do të ishte efektiv, sepse priftërinjtë me siguri do të dinin se si ta përdorin emrin hyjnor në mënyrë më efektive. Emri i Jezusit nuk mund të përdorej me magji dhe demoni e pranoi që këta hebrenj nuk kishin të drejtë ta përdornin atë.

18,19. Fati i shtatë hebrenjve çoi në kthimin në besim të shumë magjistarëve të tjerë. Rrëfimi dhe zbulimi i praktikave të tyre do të thotë që ata e braktisën magjinë e tyre, sepse besohej se sekretet magjike e humbnin fuqinë e tyre kur u bënë publike. Magjistarë

të tjerë sollën fletushkat e tyre të shkruara me magji dhe sharm dhe i dogjën ato publikisht. Një numër i pergamentëve të tillë magjikë janë zbuluar. Vëllimet e djegura në Efes kishin vlerë të paktën dhjetë mijë dollarë.

21. Më tej, Luka tregon qëllimin e Palit për shërbesën e tij të ardhshme. Qëllimi në frymë mund t'i referohet frymës së Palit ose udhëheqjes së Shpirtit të Shenjtë. Apostulli planifikoi të rishikojë kishat në Maqedoni dhe Akai për të mbledhur para për shenjtorët në nevojë në Jerusalem (2 Kor 8; 9; Rom 15,25 +.). Pasi e çoi këtë mbledhje parash në Jerusalem, ai synoi të vizitonte Romën. Ai nuk planifikoi një shërbesë të zgjatur atje, por dëshironte të vizitonte të krishterët romakë gjatë rrugës për në Spanjë (Rom 15,24,28). Ishte politika e tij të predikonte Ungjillin atje ku nuk ishte dëgjuar dhe të mos ndërtonte mbi themelin e një njeriu tjetër (Rom 15,20).

22. Pali dërgoi Timoteun dhe Erastin, dy nga bashkëpunëtorët e tij, përpara në Maqedoni, me synimin t'i ndiqnin ata së shpejti. Luka nuk e përmend Timoteun midis kohës kur ai u bashkua me Palin në Korint (18,5) dhe kësaj pike; por ai kishte qenë me apostullin në Efes. As Luka nuk regjistron ngjarje që ndodhën midis Palit dhe kishës korintase, ndërsa misionari ishte në Efes. Pali më parë e kishte dërguar Timoteun në Korint për t'u marrë me disa probleme në kishë (I Kor 4,17; 16,10,11). Përveç kësaj, vetë misionari i vjetër kishte bërë një vizitë fluturuese atje siç raportohet në 2 Kor 12,14; 13,1

23. Vendimi i Palit për të lënë Efesin u nxitua nga një trazirë që u ngrit rreth Rrugës. Efesi ishte selia e adhurimit të perëndeshës së madhe Artemida. Artemida nuk ishte perëndesha tradicionale greke me këtë emër por perëndesha antike-nënë e Azisë së Vogël, e njohur zakonisht si Kibeles. Tempulli i Artemidës, themelet e të cilit janë zbuluar, ishte një nga shtatë mrekullitë e botës antike.

24-27. Një biznes fitimprurës kryhej nga një shoqëri argjendarësh që bënë dhe shisnin faltore miniaturë argjendi që përmbajnë shëmbëlltyra të perëndeshës. Shërbesa e Palit ishte aq e efektshme sa shitja e vendeve të shenjta po binte. Prandaj, një farë Dhimitri thirri një takim esnafësh dhe vuri në dukje se tregtia e argjendarëve rrezikonte të përçmonte dhe se nëse ungjilltarët do të ndërprisnin trazira, vetë perëndesha Artemidë mund të hiqej nga madhështia e saj. Adhurimi i Artemidës dihet se është praktikuar në të paktën tridhjetë e tre vende në botën antike.

28-30 Shpirti i turmës së argjendarëve u përhap si një infektim në të gjithë qytetin dhe dha një demonstrim publik në amfiteatrin në ajër të hapur. Rrënojat e këtij amfiteatri janë zbuluar; mund të mbante mbi njëzet mijë njerëz. Meqenëse Pali nuk ishte në atë moment i disponueshëm, turma kapi dy nga bashkëpunëtorët e tij; dhe kur apostulli kishte si qëllim të dilte për t'u ndeshur me turmën, dishepujt e tjerë nuk e linin ta bënte këtë.

31. Aziarkët. Zyrtarët krahinorë që mbikëqyrnin dhe promovonin kultin e adhurimit të Romës dhe perandorit. Vetëm një person plotësonte zyrën në të njëjtën kohë, por titulli u mbajt në një cilësi nderi nga mbajtësit e mëparshëm të zyrës. Pali kishte një numër miqsh midis këtyre asiarkëve që e lutën të mos dilte në amfiteatër.

32. Ndërkohë në amfiteatër mbretëronte një konfuzion i plotë, kështu që shumica e njerëzve nuk e dinin arsyen e mbledhjes.

33,34. Disa nga hebrenjtë në turmë menduan se ishin në rrezik të fajësoheshin për trazirat. Prandaj ata paraqitën një burrë me emrin Aleksandër për të mbajtur një fjalim dhe për t'i pastruar ata nga faji. Por zëdhënësi i tyre u thirr poshtë, dhe kaosi mbizotëroi.

35. Rendi u rivendos më në fund nga nëpunësi i qytetit, zyrtari ekzekutiv i asamblesë së qytetit. Si oficer ndërlidhës midis Efesit dhe guvernatorit romak, ai ishte përgjegjës për një tubim kaq të trazuar. Kur ai i qetësoi njerëzit, kujtojini ata se Efesi nuk rrezikonte të degradohej, sepse ishte i famshëm në të gjithë botën si rojtari i tempullit në Artemidës. Imazhi që ra nga Jupiteri është përkthimi i një fjale të vetme greke që do të thotë fjalë për fjalë nga qielli, dhe ndoshta i referohet një meteori në të cilin adhuruesit e Artemidës menduan se zbuluan një ngjashmëri të perëndeshës dhe të cilën ata e adhuronin në tempull.

37,38. Këta njerëz, tha ai, nuk kishin bërë asgjë sakrilegje dhe as blasfemi. Për më tepër, kishte ditë të rregullta gjyqësore dhe kishte prokonsuj që ishin caktuar për të trajtuar çështje të tilla. Argjendarët duhet të ngrenë akuza kundër njëri-tjetrit përmes këtyre kanaleve të rregullta.

39. Çështjet e tjera duhet të zgjidhen në kuvendin e rregullt, jo në një tubim të parregullt. Asamble është fjala greke *ekklesia*, e cila përcakton mbledhjen e rregullt, të qytetarëve grekë.

40,41. Argjendarët kishin frikë nga humbja e biznesit të tyre. Nëpunësi i qytetit vuri në dukje se rreziku i tyre i vërtetë qëndronte në mundësinë e akuzimit të tyre nga romakët për trazira, pasi nuk mund të jepej asnjë arsye për të justifikuar tubimin e hutuar. Këto fjalë e qetësuan turmën dhe e shpërndanë kuvendin.

20,1 Qëllimi i Palit për të rishikuar Maqedoninë dhe Akainë, i deklaruar në 19,21, tani ishte kryer. Largimi i apostullit nga Efesi pasqyrohet në 2 Korintasve. Kur mbërriti në Troadë, iu paraqit një mundësi e shkëlqyer për të predikuar Ungjillin, por shqetësimi i tij për problemet në kishën e korintasve nuk i dha atij lirinë e shpirtit për të përfituar prej tij. Pali më parë e kishte dërguar Titin në Korint për t'u marrë me problemet serioze midis besimtarëve atje dhe priti që të takonte bashkëpunëtorin e tij në Troadë. Mos arritja e Titit siç pritej rëndoi zemrën e Palit, dhe për këtë arsye ai u largua nga Troada dhe u drejtua për në Maqedoni për të takuar ndihmësin e tij (2 Kor 2,12-13). Kur Titi erdhi më në fund nga Korinti, ai solli lajmin e mirë të kushteve të përmirësuara në kishë (2 Kor 7,5-16). Në këtë kohë Pali i shkroi Korintit letrën e dytë, duke ia dërguar para ardhjes së tij me anë të Titit dhe një vëllai tjetër (2 Kor 8,17-19).

2,3 Luka i kalon të gjitha këto aktivitete pa asnjë fjalë. Pasi vizitoi kishat në Maqedoni, Pali mbërriti në Greqi, ose Akajë dhe atje kaloi tre muaj, ndoshta në Korint. Gjatë kësaj kohe ai e shkroi Letrën drejtuar romakëve, duke informuar besimtarët në Romë për qëllimin e tij për të vizituar Jerusalemin dhe më pas për të ardhur në Romë (Rom 15,22-29). Luka nuk arrin të përmendë një nga arsyet kryesore për udhëtimin e fundit të Palit në Jerusalem, dorëzimin e një mbethjej bujar të parave që shenjtorët në Maqedoni dhe Akajë kishin bërë për të ndihmuar të varfrit (Rom 15,25-27; 2 Kor 8; 9) Ndërsa Pali ishte gati të merrte anije nga Korinti në Siri, ai mësoi për një komplot nga hebrenjtë për ta vvarë në këtë udhëtim. Ai ndryshoi planet e tij dhe, duke udhëtuar nga toka nëpër Maqedoni, riktheu hapat e tij.

4. Shokët e Palit udhëtuan me të në Jerusalem. Kjo parti përbëhej nga përfaqësues zyrtarë të disa kishave që u dërgonin para shenjtorëve në Jerusalem.

5. Këtu fillon një seksion i dytë që karakterizohet nga “ne”, i cili vazhdon në 20,15 dhe rifillon në 21,1. Luka ishte lënë në Filipe, në udhëtimin e dytë të Palit (16,16). Tani ai u bashkua me apostullin në Filipe dhe vazhdoi me të në Jerusalem. Pjesa tjetër e festës vazhdoi përpara dhe u takua me Palin në Troadë.

6. Apostulli qëndroi në Filipe për të respektuar javën e bukës së ndorme dhe më pas lundroi me Lukën në ‘Troas për t’u bashkuar me pjesën tjetër të partisë.

7. Misionarët u mbledhën me besimtarët në Troadë ditën e parë të javës për të predikuar dhe për të festuar Darkën e Zotit. Kjo është referimi më i hershëm i qartë për praktikën e krishterë për të vëzhguar të Dielën si ditë adhurimi. Të krishterët e parë, si hebrenj, ndoshta vazhduan të respektonin shabatën si dhe ditën e parë të javës. Nuk na thuhet kur dhe si lindi praktika e adhurimit të së Dielës në kishë.

8,9 Takimi u mbajt në një dhomë të sipërme në katin e tretë. Ndryçimi sigurohej nga shumë llamba të tymosura, të cilat e bënë ajrin të zihej si dhe i tymosur.

11. Buka e thyer i referohet thyerjes së bukës së Darkës së Zotit. Ngrënë i referohet agape ose festës së dashurisë, një vakt miqësie që shoqëronte Darkën e Zotit.

13-15. Luka dhe anëtarët e tjerë të partisë tani morën një anije nga Troadë përreth një toke në Asos, ndërsa Pali udhëtoi nga toka. Apostulli nisi me pjesën tjetër të partisë së tij në Assos dhe lundroi për në Mitilene, qyteti kryesor i ishullit Lesbos. Nga Mitilene, ata lundruan midis territorit dhe ishujve të Kios dhe Samos derisa arritën në Milet.

16,17. Meqenëse Pali dëshironte të mbërrinte në Jerusalem ditën e Rrëshajëve, ai kishte marrë një anije nga Troada që ndaloi në Milet, por nuk shkoi në Efes. Ai nuk dëshironte tani të vizitonte Efesin sepse nuk kishte kohë të merrej me problemet dhe jetën e kishës atje. Por, meqenëse anija e tij ishte shtrirë në Milet për disa ditë, kishte kohë për të dërguar në Efes dhe për të bërë që krerët e kishës të vinin tek ai për një vizitë të shkurtër.

18-35. Predikimi i Palit drejtuar pleqve efesianë ka një domethënie të madhe sepse pasqyron thjeshtësinë e organizatës së hershme të kishës. Luka i quan udhëheqësit e Efesit pleq ose presbiter (v. 17), ndërsa Pali i quan mbikëqyrës. Kjo fjalë është *episkopoi*, e përkthyer më vonë “peshkopë” (Phil 1,1; 1 Tim 3,1,2; Tit 1,7). Presbiteri ka një prejardhje hebreje, ndërsa mbikëqyrësi ka një formim grek. Është e qartë se këto dy terma përcaktojnë të njëjtën zyrë të presbiter-peshkopit. Vetëm në një kohë më vonë, peshkopi bëhet një sundimtar i ndryshëm nga presbityuesit. Pali e përmbledhi shërbesën e tij në Efes duke thënë se ai kishte dëshmuar ungjillin e hirit të Zotit (v. 24), duke predikuar mbretërinë e Zotit (v. 25), dy fraza që këtu janë sinonime dhe të këmblyeshme. Zakonisht në librin e Veprave mbretëria e Zotit i referohet sferës eskatologjike të shpëtimit (14,22). Por në këtë fragment, mbretëria e Zotit është përmbledhja e gjithë mesazhit të Palit në Efes dhe i referohet bekimeve të tanishme të shëlbimit në Krishtin.

22. Pali po shkonte në Jerusalem nën detyrimin hyjnor.

23. Shpirti i Shenjtë i kishte zbuluar Palit, ndoshta përmes thënieve të profetëve (shih 21,1-14), se lidhjet (fjala shpesh u referohet lidhjeve të burgut) dhe mundimeve që prisnin.

28. Ky varg paraqet një problem të vështirë tekstual. Është e mundur të përkthehet, të cilën ai e ka blerë me gjakun e Birit të tij.

29,30. Pali parashikoi që problemet do të vinin në kishën efesiane nga dy burime, ujqër të egër do të hynin në kishë nga jashtë dhe mësues të rremë do të ngriheshin nga mesi i tyre për t'i larguar dishepujt nga besimi. Rritja e herezisë në Efes pasqyrohet në I Tim 1,3-7. 33-35. Pali u kujtoi efesianëve zakonet e tij për të punuar me lëkurë jo vetëm për të mbajtur veten, por për të siguruar nevojat e të tjerëve me të. Ai citoi një thënie të Zotit e cila nuk është regjistruar në asnjë nga Ungjijtë tanë, në lidhje me bekimin e dhënies. Kështu, shumë pak thënie autentike të Krishtit kanë mbijetuar jashtë Ungjijve tanë. Qëllimi kryesor i dhënies në kishën e hershme ishte të siguronte nevojat e vëllezërve të varfër sesa të mbështeste predikimin e Ungjillit, siç është rasti sot.

36-38. Pritja e pleqve efesianë që ata të mos e shohin më fytyrën e tij nuk ka pse të kuptohet si një profeci e shpejtë që Pali nuk do ta vizitonte më kurrë Efesin. Letrat Baritore tregojnë një shërbesë të mëtejshme pas lirit të tij nga burgu në Romë. Sidoqoftë, si 20,22,24, pasqyron pritjen që Pali i prisnin probleme serioze dhe vdekje të mundshme.

21,1,2. Pali dhe partia e tij rifilluan udhëtimin e tyre me anije, duke lundruar midis ishujve dhe kontinentit. Kos dhe Rodos. Dy ishuj ku u ankoruan brenda natës. Rodos ishte gjithashtu emri i një qyteti të vendosur në ishullin me të njëjtin emër. Në Patara, një qytet në kontinent, ata gjetën një anije që do të lundronte direkt përtej detit për në Feniki, duke lënë ishullin e Qipros në të majtë të tyre. Siç duket, kushtet e favorshme i lejuan ata të bënin një udhëtim të shpejtë, pasi pas kësaj pike, Pali nuk dukej më i nxituar për të arritur në Jerusalem me anë të Rrëshajëve.

3-6. Kur zbritën në Tir, Pali kishte pak kohë të lirë, sepse u deshën shtatë ditë që anija të shkarkonte ngarkesën e saj. Dishepujt kishin ardhur në Feniki si rezultat i përndjekjes pas vdekjes së Shtjefnit (11,19), dhe Pali tani kërkoi dishepujt, në Tir. Në këtë kishë ishin profetë që zbuluan përmes Shpirtit se Pali u përball me rreziqe serioze në Jerusalem. Prandaj ata u përpoqën ta bindnin atë nga qëllimi i tij. Sidoqoftë, kur Pali këmbënguli, e gjithë kisha e shoqëroi atë në anijen e tij dhe pas lutjes në breg të detit, ungjilltari dhe partia e tij filluan.

7. Duke vazhduar udhëtimin, ata lundruan për në Ptolemaidë, portin jugor të Fenikisë, ku Pali kaloi një ditë me besimtarët në atë qytet.

8. Kur arriti në Cezare, apostulli u argëtua nga Filip, i cili kishte fituar një reputacion si ungjilltar. Filip, një nga shtatë të zgjedhur për të mbikëqyrur shërbesën për të vejat në kishën e hershme (6,3 +.), Kishte ungjillizuar Samarinë (8,5 \$.), Eunukun Etiopian (8, 26 e tutje) dhe fushë bregdetare (8,40). Ai u pa për herë të fundit në Cezare (8,40) dhe siç duket bëri shtëpinë e tij të përhershme në atë qytet. Ai quhet Filip ungjilltar për ta dalluar atë nga Filip apostulli.

9. Katër vajzat e Filipit ishin të pajisura me dhuntinë e profecisë. Fakti që ato ishin të pamartuar është vetëm një detaj interesant dhe nuk mbart ndonjë rëndësi të nevojshme fetare.

10,11. Pali, që nuk ishte më nën presion për të arritur në Jerusalem, kaloi disa ditë me Filipin. Agabi, një profet nga Jerusalem (11,27-28), duke ndjekur shembullin e profetëve të DhV, veprimi në mënyrë simbolike për fatin që ai parashikoi për apostullin në Jerusalem dhe parashikoi që ai do t'u dorëzohej johebrenjve.

12,13. Përsëri besimtarët u përpoqën ta bindnin Palin nga shkimi në Jerusalem. Ai u përgjigj se nuk ishte e rëndësishme për të nëse ai jetonte apo vdiste, por lotët e tyre ishin në rrezik të “zbutjes së vullnetit të tij”.

14. Miqtë e Palit më pas pranuan vullnetin e Zotit. Nuk ka asnjë arsye për të menduar se Pali shkoi në Jerusalem duke shkelur vullnetin e Zotit. Ne duhet të kuptojmë disa parashikime profetike jo si ndalesa nga Shpirti i Shenjtë, por si paralajmërime të asaj që pritet. Si rezultat i këtyre profecive, miqtë e Palit u përpoqën ta bindnin atë nga rrezikimi i jetës së tij; por apostulli qëndroi i palëkundur në përmbushjen e kursin e tij dhe në përmbushjen e vullnetit të Zotit pavarësisht nga rreziku personal.

16. Greqishtja e këtij vargu është pak e errët dhe mund të përkthehet si «duke na sjellë në shtëpinë e Mnasonit. . . me të cilin duhet të kalojmë; Mnasoni jetonte diku midis Cezaresë dhe Jerusalemit (një udhëtim prej 104 km), dhe atje festa kaloi natën. Sidoqoftë është po aq e mundshme që Mnasoni, dishepull që nga ditët e hershme (një dishepull i vjetër nuk ka asnjë aludim për moshën e tij) por një hebre helenist, të kishte një shtëpi në Jerusalem, ku ai planifikoi të argëtojë Palin dhe festën e tij. Pali shoqërohej nga të krishterë johebrenj dhe nuk ishte e qartë se si këta johebrenj do të mirëpriteshin nga të krishterët hebrenj në Jerusalem. Strehimi i siguar nga Mnason premtoi të shmangte tensionet që mund të lindnin për shkak të shoqërimeve midis besimtarëve hebrenj dhe johebrenjve.

V. Përhapja e Kishës deri në Romë. 21,18-28,31.

Luka ka treguar shtrirjen e kishës nga Jerusalemi përmes Judesë dhe Samarisë derisa u krijua një kishë gjyshe e pavarur johebre në Antioki. Nga Antiokia, Ungjilli u mbart nga Pali në tre misione përmes Azisë romake dhe Evropës. Puna ungjillizuese dhe misionare po zhvillohej padyshim gjatë kësaj kohe nga apostujt e tjerë. Për shembull, nuk kemi asnjë llogari për ungjillëzimin e Egjiptit, me qendrën e tij të madhe, Aleksandrinë. Luka ka të bëjë vetëm me gjurmimin e skicave kryesore të asaj që ai e konsideron si vija më e rëndësishme e zgjerimit – drejt Romës. Mbetet vetëm nevoja për të regjistruar misionin e Palit për të marrë Ungjillin në Romë.

Është e qartë se nuk ishte qëllimi i Lukës për të regjistruar ungjillëzimin fillestar të Romës dhe as fillimet e kishës atje, sepse ai tregon se si vëllezërit e krishterë e pritën Palin kur mbërriti në kryeqytet (28,15). Ne e dimë që Pali i kishte shkruar një letër kishës në Romë (Rom 1,7), por Luka nuk na jep asnjë shënim se si Ungjilli erdhi fillimisht në Qytetin Perandorak.

Meqenëse qëllimi i Lukës nuk ishte të përshkruante ungjillëzimin fillestar të Romës, ka të ngjarë të tregonte se megjithëse Pali u predikoi për herë të parë hebrenjve mbretërinë e Zotit, ai iu drejtua johebrenjve kur hebrenjtë refuzuan mesazhin e tij (28,24-31). Shtrirja gjeografike e kishës nuk ishte interesi kryesor i Lukës; ishte më tepër lëvizja e historisë shëlbuese nga hebrenjtë të johebrenjtë. Në përputhje me këtë qëllim, Luka i kushton hapësirë mjaft të madhe shënimit të vizitës së fundit të Palit në Jerusalem, jo sepse vizita ishte e rëndësishme në vetvete, por sepse tregoi refuzimin përfundimtar të Ungjillit nga Jerusalemi.

A. Refuzimi i Ungjillit nga Jerusalemi. 21,18-26,32. 18,19.

Pali u prit në Jerusalem nga Jakobi, vëllai i Zotit, i cili ishte bërë udhëheqësi i kishës së Jerusalemit (15,13) dhe nga pleqtë. Siç duket asnjë nga apostujt nuk ishte në Jerusalem në këtë kohë. Pali u mirëprit me përzemërsi nga udhëheqësit e kishës, të cilëve u tregoi suksesin e Ungjillit midis johebrenjve. Ai bëri një deklaratë për efekt se besimtarët johebrenj u prezantuan në jetën e krishterë vetëm në bazë të besimit, përveç mbajtjes së ligjit hebre. Drejtuesit e kishës së Jerusalemit e miratuan me gjithë zemër këtë procedurë.

20,21. Megjithëse drejtuesit e kishës së Jerusalemit ishin të kënaqur me raportin e Palit, ata patën një fjalë paralajmërimi për të. Ata i thanë atij se kishte mijëra hebrenj besimtarë të cilët edhe si të krishterë vazhduan të ishin të zellshëm për ligjin e Moisiut dhe se këta ishin informuar se Pali jo vetëm që u predikoi johebrenjve një ungjill hiri tërësisht përveç Ligjit, por gjithashtu i mësoi hebrenjtë e shpërndarjes për të braktisur Moisiun dhe për të neglizhuar rrethprerjen dhe respektimin e zakoneve t; DhV. Kjo do të thoshte që Pali i nxiti judenjtë të braktisnin judaizmin dhe të pushonin së qeni hebrenj, d.m.th., të bëheshin johebrenj.

22-24. Jakobi dhe pleqtë e Jerusalemit kuptuan se ky raport nuk ishte i vërtetë dhe se Pali lejoi besimtarët hebrenj si hebrenj të vazhdonin me Ligjin. Por ata menduan se duhet bërë diçka për t'u treguar të krishterëve hebrenj se ky raport ishte i rremë. Ata sugjeruan që Pali t'i nënshtrohej Ligjit për t'u provuar judenjtë se ai nuk mbrojtë heqjen e Ligjit për të krishterët hebrenj. Kishte katër hebrenj që kishin bërë një zotim nazarit. Kjo zakonisht zgjaste tridhjetë ditë, por ata kishin pësuar ndonjë ndotje që i kishte vendosur ata në një gjendje të papastërtisë rituale për shtatë ditë (v. 27). Në fund të kësaj periudhe, ata do të rruanin kokën dhe do t'i ofronin Zotit disa flijime pastrimi. Pleqtë i sugjeruan Palit që të identifikohet me këta të katër dhe të praktikonte zakonet e zakonshëm hebre për të paguar shpenzimet për flijimet. Kjo do t'i provonte kishës hebreje se vetë Pali i pranoi zakonet hebraike.

25. Jakobi e siguroi Palin se kjo nuk do të thoshte një modifikim i vendimit të marrë në kuvendin e Jerusalemit që johebrenjtë të ishin të lirë nga Ligji, por vetëm të përmbaheshin nga disa gjëra që do t'u jepnin shkelje të veçantë vëllezërve të tyre të krishterë hebrenj.

26. Pali pranoi këshillën e pleqve dhe për disa ditë rresht (folja është në kohën e pakryer) hyri në tempull me katër hebrenjtë për të kushtuar një flijim pastrues për secilin prej tyre.

Nuk ka ndonjë mospërputhje thelbësore midis gatishmërisë së Palit për të respektuar Ligjin dhe insistimit të tij jo fleksibël që besimtarët johebrenj të mos futen nën Ligj, pasi ata qëndronin nën hir. Si një krijesë e re në Krishtin Jezus, as rrethprerja dhe as parrethprerja nuk mund të kishin ndonjë rëndësi jetike për Palin (Gal 6,15). Ungjillori i konsideroi praktika të tilla fetare një çështje indiference, sepse bota ishte kryqëzuar për të dhe ai për botën (Gal 6,14). Ai vetë tha se nëse një njeri kthehej si hebre, ai do të mbetej hebre (I Kor 7,18), sepse rrethprerja në vetvete nuk do të thotë asgjë. Të krishterët hebrenj mund ta mbajnë Ligjin si hebrenj, jo si të krishterë. Por kur u bënë përpjekje për të imponuar Ligjin mbi të krishterët johebrenj si bazë të shpëtimit, Pali kundërshtoi dhe këmbënguli për lirinë e plotë nga Ligji. Padyshim nëse besimtarët hebrenj do të kishin dashur të hiqnin dorë nga praktikimi i Ligjit, Pali nuk do t'u rezistonte atyre. Pozicioni i Palit për të lejuar që përshtatshmëria të përcaktojë parimin në fusha të caktuara është një

çështje kaq delikate saqë shumë nuk e kanë kuptuar atë dhe e kanë akuzuar atë pa nevojë për mospërputhje radikale.

27-29. Siç duket, veprimi i Palit kënaqi të krishterët hebrenj, por zgjoi armiqësinë e një grupi hebrenjsh jobesimtarë nga Azia, të cilët kishin ardhur në Jerusalem për të adhuruar në festën e Rrëshajëve. Këta njerëz e kishin njohur Palin në Azi dhe e kishin parë në Jerusalem në shoqërinë e Trofimit, një johebre i kthyer nga Efesi. Tani, kur panë apostullin në oborrin e Izraelit, ku lejoheshin vetëm hebrenjtë, u hodhën në përfundimin se ai e kishte marrë me vete Trofimin në oborrin e tempullit. Zona e tempullit përfshinte një oborr të gjerë të johebrenjve në të cilin jo-hebrenjtë ishin të lirë të shkonin e të shkonin. Midis kësaj oborri të jashtëm dhe oborrit të Izraelit ishte një parapet i ulët me mbishkrime që paralajmëronin johebrenjtë të mos dilnin në oborrin e Izraelit për dhimbjen e vdekjes. Dy nga këto mbishkrime janë gjetur. Hebrenjtë aziatikë supozuan se Pali kishte përdhosur kështu tempullin dhe kishte ndotur vendin e shenjtë.

30. Një frymë turme u përhap shpejt nëpër turmë, dhe Pali u tërhoq nga oborri i Izraelit në oborrin e johebrenjve. Pastaj portat që ndanin dy gjykatat u mbyllën për të parandaluar trazira të mëtejshme brenda zonave të shenjta.

31. Në veriperëndim të zonës së tempullit ishte Kulla e Antonisë, e cila strehonte një grup ushtarësh romakë nën një tribun ushtarak. Kjo kullë lidhej me oborrin e tempullit nga dy shkallë, me të cilat mund të kishte hyrje të shpejtë në rast problemi. Një grup përbëhej nga një mijë burra. Tani ndërsa Pali po vritej nga veprimi i një turme, në tribunën e garnizonit erdhi fjala se po ndodhte një trazirë.

32. Ai mori një bandë prej të paktën 200 burrash me centurionët e tyre dhe ndërhyri në kohë për të shpëtuar jetën e Palit.

33. Ai e arrestoi Palin, duke e marrë në mbrojtje mbrojtëse dhe urdhëroi që ai të lidhej me zinxhirë për dy ushtarë për t'u ruajtur.

34. Kur tribuna u përpoq të përcaktojë shkakun e trazirës, thirrjet e turmës ishin aq kontradiktore sa ai nuk mund të zbulonte se çfarë kishte ndodhur. Prandaj ai urdhëroi që Palin ta ngrinin shkallët e fortesës dhe në kazerimat.

35. Por, kur arritën shkallët që të çonin në Kullën Antonia nga zona e tempullit, turma ishte bërë aq e dhunshme saqë ushtarëve iu desh ta merrnin Palin dhe ta mbartnin.

37. Ndërsa ata erdhën në krye të shkallëve, Pali befasoi tribunën duke i folur në greqisht.

38. Rreth tre vjet para kësaj kohe, një hebre egjiptian kishte ngritur një revoltë duke çuar katër mijë burra në Malin e Ullinjve, duke premtuar se muret e qytetit do të rrafshoheshin para tyre dhe se ata do të ishin në gjendje të përmbysnin garnizonin romak. Përkrahësit e kësaj revolte u quajtën thikëtarët (lat. sicarii) sepse secili mbante një thikë (sica) të fshehur në rrobat e tij me të cilat mund të vriste kundërshtarët politikë. Kjo revoltë ishte shtypur nga prokurori romak Feliks, por egjiptiani kishte shpëtuar. Për disa arsye tribuna e identifikoi robërinë e tij me atë rebel hebre.

39,40. Kur Pali siguroi tribunën se ai, si një hebre, kishte të drejtë të hynte në zonat e tempullit dhe se ai ishte një qytetar i qytetit të rëndësishëm të Tarsit, oficeri e lejoi atë të përpiqej të qetësonte turmën. Apostulli qëndroi në krye të shkallëve me pamje nga oborri i johebrenjve, ndërsa ushtarët qëndruan poshtë tij në shkallët. Kur Pali tërhoqi

vëmendjen e turmës, ai filloi të fliste me ta në dialektin vendas aramaik, i cili ishte gjuha e zakonshme hebraike si e Palestinës ashtu edhe e Azisë perëndimore.

22,1,2. Shumë hebrenj të Diasporës mund të flisnin vetëm greqisht; dhe kështu kur apostulli iu drejtua papritur turmës në dialektin e tyre, ai tërhoqi vëmendjen e tyre.

3. Pali u përpoq të fitonte simpatinë e tyre duke i siguruar që ai e kuptonte në mënyrë të përsosur besimin hebre. Megjithëse kishte lindur në Tars, ai ishte rritur në Jerusalem nën Gamaliel, i cili ishte një nga rabinët më të famshëm të kohës. Kështu ai ishte arsimuar në përputhje me mënyrën e rreptë të ligjit të judenjve dhe kishte qenë aq i zellshëm ndaj Zotit sa ata vetë.

4,5 Ai më tej u përpoq të fitonte simpatinë hebraike duke kujtuar turmën se, si një zell i zellshëm për Ligjin, ai kishte përndjekur ndjekësit e kësaj Rruge. Ai u kujtoi atyre se kryepriifti dhe i gjithë këshilli i pleqve (Sinedri hebre) mund të mbështesnin dëshminë e tij, sepse ata u kishin dhënë letra ekstradimi vëllezërve hebrenj në Damask për të arrestuar besimtarët hebrenj që kishin ikur në atë qytet.

6-16. Apostulli u tha hebrenjve atë që e kishte larguar nga zelli i tij për traditat hebraike (krh. Tregimi i mëparshëm i kthyerit të tij në fe, Veprat 9). Ai theksoi se porosia e tij nga Krishti i ringjallur dhe i ngjitur në lavdi kishte ardhur tek ai përmes një besimtari hebre i cili ishte një njeri i devotshëm sipas ligjit dhe që kishte një reputacion të mirë midis hebrenjve në Damask. Anania i kishte thënë që Zoti i etërve tanë, domethënë Zoti i Izraelit, e kishte zgjedhur atë për të njohur vullnetin e tij, për të parë Mesinë dhe për të qenë dëshmitar i të gjithë njerëzve për ato që kishte përjetuar. Atëherë Anania e nxiti Palin të pagëzohej në shenjë të larjes së mëkateve të tij, duke thirrur emrin e Zotit.

17-21. Pali tregoi një konfirmim të kësaj thirrje që iu dha përmes një vegimi pasi ishte kthyer në Jerusalem (9,26). Meqenëse Pali nuk ishte i interesuar të jepte një raport të plotë të përvojës së tij, ai i la të gjitha përmendjet për tre vitet që kaloi në Nabate (krh. Gal 1,17,18). Ai tregoi një aspekt tjetër të përvojës së tij në Jerusalem që Luka nuk e regjistroi në tregimin e tij të mëparshëm. Veprat 9 thonë se Pali u dërgua nga Jerusalem nga vëllezërit për t'i shpëtuar një komploti për ta vvarë (v. 28-30). Këtu Pali na tregon se ai ishte larguar nga Jerusalem në përgjigje të një fjale nga Zoti. Ndërsa ishte duke u lutur në tempull si një hebre besnik, Perëndia e kishte paralajmëruar atë në një transë se Jerusalem nuk do ta merrte mesazhin e tij dhe që ai të largohej shpejt nga Jerusalem. Pali protestoi që njohuria e hebrenjve për zellin dhe sinqeritetin e tij të hershëm në përndjekjen e të krishterëve do t'i bindte ata për realitetin e kthimit të tij në fe. Zoti u përgjigj që ai të largohej nga Jerusalem, sepse do të dërgohej shumë larg te johebrenjtë. Martir do të thotë “dëshmitar”, dhe vetëm gradualisht erdhi për të caktuar një dëshmitar i cili vulosi dëshmitarin e tij me vdekjen e tij.

22,23. Turma e dëgjoi atë derisa përmendi fjalën johebrenj. Fjala johebrenj i dha shkëndijë zhurmës së zemërimit të judenjve dhe ata filluan të bërtisnin për vdekjen e robërit, të tundnin rrobat e tyre dhe të hidhnin pluhur në ajër si një gjest zemërimi.

24. Tribuna, duke kuptuar se ai nuk mund të merrte asnjë informacion të saktë nga turma, vendosi të përpiqej të zhvatte një rrëfim nga Pali me tortura. Megjithëse fshikullimi ishte një procedurë ligjore me skllëverit, një njeri i lirë nuk mund të fshikullohej ligjërisht.

25. Ndërsa e lidhën Palin dhe ishin gati ta fshikullonin, ai pyeti nëse ishte e ligjshme të fërkohej një qytetar romak i cili nuk kishte marrë pa proces të drejtë.

26-28. Shtetësia romake mund të merret me lindjen nga prindërit që ishin qytetarë romakë, ose me blerje me para, ose si një dhuratë nga qeveria romake. Pas abuzimit që sapo kishte pësuar, Pali paraqiti një spektakël mjaft të keq; dhe ndoshta fjalët e tribunës nënkuptojnë se një person i tillë duhet të ketë marrë shtetësinë shumë lirë. Pali u përgjigj se ai nuk bleu shtetësi, por kishte lindur nga prindër që tashmë ishin shtetas. Ne nuk e dimë se si prindërit e tij u bënë qytetarë, por zakonisht supozohet se shtetësia u ishte dhënë atyre si një shpërblim për disa shërbime që i ishin bërë një sundimtari të mëparshëm romak.

29. Pas këtyre fjalëve, ushtarët që ishin gati ta torturonin Palin u tërhoqën menjëherë nga ai. Tribuna ishte goditur nga frika sepse ai kishte filluar një procedurë të paligjshme kundër një qytetari romak.

30. Ai vendosi që veprimi i duhur i veprimit do të ishte që t'i kërkohej Sinedrit Hebre për të zhvilluar një seancë dëgjimore dhe për të përcaktuar nëse ekzistonin baza të përshtatshme për procedurat ligjore kundër Pali.

23,1 Pali filloi mbrojtjen e tij para Sinedrit duke pretenduar se ai kishte vepruar me ndërgjegje të mirë para Perëndisë, jo vetëm në këto çështje për të cilat po akuzohej, por gjatë gjithë jetës së tij.

2. Anania (hebr. Hanania) ishte kryepriift rreth 48-58 pas Kr. Ai ishte me reputacion një njeri shumë lakmitar, i pafytyrë, i paepur. I zemëruar nga ky pretendim i guximshëm i Palit, ai urdhëroi disa që qëndronin pranë apostullit ta godisnin në gojë.

3. Jezusi në gjyqin e tij gjithashtu ishte goditur në fytyrë (Gjn 18,22) dhe kishte sfiduar drejtësinë e kësaj goditjeje.

Me fjalë të indinjara, Pali tani sfidoi këtë sjellje të parregullt nga një anëtar i Sinedrit, duke akuzuar ata që pretenduan se po zbatonin Ligjin për shkeljen e vetë Ligjit. Kuptimi është se megjithëse ai mbante një pozitë të lartë, Anania ishte i detyruar të vinte në hidhërim. Në fakt, Ananinë e vranë rreth tetë vjet më vonë.

4,5 Kur Pali u qortua që i foli me kaq fjalë të ashpra kryepriiftit të Zotit, ai kërkoi falje, duke thënë se nuk e dinte që ky njeri ishte kryepriifti. Nuk jepet asnjë shpjegim pse Pali nuk e njohu kryepriiftin, i cili zakonisht kryesonte mbledhjet e rregullta të Sinedrit dhe për këtë arsye do të identifikohet lehtë. Ndoshta ky nuk ishte një seancë e rregullt e Sinedrit dhe priifti i lartë nuk po zinte pozicionin e tij të zakonshëm ose po vishte rrobat e tij zyrtare. Ndoshta Pali nuk e pa nga kush erdhi urdhri për ta goditur. Disa kanë menduar se fjalët e tij ishin ironike dhe do të thotë se Pali nuk mendonte se një njeri që veproi në këtë mënyrë mund të ishte kryepriifti.

6. Kjo sjellje arbitrare dhe e paligjshme e kryepriiftit e bëri Palin të kuptonte se nuk mund të priste një dëgjim të drejtë nga Sinedri. Prandaj ai drejtoi një strateg për të ndarë kundërshtimin e tij. Sinedri ishte i përbërë nga farisenj dhe saducenj, të cilët ndryshonin në pika të rëndësishme të doktrinës. Farisenjtë, të cilët kishin zhvilluar një traditë të hollësishme të bazuar në tërë DhV, besuan në ringjalljen trupore dhe në një hierarki të hollësishme të engjëjve dhe demonëve në botën shpirtërore. Saducenjtë hodhën poshtë zhvillimet e mëvonshme në teologjinë hebraike, duke mohuar si doktrinën e ringjalljes ashtu edhe engjëllologjinë dhe demonologjinë. Si farise, Pali kishte besuar në doktrinën e

ringjalljes. Si i krishterë, mësimi i ringjalljes mori një rëndësi të re për të sepse ishte i lidhur në mënyrë të pandashme me ringjalljen e Jezu Krishtit. Për mendjen e Palit, mohimi i saducenjve për ringjallje do ta bënte krishterimin krejtësisht të pamundur, “sepse nëse të vdekurit nuk ringjallen, as Krishti nuk është ringjallur” (I Kor 15,16) Të krishterët e hershëm kishin hasur në kundërshtimin e tyre të parë nga saducenjtë kur ata shpallën në Jezusin doktrinën e ringjalljes nga të vdekurit (4,1,2). Tani Pali pohoi se ai ishte farise, se çështja themelore në fjalë ishte ajo e ringjalljes së të vdekurve dhe se ishte me të vërtetë për shkak të kësaj doktrine që ai po gjykohej.

9. Kjo shërbeu për ndarjen e kuvendit. Skribët, d.m.th., studentët e Ligjit, të cilët i përkisnin partisë së farisenjve, e mbështetën Palin deri në pikën e sugjerimit se dy vegimet që kishte përjetuar afër Damaskut dhe në Jerusalem mund të ishin vizita e një shpirti ose e një engjëlli.

10. Ne mund të supozojmë se kundërshtimi ndaj Palit nga hebrenjtë ortodoksë ishte drejtuar nga saducenjtë priftëror për shkak të akuzës kundër Palit për ndotjen e tempullit (21,28). Tani që Pali kishte fituar simpatinë e farisenjve, rendi i dha vendin kaosit dhe i burgosuri rrezikonte të pësonte dëmtime trupore nga elementët kundërshtarë në Sinedër. Prandaj tribuna romake urdhëroi ushtarët të ndërhynin dhe ta sillnin Palin në fortesën Antonia.

11. Këto përvoja e bënë Palin të ndjejë se parandjenjat e tij më të këqija të vuajtjeve në Jerusalem (20,22-24) kishin gjasa të realizoheshin. Atë natë atij iu dha një vizion qetësues në të cilin mësoi se nuk do të vritej në Jerusalem, por më në fund do të arrinte në Romë.

12,13. Kundërshtarët fanatikë të Palit tani krijuan një mënyrë tjetër për t’u përpjekur ta shfarosnin atë. Një grup prej mbi dyzet hebrenjsh komplotuan së bashku dhe u lidhën me një betim solemn se ose do të vrisnin Palin ose do të vdisnin nga uria. Shkalla e fanatizmit të tyre mund të kuptohet kur të kuptojmë se ekzekutimi i këtij komploti me siguri do të nënkuptojë vdekjen e shumë prej tyre në duart e rojes së fortë romake që mbronte Palin. Sidoqoftë, ky rrezik nuk i pengoi këta fanatikë.

14,15. Në mënyrë që të fitonin bashkëpunimin e atyre priftërinjve dhe pleqve që kishin kundërshtuar Palin, ata i informuan ata për komplotin. Priftërinjtë do të thërrisnin një mbledhje të këshillit, i cili do t’i kërkonte tribunit ta sillte Palin për herë të dytë para Sinedrit nën pretendimin se ata dëshironin të përcaktonin më saktë faktet e çështjes. Hebrenjtë konspirativë do ta vrasin Palin dhe rojet romake midis kalasë së Antonise dhe Shtëpisë së Këshillit dhe do ta vrisnin. Megjithëse kjo komplot dështoi, këta hebrenj që ishin lidhur me një betim në të vërtetë nuk vdiqën nga uria, sepse kasuistika skribale kishte mënyra për t’i lehtësuar njerëzit nga një betim i tillë.

16. Ne nuk dimë pothuajse asgjë për familjen e Palit. Zakonisht supozohet se fjalët e apostullit në Fil 3,8 se ai “kishte pësuar humbjen e të gjitha gjërave” do të thotë se kur ai u bë i krishterë, familja e tij e çiftoi atë. Pali kurrë nuk i referohet asnjë anëtar të familjes së tij. Ne e dimë, megjithatë, se ai kishte një nip, djalë të një motre, i cili disi mësoi për këtë plan të pritës. Se si ai e mori këtë informacion, ne vetëm mund ta mendojmë. Sidoqoftë, ai kishte një ndjenjë kaq të ngrohtë për Palin, sa që i solli fjalën e komplotit të burgosurit në fortesën Antonia. Pali menjëherë e dërgoi atë në tribunë me informacionin e tij.

23,24. Tribuna, duke kuptuar se ai kishte një situatë shpërthyes në duart e tij, i vendosur për të zgjidhur problemin duke e dërguar Palin nën roje të rëndë te prokurori

romak në kryeqytetin në Cezare. Ora e tretë e natës ishte midis orës 21:00 dhe 22:00. Fjala e përkthyer me shtiza nuk është gjetur diku tjetër, dhe kuptimi i saj është i pasigurt. Ky ishte një roje jashtëzakonisht i fortë, por tribuna nuk po merrte asnjë rast që i burgosuri i tij të vritej dhe përgjegjësia të binte mbi të.

25-30 Letra e tij drejtuar prokurorit Feliks shpjegon arsyen e tij për dërgimin e Palit. Për herë të parë na jepet emri i tribunit, Klaudi Lisia. Guvernatori ose prokurori Feliks drejtohet si Shkëlqesia e tij. Kjo ishte forma e zakonshme e adresimit për anëtarët e rendit të kuajve romakë dhe gjithashtu për guvernatorët në provinca të caktuara. Është i njëjti titull dhënë Teofilin në Lk 1,3. Shpjegimi i tribunës bën që të duket se ai e njohu Palin si romak para se ta shpëtonte atë nga judenjtë (v. 27). Vargu 28 sugjeron që seanca dëgjimore para Sinedrit nuk ishte një gjykim zyrtar por një hetim paraprak për të përcaktuar natyrën e çështjes. Sigurisht që Lisia nuk i referohet faktit se ai gati se kishte fshikulluar Palin.

31. Antipatridi ishte rreth 56 km deri në 32 km nga Jerusalemi. Një marshim i detyruar e çoi Palin me rojën e tij të rëndë në këtë pikë deri në mëngjes.

32,33. Tani rreziku i menjëhershëm i vrasjes kishte mbaruar dhe katërqind këmbësorët dhe shtizat u kthyen në Jerusalem, ndërsa vetëm shtatëdhjetë kalorësit e shoqëruan Palin në largësinë e mbetur deri në Cezare.

34. Antoni Feliks ishte guvernatori ose prokurori i Judesë midis 52 dhe 58 pas Kr. Burimet tona historike e referojnë atë si një njeri të lig. Taciti thotë se “me gjithë mizori dhe epsh ai ushtroi funksionet e një princi me mendjen e një skllavi” (*Historitë* 5.9). Periudha e tij e detyrës në Palestinë karakterizohet nga një frymë në rritje e kryengritjes dhe ai qeverisi me një dorë të pamëshirshme dhe të rëndë.

Në një rast si ky, ai duhej të përcaktonte provincën nga kishte ardhur i burgosuri, sepse një i akuzuar mund të gjykohej ose në vendin e tij të lindjes ose në vendin në të cilin ishte kryer krimi. Meqenëse Cilicia ishte një provincë romake, ishte e përshtatshme që një guvernator romak të kryente provimin pa u konsultuar me ndonjë princ vendas. Kur Jezusi u shfaq para prokurorit të Judesë, Ponc Pilati, prokurori, e dërgoi atë te Herod Antipa, i cili sundoi mbi Galilenë, nga kishte ardhur Jezusi. Në rastin e Palit, asnjë konsultë e tillë e jashtme nuk u pa e nevojshme.

35. Feliksi e mbajti Palin në kujdestari në pallatin e Herodit (gr. *praetorium*). Herodi i Madh e kishte bërë Cezarenë kryeqytetin e tij për të gjithë Palestinën dhe kishte ndërtuar një pallat në këtë qytet. Kjo rezidencë mbretërore ishte marrë nga guvernatorët romakë dhe e bëri rezidencën e tyre dhe selinë e veprimtarive administrative.

24,1 Tertulli ishte një emër i zakonshëm në botën romake. Ky Tertuli ishte një avokat ose një avokat i njohur me procedurat ligjore romake, i cili ofroi këshilla profesionale për Ananinë dhe pleqtë. Si përfaqësues i klientëve të tij, ai ia ngriti akuzat guvernatorit kundër Palit.

2. Përdorimi i personit të parë shumë nga fjalët e tij nga Tertuli mund të tregojë se ai ishte vetë hebre ose thjesht se ai shoqërohej me klientët e tij. Shprehja e ligjit tonë, nëse është e vërtetë, do të sugjeronte që ai ishte në të vërtetë hebre. Tertuli prezantoi fjalimin e tij me shprehje zakonore të lajkave të guvernatorit. Sipas teksteve më të mira, ai kujtoi reformat që Feliksi kishte futur në emër të hebrenjve.

4. Mirësia. Në fakt, Feliksi shquhej për egërsinë e tij sesa për butësinë e tij.

5,6 Tertuli pretendoi një akuzë të trefishtë kundër Palit, 1. Ai ishte një dëmtues që krijoi përçarje midis hebrenjve në të gjithë botën. 2. Ai ishte kryesuesi i sektit të nazarenasve. 3. Ai u përpoq të përdhosë Tempullin. Fjalët e tij mbajnë një aluzion të fshehtë se Pali ishte një udhëheqës i lëvizjeve hebraike që ishin joshëse kundër Romës. Nëse është kështu, kjo akuzë ishte tërësisht pa bazë, sepse në çdo rast kur Pali ishte shfaqur para sundimtarëve johebrej, ai ishte shfajësuar për çdo prirje joshëse.

Ky është i vetmi vend në DhR ku pasuesit e Jezusit quhen nazarenas. Termi vazhdoi të ishte një emërtim për të krishterët në fjalimin semitik dhe përdoret sot në hebraisht dhe arabisht. Sekti është fjala e përdorur nga Josef Flavi për të caktuar partitë e ndryshme brenda judaizmit, të tilla si farisenjtë dhe saducenjtë. Të krishterët ende nuk u njohën si një grup i veçantë, por u konsideruan si një parti brenda judaizmit. Tertuli zbriti akuzën e mëparshme (21,28) se Pali në të vërtetë kishte ndotur tempullin dhe pretendonte thjesht se ai ishte përpjekur ta bënte këtë. Bindja aktuale për ndotjen e Tempullit do të kishte siguruar një bazë të mjaftueshme për ekzekutimin ligjor.

6b-8a. Këto fjalë nuk janë në tekstet më të vjetra, por ato mund të jenë vërtet autentike. Tertuli pretendoi se Sinedri hebre po merrte çështjen e Palit në mënyrë krejt të ligjshme, kur tribuna romake, Lisia, pa justifikim, ndërhyri dhe me forcë ua hoqi Palin nga duart e tyre. Ky është, sigurisht, një shtrembërim serioz i fakteve; por Lisia nuk ishte i pranishëm për të dhënë anën e tij të historisë.

10. Pali prezantoi mbrojtjen e tij me një kompliment shumë modest për Feliksin, duke nënkuptuar që përvoja e guvernatorit në qeverisjen e judenjve për një kohë të gjatë do t'i siguronte të akuzuarit një gjykim të drejtë.

11-13. Apostulli e mohoi kategorikisht akuzën për nxitje të përçarjes.

14,15. Ai pranoi se ishte ndjekës i Rrugës, por ai pohoi se kjo ishte përmbushja e vërtetë e besimit të DhV dhe u themelua në shpresën e ringjalljes. Askund në letrat e tij Pali nuk pohon ringjalljen e të drejtëve dhe të padrejtëve, megjithëse doktrina e tij për gjykimin e të padrejtëve duhet ta nënkuptojë atë. Në letrat e tij, Pali kryesisht merret me ringjalljen e atyre që janë në Krishtin. Nuk është e nevojshme të konkludojmë se Pali këtu sugjeron që ringjallja e të gjithë njerëzve do të ndodhë në një kohë të vetme. 1 Kor 15,23,24 sugjerojnë që ringjallja e atyre që janë në Krishtin ndodh para "fundit", kur do të ndodhë ringjallja përfundimtare. Sidoqoftë do të ketë një ringjallje të judenjve, për t'u përballur me gjykimin.

17,18. Këtu është një aludim e qartë në Veprat për qëllimin e vizitës së Palit në Jerusalem, i cili zë një vend kaq të madh në letrat e tij. Ungjillori kishte sjellë një mbledhje parash nga kishat johebre për të krishterët e varfër hebrej në Jerusalem.

19-21. Pali pretendoi se nuk ishte sjellë asnjë provë për ndonjë shkelje nga ana e tij dhe se e vetmja akuzë e vërtetë e ngritur kundër tij ishte një akuzë doktrinale në lidhje me ringjalljen e të vdekurve. Kjo ishte një çështje në të cilën një gjykatë romake nuk do të kishte interes ose juridiksion.

22,23. Feliksi tashmë kishte një njohuri mjaft të saktë të këtij sektit të ri në judaizëm të quajtur Rrugë. Ndoshta ai e kishte marrë këtë njohuri nga gruaja e tij Drusilla (shih v. 24). Sidoqoftë, deklaratat e Tertulit dhe Palit mishëruan një dëshmi kontradiktore dhe për këtë arsye ai e shtyu seancën derisa Lisia, tribuna romake, të vinte në Cezare, në të cilën kohë ai premtoi të zgjidhte çështjen. Pali u vendos në një paraburgim që i lejoi atij një liri

mjaft të madhe dhe i lejoi miqtë e tij të shërbenin për nevojat e tij. Luka nuk na informon nëse Lizia erdhi në Cezare dhe nëse u zhvillua seanca e premtuar.

24. Drusilla ishte vajza e vogël e Herod Agripa I (shih 12,1). Ajo ishte martuar me Mbretin e Emesës, një shtet i vogël në Siri, por Feliksi e kishte bindur atë që të linte burrin e saj të parë për t'u martuar me të. Guvernatori dëshironte të përmirësonte njohuritë e tij rreth Rrugës, prandaj e bëri Palin t'i tregonte më tej për besimin në Jezu Krishtin.

25. Pali e përshtati mesazhin e tij me situatën, duke theksuar implikimet etike të Rrugës. Mesazhi i tij i drejtësisë dhe vetëkontrollit dhe gjykimi i ardhshëm e kuptuan qartë Feliksin, i cili la seancën për një kohë të mëvonshme.

26. Guvernatori e kuptoi plotësisht se nuk kishte asnjë çështje kundër Palit dhe se ai duhej të shkarkohej. Megjithëse pranimiti i një ryshfeti për lirim e një të burgosuri ishte i ndaluar nga ligji romak, ishte një praktikë e zakonshme dhe mjaft në përputhje me karakterin e Feliksit. Prokurori, pra, e mbajti Palin si të burgosur dhe bisedonte me të shpesh, duke shpresuar për një ryshfet.

27. Në fund të dy viteve, guvernatori u thirr në Romë nga perandori Nero nën akuzën e hebrenjve për administrim të keq. Porci Festi e pasoi atë si prokuror i Judesë. Megjithëse Feliksi e dinte që drejtësia kërkonte shkarkimin e Palit, ai e la atë në burg sepse pa që ai mund të bënte adhurimin e tij me hebrenjtë. Ndërsa ky burgim dy-vjeçar duhet të ketë qenë shumë duke u përpjekur për Palin, një tipar shëlbues ishte se gjatë gjithë kësaj kohe Luka ishte në Palestinë me apostullin. Padyshim që Luka e përdori këtë kohë për të mbledhur informacione rreth jetës dhe shërbesës së Jezusit dhe për të përpiluar shënime për jetën e kishës së hershme. Ky material më vonë u shfaq në Ungjillin e Lukës dhe në Veprat e Apostujve.

25,1 Festi ishte një sundimtar shumë më i nderuar dhe më i drejtë se Feliksi. Por në këtë kohë Palestina ishte bërë një vatër e trazirave të jashtëzakonshme dhe ai vdiq në zyrë pa qenë në gjendje të zgjidhte kushtet e trazuara.

Festi erdhi i pari në Cezare, kryeqyteti i provincës së tij. Sidoqoftë, meqë Jerusalemi ishte kryeqyteti fetar, ai e konsideroi të këshillueshëm që të bënte një vizitë të hershme në atë qytet për t'u përpjekur të vendoste marrëdhënie të mira me udhëheqësit e nënshtetasve të tij të rinj.

2,3 Sundimtarët hebrenj menduan se panë në këtë vizitë një mundësi për të bërë presion mbi një guvernator të ri dhe pa përvojë. Prandaj, ata kërkuan si favor që ai të dërgonte të burgosurin Pal në Jerusalem. Ndoshta të njëjtët dyzet hebrenj që kishin hyrë më parë në një komplot tani përsëri komplotuan për të vlarë Palin gjatë rrugës për në Jerusalem.

4,5 Festi nuk pa asnjë arsye për ta dhënë këtë favor. Ai synoi së shpejti të kthehej në Cezare dhe ai ftoi burrat me autoritet ose njerëzit me aftësi ta shoqëronin në kthimin e tij dhe të akuzonin Palin në kryeqytet.

6,8 Rreth dhjetë ditë më vonë, kur procesi u mbajt në Cezare, udhëheqësit hebrenj ngritën akuza të rënda kundër apostullit për të cilat nuk mund të sillnin ndonjë provë të prekshme, pavarësisht se çfarë ishte. Pali e mohoi kategorikisht se ai kishte kryer ndonjë shkelje kundër Ligjit, kundër Tempullit ose kundër Cezarit.

9. Si një i porsaardhur në Palestinë, i panjohur me punët hebreje, Festi nuk e kuptoi pikën e këtij argumenti (shih v. 20). Akuzat dhe mbrojtja kundërshtuan ashpër njëra-tjetrën. Sidoqoftë, punët ishin aq të paqëndrueshme në Palestinë sa që iu duk e mundshme të përpiquej të fitonte vullnetin e mirë të udhëheqësve hebrej. Ata më parë kishin nxitur që Pali të sillej në Jerusalem për t'u gjykuar; Prandaj, Festi i sugjeroi të burgosurit që gjyqi të transferohej në Jerusalem në skenën e krimeve të pretenduara.

10. Ky plan Palit iu duk krejtësisht i paarsyeshëm. Ishte në Jerusalem që ai duhej të shpëtonte nga një komplot kundër jetës së tij, dhe dukej rrjedha e marrëzisë që të rrezikonte përsëri një rrezik të tillë. Megjithëse Pali nuk ishte dënuar për krim, Festi u shfaq i gatshëm të pajtonte judenjtë me shpenzimet e apostujve dhe Pali pa dyshim kishte frikë se cili mund të ishte fundi i një kursi të tillë pajtimi. Një mënyrë veprimi për të shmangur këtë rrezik ishte e hapur për të si qytetar romak, d.m.th., apel për Cezarin. Ai ishte i sigurt se në Romë do të merrte një gjykim të drejtë; por përpara Festit pa përvojë, ai kishte frikë nga ndikimi i hebrejve.

11. Ky varg sugjeron që rreziku i vërtetë i vdekjes nga çifutët e priste Palin në Jerusalem. Apostulli pohoi se ishte mjaft i gatshëm të vuante dënimin me vdekje nëse dënohej për keqbërje. Dënimi me vdekje, megjithatë, duhej të vendosej nga drejtësia romake; nuk mund të imponohej nga hebrejntë. Prandaj Pali iu drejtua Cezarit.

12. Rrethi i këshilltarëve që shoqëruan Festin. Siç duket apeli ndaj Cezarit nuk funksionoi automatikisht; por Festi, me mbështetjen e këshillit të tij, e miratoi këtë kërkesë.

13. Para se Pali të dërgohej larg, një mbret vendas, Agripa, erdhi në Cezare për të përshëndetur Festin si guvernatorin e ri romak. Herod Agripa II ishte djali i përndjekësit të parë të kishës (kap. 12). Kur Agripa I vdiq, mbretëria e tij nuk iu dhurua djalit të tij, por u vu nën guvernatorët romakë. Në 53 pas Kr. Agripa II iu dha ish-tetrarka e Filipit, dhe gjithashtu Abilene, një zonë e vogël në veri të Palestinës. Më vonë, disa qytete në Galile dhe Pere u shtuan në fushën e tij. Përveç kësaj, atij iu besua funksioni i rëndësishëm i mbikëqyrjes së thesarit të tempullit në Jerusalem dhe emërimi i kryepriutit. Kjo i dha atij një ndikim të madh në punët hebreje, dhe interesat e tij mbivendoseshin kështu me ato të Festit. Berenika, motra e Herodit, kishte qenë grua e një xhaxhai, Herodit nga Kalkisi. Burri i saj kishte vdekur dhe ajo tani po jetonte me vëllain e saj në Cezare Filipi.

14-21. Ndërsa Agripa ishte në Cezare, Festi i shkoi në mend se këtu ishte një mundësi e admirueshme për të marrë ndihmë në formulimin e raportit që ai duhet t'i dërgojë Cezarit duke shpjeguar çështjen e Palit dhe arsyen e thirrjes së tij te perandori. Agripa, i cili ishte i njohur me fenë hebraike, do të ishte në gjendje të analizonte me saktësi natyrën e problemit që Festi nuk mund ta kuptonte. Prandaj ai e përshkroi çështjen, duke treguar që akuzat nuk përfshinin krime të vërteta (v. 18), por vetëm mosmarrëveshje rreth pikave të bukura të fesë hebraike (bestytania është rrënja e së njëjtës fjalë e përdorur në Veprat 17,22) dhe rreth një Jezusi për të cilin Pali pohoi se ishte ringjallur nga të vdekurit. Fjala seancë e përkthyer më vonë u bë një fjalë teknike për një vendim ligjor. Ekuivalenti më i mirë modern për fjalën August do të ishte "madhështia e tij perandori".

23. Prandaj, një seancë tjetër dëgjimore u krijua përpara Festit, Agripës, Berenikës dhe një këshilli këshillimor të përbërë nga tribunat ushtarake dhe burrat kryesorë të qytetit.

24-27. Festi shpjegoi qëllimin e kësaj seance. Ai nuk kishte gjetur asnjë arsye pse duhej të pranonte kërkesat e udhëheqësve hebrenj që Pali të vritej; por meqenëse i burgosuri i ishte drejtuar perandorit, Festit iu desh të hartonte një letër për të shpjeguar karakterin e akuzave që ai nuk i kuptonte. Titull Zot u përdor në provincat romake të Azisë për të caktuar perandorët dhe mbante një domethënie hyjnore. Perandori Kaligula (12-41 pas Kr.) Ishte i pari që e quajti veten *Dominus*, dhe praktika më vonë u bë e zakonshme.

26,1 Kur Agripa i dha Palit lejen për të folur vetë, apostulli zgjati dorën me një gjest përshëndetje ndaj mbretit dhe bëri mbrojtjen e tij.

2,3 Ai shprehu kënaqësinë e tij që ishte në gjendje të bënte mbrojtjen e tij para mbretit Agripa, sepse mbreti ishte një ekspert në zakonet dhe pyetjet hebraike. Megjithëse Agripa kishte marrë fronin e tij nga Roma dhe ishte pro-romak në simpati, ai gjithashtu i kuptoi hebrenjtë dhe kishte një reputacion për promovimin e interesave hebreje aq sa ishte e mundur. Pali, pra, besoi se mund ta bindte Agripën se mesazhi i tij nuk ishte veçse përmbushja e vërtetë e besimit të trashëguar hebre. Apostulli përshkroi edukimin e tij, së pari në kombin e tij, në Tars të Cilicisë dhe më vonë në Jerusalem. Të gjithë hebrenjtë e dinin se Pali ishte rritur në partinë më të rreptë të fesë hebraike, domethënë se ai ishte një farise.

6-8. Një doktrinë qendrore në besimin e farisenjve ishte ajo e ringjalljes. Premtimi që Zoti u kishte dhënë etërve u lidh me këtë shpresë në ringjallje; dhe tani ishte për shkak të kësaj shprese që vetë farisenjtë argëtuan se Pali u akuzua nga judenjtë. Për këdo që e dinte premtimin e dhënë etërve, Pali tha, nuk duhet të dukej e pabesueshme që Zoti ringjall të vdekurit. Pozicioni i hebrenjve (v. 7) është shumë i theksuar, duke sugjeruar se është një gjë krejt e mahnitshme që hebrenjtë që kanë shpresë në ringjallje duhet të akuzojnë Palin për argëtimin e kësaj shprese.

9-11. Pali shpjegoi se si ai u soll për ta lidhur besimin e tij me Jezusin me ringjalljen. Ai nuk kishte qenë gjithmonë i kësaj bindjeje, sepse më parë ishte i bindur se duhej të kundërshtonte emrin e Jezusit nga Nazareti. Kjo tregim përshkruan në detaje më të hollësishme se sa tregimet e mëparshme, përndjekja e Palit ndaj kishës së hershme. Fakti që disa të krishterë u vranë nuk përmendet askund tjetër në Veprat. Metoda e Palit ishte të përpiqej t'i bënte ata të mohonin emrin e Krishtit dhe kështu të hiqnin dorë nga besimi i tyre. Koha e fjalës greke tregon se Pali dështoi në përpjekjen e tij. Të quash Jezusin të mallkuar do të thotë të heqësh dorë nga besimi i krishterë.

12-14. Vështirë e ke të qitësh shqelma kundër hostenit! Kjo është e vetmja nga tre rrëfimet e kthimit të Palit në fe që përmban fjalët, Kjo ishte një fjalë e urtë, e gjetur në Greqisht dhe Latinisht, por jo në atë kohë në hebraisht ose aramaikisht. Ndoshta tregon se Pali nuk kishte qenë fare i qetë në ndërgjegjen e tij në përndjekjen e tij ndaj të krishterëve. Ne nuk duhet të mendojmë se Pali ishte nën një bindje të madhe për mëkat, sepse ai diku tjetër na thotë se ai përndjekti kishën pa dijeni (I Tim 1,13). Sidoqoftë, thellë në mendjen e tij ishte bindja bezdisëse se ndoshta Shtjefni dhe të krishterët e tjerë kishin të drejtë; dhe Zoti tani i tregoi atij se ky ishte një presion hyjnor.

16-18. Para Herodit nuk kishte nevojë t'i referohej Ananisë siç kishte qenë më parë (22,14), kur Pali u bënte thirrje judenjve ortodoks. Prandaj Pali ia atribuoi thirrjen e tij drejtpërdrejt Zotit pa përmendur lirinë e zgjedhjes njerëzore. Përvoja e tij e kishte bindur atë se Jezusi, të cilin ai e kishte persekutuar, ishte gjallë dhe e kishte dërguar atë te

njerëzit, d.m.th., te judenjtë, dhe gjithashtu te johebrenjtë. Pali shtroi përpara Agripës çështjen thelbësore, mesazhi i tij nuk ishte vetëm për Izraelin, por edhe për johebrenjtë; të dy duhej të ndriçoheshin, të ktheheshin nga errësira në dritë dhe nga pushteti i Satanit te Zoti. Kështu ata do të merrnin faljen e mëkateve dhe një trashëgimi midis atyre që shenjtërohen me besim në Krishtin. Ky varg, i cili është përmbledhja e mesazhit të Palit, është shumë i ngjashëm me Kol 1,12-14.

19,20. Këto vargje janë krijuar për të dhënë jo një përshkrim kronologjik, por thjesht një përmbledhje të përafërt të gjithë karrierës misionare të Palit. Pali predikoi pendimin dhe kthimin në besim fillimisht në Damask, më pas në Jerusalem, pastaj në të gjithë vendin e Judesë dhe gjithashtu tek johebrenjtë, siç ishte porositur të bënte. Ekziston një problem në harmonizimin e kësaj deklarate me Gal 1,22, i cili thotë se Pali ishte i panjohur personalisht për kishat e Krishtit në Jude. Ndoshta teksti i saktë duhet të ketë lexuar, “në çdo vend si për hebrenjtë ashtu edhe për johebrenjtë”.

21. Festi nuk ishte në gjendje të kuptonte arsyen themelore të armiqësisë së hebrenjve kundër Palit. Pali shpjegoi se ai po shpallte përmbushjen e premtimit të dhënë etërve, duke përfshirë johebrenjtë si dhe hebrenjtë. Për këtë arsye judenjtë e kapën atë në tempull dhe u përpoqën ta vrisnin. “Duke i njohur hebrenjtë ashtu si bëri ai, mbase Agripa e kuptoi pse ata do të çmonin një armiqësi të tillë ndaj një ish-rabini i cili do t’u ofronte besimtarëve johebrenjë privilegje shpirtërore në të njëjtën bazë me njerëzit e zgjedhur”.

22,23. Pali përfundoi duke këmbëngulur se mesazhi i tij nuk mishëronte asgjë përveç asaj që Moisiu dhe profetët kishin parathënë domethënë, se Mesia duhet të vuante dhe se Ai duhej të ishte i pari që do të ringjallej prej së vdekurish dhe t’u shpallte dritë judenjve dhe johebrenjve. Kjo shpjegon pse Pali më parë i vinte theks të veçantë Ringjalljes. Shpresa tradicionale hebraike e ringjalljes tani kishte marrë një kthesë të re për shkak të ringjalljes së Krishtit. Ringjallja e Mesisë nuk ishte një ngjarje e izoluar, por fillimi i vetë ringjalljes. Krishti ishte “fryti i parë i atyre që flenë” (I Kor 15,20), “i parëlinduri nga të vdekurit” (Kol 1,18).

24. Për Festin romak, kjo linjë e mendimit ishte ajo që asnjë njeri i arsyeshem nuk mund ta ndiqte. Pali ishte padyshim një njeri me një mësim të gjerë, por ai duhet të ishte i çmendur për të mbështetur ide të tilla të ringjalljes nga të vdekurit.

25-27. Pali u përgjigj se ai ishte mjaft i arsyeshem dhe po fliste të vërtetën esëll. Ai më pas i bëri thirrje mbretit Agripa që të garantonte maturinë dhe mendjen e shëndoshë të asaj që sapo kishte thënë. Ai i kujtoi Agripës se vdekja dhe ringjallja e Jezusit nuk i kishin shpëtuar vëmendjes, sepse ato nuk ishin bërë në një cep ku askush nuk do t’i shikonte. Kur dikush i krahason këto ngjarje me profetët, ai duhet të jetë i bindur për qëndrueshmërinë e pozitës së Palit; dhe Pali iu drejtua menjëherë mbretit: “A u besoni profetëve?”. Unë e di që ju besoni. Ky apel e vendosi Agripën në një dilemë të pakëndshme. Si përfaqësues i Romës dhe një kolegj i Festit në administratën e qeverisë, ai nuk dëshironte t’i paraqitej Festit për të ndarë çmendurinë e Palit, dhe për këtë arsye do të ishte e pakëndshme të pajtoheshim me Palin dhe të pranonte se ai u besonte profetëve. Nga ana tjetër, për të mohuar që ai besonte se profetët do ta kishin dëmtuar seriozisht ndikimin e tij tek hebrenjtë. Prandaj Agripa iu përgjigj thirrjes së Palit me përgjigjen: Në një kohë kaq të shkurtër, po përpiqesh të më bësh të krishterë.

29. Pali e mori seriozisht komentimin e lehtë të Agripës dhe u përgjigj solemnisht, qoftë shkurt ose gjatë (fjalë për fjalë, pak a shumë) ai dëshironte që të gjithë njerëzit që e dëgjuan të bëheshin të krishterë siç ishte ai – me përjashtim të zinxhirëve që mbante veshur sepse ishte i krishterë.

30-32. Kur Pali mbaroi mbrojtjen e tij, Festi, Agripa dhe Berenika, së bashku me këshilltarët e tyre, u tërhoqën për të menduar për këtë çështje. Ishte e qartë se Pali nuk kishte shkelur asnjë ligj dhe nuk meritonte as vdekjen, as burgosjen. Ai meritonte vetëm të lirohej i lirë; por meqenëse ai ishte apeluar te Cezari duhej të kryheshin proceset ligjore dhe ankesa të kryhej. Ne duhet të supozojmë se Festi, me ndihmën e Agripës, e përpiloi letrën perandorit duke shpjeguar akuzat e hebrenjve dhe duke rekomanduar pushimin e çështjes së Palit .

B. Pritja e Ungjillit në Romë. 27,1-28,31.

Luka tani tregon udhëtimin e Palit nga Palestina në Itali dhe pritjen e tij në Romë. Fakti që Luka tregon me hollësi për këtë udhëtim tregon se sa i rëndësishëm ishte ai për qëllimin e tij. Motivi i udhëtimit, sipas rrëfimit të Lukës, nuk është ungjillizimi fillestar i kryeqytetit romak, por refuzimi i Ungjillit nga hebrenjtë në Romë dhe pranimi i tij nga johebrenjtë. Kjo sjell në kulm një nga motivet kryesore të të gjithë librit – refuzimin e Izraelit dhe krijimin e kishës johebre.

27,1,2. Rrëfimi i udhëtimit të Palit fillon me seksionin e tretë “ne”. Referenca e fundit “ne” ishte 21,18, kur Pali, i shoqëruar nga Luka, arriti në Jerusalem; dhe duhet të supozojmë se gjatë dy viteve të burgosjes së Palit, Luka ishte në zonën e Cezaresë. Luka tani shoqëronte Palin, së bashku me Aristarkun e Selanikut (shih 19,29; 20,4), i cili kishte ardhur me apostullin nga Selaniku në Jerusalem. Autoritetet romake ia dorëzuan Palin një centurioni me emrin Juli. Banda e quajtur grupi Augustan nuk është identifikuar me ndonjë siguri. Centurioni ishte përgjegjës për dorëzimin e sigurt të Palit dhe disa të burgosurve të tjerë. Pika e nisjes nuk përmendet, por ndoshta ishte Cezareja. Këtu ata gjetën një anije bregdetare nga Adramytium, një port i Mizisë që shtrihej në jug të Troadës në Azinë e Vogël. Rrjedha e kësaj anije e bëri atë të lundronte drejt porteve përgjatë bregdetit të Azisë gjatë rrugës për në portin e saj të origjinës.

3. Porti i parë i thirrjes ishte Sidoni i Fenikisë. Centurioni Julius e trajtoi Palin me një mirësi të veçantë dhe i dha atij lirinë të dilte në breg ndërsa anija po shkarkohej dhe gjithashtu të vizitonte miqtë e tij, të cilët përbënin komunitetin e krishterë në atë qytet, dhe të merrnin shërbesat e tyre.

4. Meqenëse erërat mbizotëruese të verës frynë nga perëndimi ose veriperëndimi, anija lundroi midis Qipros dhe territorit në vend se direkt në erë.

5. Tani ishte e nevojshme të largoheshim nga bregu dhe të lundronim përtej detit të hapur drejt perëndimit poshtë Cilicisë dhe Pamfilisë. Mira e Licisë ishte një port thirrje për anije të mëdha, veçanërisht anije drithërash, që lundronin midis Egjiptit dhe Romës, gjë që e kishte të pamundur të lundronte direkt përtej detit për shkak të erërave veriperëndimore.

6. Në Mirën e Licisë ata ndërruan anije, duke lënë anijen bregdetare dhe duke marrë një anije drithërash që po lundronte nga Aleksandria për në Itali. Egjipti ishte burimi

kryesor i furnizimit me grurë për Romën, dhe transportimi i grurit midis Aleksandrisë dhe Romës ishte një biznes i rëndësishëm i kryer nën mbikëqyrjen e shtetit.

7. Lundrimi nga Mira përballë erërave perëndimore ishte i vështirë. Por pas disa ditësh ata arritën me vështirësi në Knid në një kep në jug-perëndim të Azisë së Vogël. Nga kjo pikë, ata kishin zgjedhjen të prisnin për një erë më të favorshme dhe të lundronin drejtpërdrejt në perëndim, ose përndryshe të lundronin drejt jugut drejt Kretës. Meqenëse era nuk na lejoi të bënim përparim të mëtejshëm, thotë shkrimtari, ata zgjodhën alternativën e fundit dhe lundruan drejt jugut përreth Salomes në skajin lindor të Kretës dhe më pas u bënë të gatuar përgjatë perëndimit në ishull.

8. Pasi lundruan përgjatë bregdetit me vështirësi, ata arritën në një port të quajtur Fair Havens në mes të ishullit.

9. Në perëndim të Porteve të Mirës bregu i Kretës bie papritmas në veri, në mënyrë që nga ajo pikë një anije të ekspozohet plotësisht ndaj erërave veriperëndimore. Varkat me vela të përdorura në botën e lashtë mesdhetare nuk ishin aq të mëdha apo të forta sa të përballonin stuhitë e dimrit. Sezoni i rrezikshëm për lundrim filloi rreth 14 shtatorit dhe pas 11 nëntorit të gjitha lundrimet morën fund për dimrin. Agjërimi të cilit i referohet Luka është Dita e Shlyerjes, e cila ra në fund të shtatorit ose në fillim të tetorit.

10,11. Pali, i cili ishte udhëtar me përvojë (2 Kor 11,25 thotë se tri herë e kam përjetuar anijembytjen), këshilloi të mos vazhdonte udhëtimin në këtë kohë që të mos kishte shumë humbje të jetës si dhe të ngarkesave. Këshillat e tij u kundërshtuan nga kapiteni i cili kontrollonte lundrimin dhe ishte pronari i anijes. Centurioni i ngarkuar me të burgosurit, duke qenë zyrtari më i lartë në anije i renditur si oficer komandues; dhe ai ndoqi këshillën e shefit të anijes dhe pronarit të saj dhe jo të Palit, dhe vendosi të mos qëndronte në Portat e Mira.

12. Portat e Mira nuk ishte një liman i përshtatshëm për dimër, pasi ishte mjaft i ekspozuar. Siç duket u kërkua këshilla e të gjithëve në bordin e anijeve dhe shumica këshilloi që të lundronin nga Portat e Mira në mundësinë që të mund të arrinin në portin e Feniksit, i cili shtrihej më në perëndim të Kretës, përballë jugperëndimit dhe veriperëndimit.

13. Duke u larguar nga Portat e Mira, ata u favorizuan nga një erë e butë e jugut dhe ishin në gjendje të ndiqnin afër bregut të ishullit.

14. Papritmas, megjithatë, një erë e butë u kthye në një erë të stuhishme që frynte nga verilindja. Euroclydon, që do të thotë “verilindje”, është një fjalë hibride, pjesërisht greke dhe pjesërisht latine.

15. Në këtë pikë ata nuk ishin larg nga destinacioni i tyre i Feniksit; por kur anija nuk mund të drejtohej në erë për shkak të dhunës së saj, atyre iu desh t'i dorëzoheshin erës dhe të drejtoheshin prej saj.

16. Ndërsa erdhën përballë një ishulli të vogël të quajtur Kauda, ata e panë të nevojshme të tërhiqnin në barkën e vogël që ishte mbajtur tërhequr pas anijes. Në atë kohë, kjo varkë e vogël ishte aq e mbushur me ujë, sa që u sigurua vetëm me vështirësi.

17. Më pas u morën masa për të zhytur anijen. Natyra e këtij operacioni nuk është e qartë, por mbase konsistonte në drejtimin e litarëve nën anije për ta forcuar atë. Anija tani po drejtohej në drejtim të jugperëndimit në drejtim të Kirenesë. Jashtë bregut të Afrikës Veriore kishte një zallë, në Sirtë, dhe meqenëse marinarët kishin frikë se do të

dëboheshin përtej detit në këto brigje, ata e lëshuan spirancën notuese. Kjo mund të nënkuptojë se ata goditën me vela, ose mund të nënkuptojë që ata lëshuan një spirancë deti për të ngadalësuar shpejtësinë e tyre, ose që vendosin vela stuhie. Sidoqoftë, ato u nxitën nga era.

18. Ditën tjetër, stuhia nuk ishte dobësuar dhe prandaj ishte e nevojshme të hidhej ngarkesa në bord.

19. Kur stuhia nuk u qetësua të nesërmen, ata hodhën në bord të gjithë mjetet shtesë dhe pajisjet.

20. Meqenëse marinarët ishin plotësisht të varur nga dielli dhe yjet për lundrim, shpresa më në fund u braktis për t'u shpëtuar, pasi ata nuk kishin ide se ku ishin dhe ku po i nxiste stuhia.

21-26. Kombinimi i sëmundjes së detit, dhe furnizimeve të njomura kishte bërë që ata të qëndronin gjatë pa ushqim. Më në fund, Pali ofroi një fjalë inkurajimi të cilën ai e paralajmëroi me kujtesën tepër njerëzore: "Unë ju thashë kështu". Ai e informoi ekuipazhin dhe pasagjerët se një engjëll i Zotit i ishte shfaqur dhe e siguroi se do t'i shpëtonte këtij rreziku për t'i dalë përpara Cezarit dhe se shokët e tij të udhëtimit do të shpëtonin së bashku me të.

27. Ekspertët kanë kuptuar se do të duheshin saktësisht katërmëdhjetë ditë për të larguar distancën e treguar në rrëfim. Ata po shkonin përtej detit të Adrisë. Adria nuk i referohet Detit Adriatik, por është një term i përdorur zakonisht për të gjithë Mesdheun lindor. Diçka tani i bëri marinarët të besonin se një tokë po afrohej. Ndoshta tingulli i ndërprerësve kumbonte në errësirë dhe paralajmëronte se po i afroheshin tokës.

28. Tingujt tregojnë se uji po rritet gjithnjë e më i cekët.

30. Disa prej marinarëve vendosën të shpëtonin nga anija në breg me një varkë të vogël në vend që të rrezikonin të binin mbi shkëmbinjtë. Prandaj, me pretekstin e hedhjes së spirancave nga harku, ata morën përsipër të iknin nga anija.

31,32. Pali zbuloi planin dhe paralajmëroi centurionin dhe ushtarët se siguria qëndronte me anijen. Plani i marinarëve u zhgënjye kur ushtarët prenë litarët e anijes dhe kështu e lanë të binte.

33-36. Në agim, Pali këshilloi ekuipazhin dhe udhëtarët që të prisnin agjërimin e tyre të pavullnetshëm dhe të hanin pak ushqim, në mënyrë që ata të forcoheshin dhe ai i siguroi ata se askush nuk do të vdiste në uljen që pritej. Ai më pas dha shembullin duke falënderuar Perëndinë dhe duke ngrënë një vakt të konsiderueshëm. Të gjithë u inkurajuan dhe ndoqën shembullin e tij.

38. Pasi të gjithë kishin ngrënë, ata hodhën pjesën tjetër të ngarkesave të grurit në det për të lehtësuar anijen në përgatitje të uljes.

39. Kur erdhi drita e diellit dhe ata ishin në gjendje të shihnin bregun, ata nuk e njohën tokën. Por ata vëzhguan një gji me një plazh, ku planifikuan ta nxirrnin anijen në breg.

40. Prandaj ata hodhën spirancat dhe i lanë në det. *Kunjat*. Dy lopata të mëdha drejtuese në secilën anë të varkës, të cilat do të ishin goditur fort gjatë stuhisë. Tani këta timonë u çliruan, një largim i vogël u ngrit në erë dhe anija u drejtua drejt bregut.

41. Sidoqoftë, njerëzit nuk arritën në breg, sepse anija u përplas në një brez të ngushtë toke të zhytur që ndante dy shtrirje uji më të thellë. Këtu i anijes ishte mbërthyer shpejt në këtë shputë, por forca e valëve kundër ashpër po e thyente anijen në dysh.

42,43. Ushtarët që ruanin të burgosurit dëshironin të ndiqnin disiplinën tradicionale romake dhe të vrisnin robërit e tyre në vend që të rrezikonin shpëtimin e ndonjërit prej tyre. Por centurioni, i cili ishte treguar i favorshëm ndaj Palit dhe nuk dëshironte të shihte vdekjen e tij, e ndaloi ta bënin këtë. Përkundrazi, ai i urdhëroi të gjithë të arratiseshin në breg ose duke notuar, duke notuar në dërrasa, ose duke u mbajtur në shpinë të disa prej ekuipazhit. Kështu të gjithë arritën të sigurt në tokë.

28,1 Pasi dolën në breg, ata zbuluan se ishulli quhej Maltë i shtrirë rreth 160 km drejtpërdrejt në jug të Sicilisë. Melita (fjala kananase për “strehë”) ishte e banuar nga njerëz me prejardhje fenikase.

2. Nga pikëpamja romake dhe greke, secili që fliste një gjuhë të huaj quhej barbar. Fjala thjesht tregon se gjuha e tyre (fenikase) nuk ishte greke ose latine. Meqenëse binte shi dhe ftohtë, këta vendas nuk treguan mirësi të zakonshme duke ndërtuar një zjarr në mënyrë që udhëtarët e ftohur dhe të njomur të ngroheshin.

3. Një zjarr i madh për një kompani kaq të madhe kishte nevojë për rimbushje të vazhdueshme dhe Pali u nis për të mbledhur dru për flakët. Në një tufë ishte një gjarpër helmues, i ngurtë nga i ftohti; dhe ndërsa apostulli qëndronte pranë zjarrit duke ngrohur duart, nepërkën, e ringjallur nga nxehtësia, u zvarrit larg nga flakët dhe fundosi dhëmbët e tij në dorën e Palit.

4. Vendasit e interpretuan këtë ngjarje në kuptimin e bestytnisë së tyre. Ata arritën në përfundimin se Pali në të vërtetë “ishte vrasës; dhe megjithëse i kishte shpëtuar vdekjes në det, perëndesha e drejtësisë, Dike, tani kishte bërë një fat të duhur mbi të,

5,6 Kur Pali e tundi gjarprin në zjarr pa u lënduar, vendasit vendosën se kishin gabuar plotësisht. Në vend të një viktime të perëndive, ai ishte vetë një qenie hyjnore që nuk mund të lëndohej nga fatkeqësitë e zakonshme njerëzore.

7. Zyrtari kryesor. Fjala e përdorur është gjetur në dy mbishkrime si titull për një zyrtar në ishull. Ne nuk e dimë nëse ky njeri kryesor ishte zyrtar vendas apo përfaqësues i Romës. Ky Publi kishte një pasuri në lagje, ku ai argëtoi Palin dhe shokët e tij për tre ditë, duke u treguar atyre një mikpritje të hirshme.

8. Dizenteria dhe ethet ishin të zakonshme në ishullin e Maltës.

9,10. Shëruar në 28,9 është një fjalë e ndryshme nga ajo në 28,8, dhe mund të përkthehet më mirë u shëruan ose u trajtuan. Sugjeron jo shërime të mrekullueshme, por trajtim mjekësor, ndoshta nga duart e Lukës, mjekut. Vargjet 10 dhe 11 sugjerojnë që ky shërbim mjekësor zgjati gjatë tre muajve të qëndrimit në Maltë, kështu që kur Pali dhe Luka u larguan nga ishulli, ata u nderuan me shumë dhurata dhe anija e tyre u ngarkua me gjithçka që duhej për udhëtimin e mbetur.

11. Prishja e anijes ishte zhvilluar gjatë gjysmës së parë të nëntorit. Tre muaj më vonë, ose në mes të shkurtit, do të konsiderohej ende herët për lundrim të sigurt, por siç duket një e keqe e pranverës së hershme kishte ardhur. Ata gjetën një anije që po udhëtonte nga Aleksandria për në Itali, e cila kishte kaluar dimrin në ishull. Anijet e lashta morën emrat e tyre nga figurat e tyre figurative. Kjo anije kishte si figurë Dioskuri, një term që do të thotë “bijtë e Zeusit”, duke përcaktuar dy vëllezërit, Kastor dhe Poluks, të cilët konsideroheshin si perënditë mbrojtëse të marinarëve.

12. Duke lundruar drejtpërdrejt në veri, ata erdhën në Sirakuzë, qyteti më i rëndësishëm i Sicilisë, i vendosur në anën juglindore të ishullit.

13. Nga Sirakuza, meqenëse erërat nuk ishin të favorshme, ishte e nevojshme të bëhej një qark ose mjet për të arritur përpara në mënyrë që të arrihej Regjiumi në majën e Italisë. Këtu partia priti një erë më të favorshme dhe kur era e jugut u ngrit të nesërmen, ata kaluan me lehtësi në Puteoli, në gjirin e Neapolit, porti i rregullt i mbërritjes për anijet e drithërave që vinin nga Aleksandria.

14. Siç duket Juli, centurioni i ngarkuar me të burgosurit, kishte biznes zyrtar që e ndaloi në Puteoli dhe ai e lejoi Palin të pranonte ftesën e vëllezërve të krishterë në qytet për të kaluar shtatë ditët me ta. Leje e ngjashme ishte dhënë në Sidon (27,3).

15. Lajmi për afrimin e Palit mbërriti në Romë gjatë këtyre shtatë ditëve dhe vëllezërit e krishterë zbritën në Rrugën Apiane për të pritur Palin dhe Lukën dhe për t'i shoqëruar ata përsëri në qytet. Fjala e dhënë për t'u takuar është e njëjta fjalë e përdorur nga "rrëmbimi" i besimtarëve për të takuar Zotin në ajër në ardhjen e tij të dytë (I Sel 4,17). Është një term që përdoret rregullisht për mirëseardhjen zyrtare të tenderuar nga një delegacion i cili doli për të takuar një zyrtar vizitues dhe për ta shoqëruar atë në qytet. Tregu i Apiut është rreth 70 km nga Roma, dhe Tri Pijetoret janë rreth 16 km më afër. Të dy ishin duke ndaluar në rrugën Apian me bujtina ku udhëtarët mund të qëndronin

16. Pali nuk ishte i mbyllur në burg, por u vu nën rojen e një ushtari i cili ishte përgjegjës me jetën e tij për të paraqitur të burgosurin në kohën e duhur. Pali u lidh me zinxhir për dore tek ushtari (shih v. 20), por u lejua të mbante shtëpinë e tij dhe të ushtronte një masë të madhe lirie. Ky është pjesa e fundit e seksioneve "ne". Sidoqoftë, meqenëse Luka përmendet në letërkëmbimin e Palit të shkruar nga Roma (Flm 24; Kol 4,14), është e qartë se ai mbeti me të burgosurin në Romë.

17-20. Kishte një numër sinagogash hebreje në Romë, por meqenëse Pali ishte i burgosur, edhe pse gëzonte ca liri, nuk ishte e përshtatshme për të t'i vizitonte. Prandaj ai thirri krerët e hebrejve së bashku që t'u paraqiste çështjen e tyre. Ai pretendoi se ai nuk kishte shkelur asnjë nga zakonet hebraike dhe si një njeri i pafajshëm u dorëzua i burgosur në duart e romakëve. Pavarësisht nga fakti se romakët kishin dashur ta lirojnë, judenjtë e kishin kundërshtuar vendimin e tyre dhe kështu Pali e kishte ndjerë se mënyra e tij e vetme e arratisjes ishte që t'i drejtohej Cezarit. Sidoqoftë, Pali nuk dëshironte të bënte ndonjë akuzë kundër hebrejve për trajtimin e tyre ndaj tij. Ai ishte një i burgosur vetëm për shkak të shpresës së Izraelit (Mesisë).

21,22. Udhëheqësit hebrej deklaruan se nuk kishin marrë as letra dhe as emisarë nga Jerusalemi duke e akuzuar Palin për ndonjë të keqe. Për më tepër, ata nënkuptuan se nuk ishin të njohur me sektin të cilit Pali i përkiste, por kishin dëgjuar vetëm që kritikohej fort kudo. Sugjerohet që në këtë pikë udhëheqësit hebrej po thoshin më pak se e gjithë e vërteta. Do të ishte e pamundur që ata të kishin qenë të panjohur me kishën e krishterë në Romë, pasi ne e dimë nga letra e Palit drejtuar romakëve se atje ekzistonte një kishë e fuqishme (shih gjithashtu 18,2). Për më tepër, ishte shumë e vështirë që fjala të mos kishte arritur hebrejntë romakë nga Jerusalemi, sepse komunikimi i vazhdueshëm ishte i qëndrueshëm. Sidoqoftë, ishte e qartë se asnjë çështje e shëndoshë nuk mund të regjistrohej kundër Palit dhe, për këtë hebrejntë menduan se ishte pjesa më e mirë e mençurisë që të shkëputeshin plotësisht nga çështja e Palit dhe kështu të shmangnin shkaktimin e zemërimit të qeverisë romake.

23. Disa kohë më vonë, hebrenjtë u mbledhën përsëri në shtëpinë ku po qëndronte Pali për të dëgjuar mendimet e tij. Mesazhi i Palit konsistonte në dëshmimin e mbretërisë së Perëndisë, duke bindur në lidhje me Jezusin. Gjërat në lidhje me Jezusin dhe mbretërinë e Zotit janë qartë koncepte sinonime. Pali mori përsipër të tregonte se gjërat në lidhje me Jezusin dhe mbretërinë e Zotit ishin përmbushja e vërtetë e ligjit të Moisiut dhe profetëve dhe se besimi paraardhës i Izraelit kishte gjetur përmbushjen e tij në besimin e krishterë, sepse Krishti ishte Mesia që siguroi faljen e mëkateve, Shpirtin e Shenjtë të premtuar dhe jetën e përjetshme.

24-27. Reagimi i udhëheqësve hebrenj në Romë ndaj mesazhit të Palit ishte i njëjtë me atë që kishte takuar kudo. Disa besuan, por shumica e hodhi poshtë mesazhin e tij. Duke parë këtë, Pali citoi nga Isa 6,9,10, i cili përshkruan shurdhërinë dhe fortësinë shpirtërore të popullit të Zotit. Mjerimi i tyre është i pashpresë dhe ata nuk janë në gjendje t'i drejtohen Zotit për t'u shëruar.

28. Libri i Veprave vjen në kulm me këtë thënie: Shpëtimi i Zotit tani u është dërguar johebrenjve, të cilët do ta dëgjojnë mesazhin. Tetë kapitujt e fundit të librit të Veprave – mbi një e katërta e librit – i kushtohen një regjistrimi të përvojave të Palit në Jerusalem dhe udhëtimit të tij në Romë. Lind pyetja, Pse Luka u kushtoi kaq shumë hapësirë këtyre ngjarjeve kur rrëfimi i tij i hershëm kaloi mbi ngjarje të tjera po aq të rëndësishme me përmbledhjen më të zhveshur? Përgjigjja duhet të jetë se një nga qëllimet kryesore të Lukës ishte të tregonte se ashtu si kombi hebre refuzoi Jezusin si Mesia i saj dhe e dërgoi atë në kryq, ashtu edhe udhëheqësit e hebrenjve, si në Jerusalem ashtu edhe në Romë, konfirmuan karakterin e tyre apostat nga duke hedhur poshtë figurën më të madhe të kishës apostolike dhe ungjillin e tij. Nga ana tjetër, kudo që shkoi Pali, ai u prit nga adhuruesit johebrenj në sinagoga dhe iu dha mbrojtja e autoriteteve romake. Ky konferencë kryesore e karakterit të turpshëm të Izraelit dhe reagimi i johebrenjve është përmbledhur në Veprat 28,25-28. Këto fjalë qëndrojnë si një shpallje zyrtare e pakënaqësisë hyjnore për rebelimin e Izraelit. Tani e tutje Ungjilli do të gjente strehim midis johebrenjve. Rebelimi i Izraelit ishte i plotë.

30,31. Përfundimi i Veprave e lë lexuesin mendimtar me shumë pyetje pa përgjigje në mendjen e tij. Pali jetoi në Romë për dy vjet të tërë, jo i mbyllur në burg, por lejohej të mbante shtëpinë e tij të punësuar nën kujdestarinë e një ushtari romak. Kjo nuk e lejoi atë lirinë e plotë të veprimtarisë, por e bëri atë të mundur të pranonte të gjithë ata që dëshironin të bisedonin me të dhe të dëgjonin mesazhin e tij. Luka përsëri përmbledh shërbesën e Palit në Romë me dy frazat që predikojnë mbretërinë e Perëndisë dhe duke mësuar ato gjëra që kanë të bëjnë me Zotin Jezu Krisht. Përfundimi i qartë është se lajmi i mirë për mbretërinë e Zotit është sinonim i gjërave që kanë të bëjnë me Zotin Jezu Krisht. Ky është i njëjti mesazh që ai u kishte predikuar udhëheqësve hebrenj kur ata erdhën tek ai pas mbërritjes së tij në Romë (v. 23).

Kemi ngelur me pyetjet, Si përfundoi burgimi i Palit? Cili ishte rezultati i thirrjes së tij te Cezari? A u gjet ai fajtor dhe u ekzekutua, ose u gjet i pafajshëm dhe u shkarkua; apo çështja u hodh poshtë si parazgjedhje? Nënkuptimi natyror i 28,30 është se pas dy viteve, apostulli u lirua nga paraburgimi. Tradita na tregon se ai u ekzekutua në Romë rreth 67 pas Kr. Kjo lë një interval prej rreth dy ose tre vjet midis fundit të Veprave dhe vdekjes së Palit. Tri Letrat Baritore që pretendojnë se janë shkruar nga Pali pasqyrojnë një shërbesë

udhëtimi dhe predikimi që nuk mund të futet në rrëfimin e librit të Veprave. Përkundër argumenteve kundër vërtetësisë së Letrave Baritore, përfundimi më i mundshëm është se Pali u la i lirë pas dy viteve burgim, u angazhua në një shërbesë të mëtejshme, ndoshta në Spanjë, e cila pasqyrohet në këto letra dhe më në fund vuajti një të dytë burgim në Romë, i cili pasqyrohet në 2 Timoteut.

Përfundimi mjaft i papritur i librit të Veprave është shpjeguar në mënyrë të ndryshme. Disa kanë pohuar se Luka kishte dashur të shkruante një vëllim të tretë për të regjistruar gjyqin dhe lirin e Palit dhe udhëtimet e tij të mëvonshme misionare, por për disa arsye u ndalua të përmbushte qëllimin e tij. Një shpjegim tjetër i mundshëm është se Veprat u shkruan gjatë burgimit dy-vjeçar, sepse ne e dimë nga Phm 24 dhe Kol 4,14 se Luka ishte me Palin gjatë këtij intervali në Romë. Ka të ngjarë që Luka të ketë mbledhur materiale për rrëfimin e tij në lidhje me kishën e hershme gjatë dy viteve të ndalimit të Palit në Cezare dhe të ketë kompozuar librin e Veprave gjatë këtyre dy viteve në Romë. Në këtë rast, rrëfimi përfundon ashtu siç përfundon sepse e kishte kapur historinë dhe për momentin nuk kishte asgjë më shumë për të regjistruar.

Është e mundshme që letrat drejtuar filipianëve, efesianëve dhe kolosianëve dhe atë drejtuar Filemonit janë shkruar nga Pali gjatë ndalimit të tij romak.